

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาการจัดการชีวิตครอบครัวของหญิงตั้งครรภ์วัยรุ่น ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในหัวข้อต่อไปนี้

1. วัยรุ่น พัฒนาการ
2. พัฒนกิจของระยะการตั้งครรภ์
3. แนวคิดการจัดการชีวิตครอบครัว
4. การจัดการชีวิตครอบครัวของหญิงตั้งครรภ์วัยรุ่นและครอบครัว
5. ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการครอบครัวของหญิงตั้งครรภ์วัยรุ่น

วัยรุ่น และพัฒนาการ

ความหมายของวัยรุ่น

วัยรุ่น (Adolescence) มีรากศัพท์มาจากคำว่า Adolescere ในภาษาละติน ซึ่งแปลว่า ความเจริญ หรือการเจริญอย่างเข้าสู่ความมีวุฒิภาวะ (To Grow to Maturity) โดยจะถือเอาความพร้อมทางด้านร่างกายเป็นเครื่องตัดสิน ในระยะนี้ร่างกายจะมีการเจริญเติบโตและมีวุฒิภาวะทางเพศ โดยสมบูรณ์ นั่นคือ เพศหญิงเริ่มมีประจำเดือนครั้งแรก และเพศชายเริ่มผลิตเซลล์สืบพันธุ์ได้ ซึ่งจะอยู่ในช่วงการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย ความหมายของวัยรุ่นนั้นสามารถให้คำนิยามหรือคำจำกัดความได้หลายทางดังนี้

องค์การอนามัยโลก (WHO, 1998) ให้ความหมายของวัยรุ่นตามการเปลี่ยนแปลงในช่วงวัยรุ่น ซึ่งมี 3 ลักษณะ ได้แก่

1. มีพัฒนาการด้านร่างกายตั้งแต่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงของอวัยวะเพศจนกระทั่งมีวุฒิภาวะทางเพศอย่างสมบูรณ์
2. มีพัฒนาการทางด้านจิตใจ โดยการเปลี่ยนแปลงจากเด็กเป็นผู้ใหญ่
3. มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ โดยเปลี่ยนจากการพึ่งพาครอบครัวมาเป็นผู้ที่ต้องพึ่งพาตนเองมากขึ้น สามารถหารายได้เป็นของตนเอง

กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข (2544) ได้ให้ความหมายของวัยรุ่นไว้ว่าเป็นช่วงชีวิตระหว่างวัยเด็กกับวัยผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญยิ่งเพราะมีการเปลี่ยนแปลงอัน

ซับซ้อน และสับสนกันหลายด้านในระบบต่าง ๆ ของร่างกาย รวมทั้งระบบเพศ ด้านจิตใจ อารมณ์ สังคม สติปัญญา และจริยธรรม

สุชา จันทน์เอม (2540) ให้ความหมายของวัยรุ่นว่า เป็นวัยที่ย่างเข้าสู่ความเป็นผู้ใหญ่ โดยยึดความพร้อมทางด้านร่างกาย หรือภาวะสูงสุดขีดของร่างกายเป็นเครื่องตัดสินเป็นระยะของช่วงชีวิตที่กั้นระหว่างความเป็นเด็กกับผู้ใหญ่ ซึ่งไม่สามารถแบ่งขีดขึ้นได้อย่างแน่นอนว่าควรกำหนดว่ามีอายุเท่าใด

อุไร สุมาธิธรรม (2545) กล่าวว่าวัยรุ่นหมายถึง วัยที่เชื่อมต่อระหว่างวัยเด็กกับวัยผู้ใหญ่ ซึ่งมักจะมีการเปลี่ยนแปลง และการปรับตัวอย่างมากทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและ สติปัญญา เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเข้าสู่บทบาทการเป็นผู้ใหญ่

โคโรที (Dorothy, 1991) ได้ให้ความหมายโดยพิจารณาจากเกณฑ์ทางด้านร่างกาย ช่วงอายุและเกณฑ์ทางสังคม โดยด้านร่างกายนั้นจะเป็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงด้านสัดส่วนของร่างกาย และอวัยวะต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของฮอร์โมนในร่างกาย ส่วนเกณฑ์ตามช่วงอายุนั้น อาจไม่ตรงกับสภาพความจริง เพราะเด็กแต่ละคนมีการเจริญเติบโตเข้าสู่วัยรุ่นไม่พร้อมกัน

อิงเกอร์ซอลล์ (Ingersoll, 1989 อ้างถึงใน อุไร สุมาธิธรรม, 2545) ให้ความหมาย วัยรุ่น ไว้ว่า เป็นช่วงระยะพัฒนาการของบุคคลที่จะต้องสร้างความเป็นเอกลักษณ์ แห่ตน และความรู้สึก มีคุณค่าในตน รวมทั้งจะต้องมีการปรับภาพลักษณ์เกี่ยวกับร่างกายของตน มีการพัฒนาความสามารถทางสติปัญญา ไปสู่การมีวุฒิภาวะมากขึ้น ปรับพฤติกรรมให้มีวุฒิภาวะตามการคาดหวังของสังคม มีระบบค่านิยมของตนเองและมีการเตรียมพร้อมสำหรับบทบาทของผู้ใหญ่

สไตน์เบิร์ก (Steinberg, 1993) ให้ความหมายของวัยรุ่นว่า คือวัยแห่งการเจริญเติบโตสู่ความเป็นผู้ใหญ่ เป็นช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และเศรษฐกิจ
ระยะของวัยรุ่น

วัยรุ่นเป็นระยะของช่วงชีวิตที่ก้ำกึ่งระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ ซึ่งการแบ่งช่วงอายุไม่มีกฎเกณฑ์ที่ตายตัว จะแตกต่างกันไปตามสังคมวัฒนธรรม และระดับเศรษฐกิจของวัยรุ่นแต่ละคน วัยรุ่นที่บิดา-มารดา มีอาชีพรับจ้าง มีระดับเศรษฐกิจต่ำต้องออกจากโรงเรียนตั้งแต่อายุยังน้อย และประกอบอาชีพ จะมีช่วงเวลาของการเป็นวัยรุ่นที่สั้น ต่างจากผู้ที่กำลังศึกษา จะมีช่วงชีวิตของการเป็นวัยรุ่นที่ยาวนานกว่า โดยทั่วไปช่วงชีวิตของการเป็นวัยรุ่น จะอยู่ระหว่าง 5-10 ปี และมักจะถือว่าการเป็นวัยรุ่นจะสิ้นสุดที่อายุ 20 ปี ซึ่งเป็นเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายสมบูรณ์เต็มที่ และบรรลุนิติภาวะในเชิงกฎหมาย ซึ่งองค์การอนามัยโลก และสไตน์เบิร์ก (WHO, 1998; Steinberge, 2002) ได้แบ่งอายุของวัยรุ่นอยู่ในช่วงอายุระหว่าง 10-19 ปี ส่วน โอลส์, ลอนดอน, และเลดวิก (Olds, London, & Ladewig, 1996) ได้กำหนดอายุของวัยรุ่น คือช่วงของอายุ 13-19 ปี ซึ่งสอดคล้อง

กับ สรिता วรณวงศ์ (2528 อ้างถึงใน อุไร สุมาธิธรรม, 2545) ได้กำหนดอายุของวัยรุ่นไทยไว้ คือ 13-19 ปี โดยทั่วไปแล้วจะแบ่งระยะของวัยรุ่นเป็น 3 ระยะ แต่การกำหนดอายุในแต่ละระยะของวัยรุ่นอาจแตกต่างกัน

ช่วงความเป็นวัยรุ่น ในทศวรรษที่ผ่านมา จะนับอายุประมาณตั้งแต่ 12-18 ปี แต่ในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันว่า ช่วงความเป็นวัยรุ่นได้ขยายออกไป โดยประมาณตั้งแต่ 12-25 ปี โดยให้เหตุผลว่าเนื่องจากเด็กทุกวันนี้ต้องอยู่ในสถานศึกษานานขึ้น การเป็นผู้ใหญ่พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจต้องยืกระยะเวลาออกไปอีกทั้งรูปแบบชีวิตสมัยใหม่ทำให้เด็กเกิดภาวะทางจิตใจ (Maturity) ช้ากว่ายุคสมัยที่ผ่านมา (ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2545) ซึ่งช่วงยาวของความเป็นวัยรุ่นนั้นแบ่งออกเป็น 3 ระยะ โดยใช้เกณฑ์ความเป็นเด็ก – ผู้ใหญ่ตัดสิน คือวัยรุ่นตอนต้น (Early Adolescence) วัยรุ่นตอนกลาง (Middle Adolescence) วัยรุ่นตอนปลาย (Late Adolescence) แต่มีนักวิชาการบางท่าน อาจแบ่งเป็น 4 ระยะคือมี วัยแรกรุ่น (Puberty) ด้วย (อุไร สุมาธิธรรม, 2545) ซึ่งการแบ่งช่วงอายุนี้นี้มีความแตกต่างกันเช่น

กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข (2544) ได้แบ่งระยะของวัยรุ่นไว้ดังนี้ คือ

1. วัยก่อนวัยรุ่น (Pre Adolescent) อายุ 10- 13 ปี
2. วัยรุ่นตอนต้น (Early Adolescent) อายุ 14- 16 ปี
3. วัยรุ่นตอนปลาย (Late Adolescent) อายุ 17- 19 ปี

ศรีเรือน แก้วกังวาล (2545) แบ่งช่วงวัยรุ่นออกเป็น 3 ระยะ วัยแรกรุ่นอายุ 12-15 ปี วัยรุ่นตอนกลางอายุ 16-17 ปี วัยรุ่นตอนปลายอายุ 18-25 ปี

ลูเอลลาร์ (Luella, 1982 อ้างถึงใน สุชา จันทรโสม, 2542) นักจิตวิทยาชาวอเมริกัน แบ่งวัยรุ่นออกได้เป็น 3 ระยะคือ วัยรุ่นตอนต้น (Early Adolescence) เด็กหญิงจะมีอายุระหว่าง 13-15 ปี เด็กชายจะมีอายุระหว่าง 15-17 ปี วัยรุ่นตอนกลาง (Middle Adolescence) เด็กหญิงจะมีอายุระหว่าง 15-18 ปี เด็กชายจะมีอายุระหว่าง 17-19 ปี วัยรุ่นตอนปลาย (Late Adolescence) เด็กหญิงจะมีอายุระหว่าง 18-21 ปี เด็กชายจะมีอายุระหว่าง 19-21 ปี

อุไร สุมาธิธรรม (2545) กำหนดระยะของวัยรุ่นโดยอาศัยองค์ประกอบต่าง ๆ ร่วมกัน และแบ่งออกเป็น 4 ระยะวัยแรกรุ่น (Puberty) เด็กหญิงอายุ 11-13 ปี เด็กชายอายุ 13-15 ปี วัยรุ่นตอนต้น (Early Adolescence) เด็กหญิงอายุ 13-15 ปี เด็กชายอายุ 15-17 ปี วัยรุ่นตอนกลาง (Middle Adolescence) เด็กหญิงอายุ 15-18 ปี เด็กชายอายุ 17-19 ปี วัยรุ่นตอนปลาย (Late Adolescence) เด็กหญิงอายุ 18-20 ปี เด็กชายอายุ 19-21 ปี

จะเห็นได้ว่า การกำหนดช่วงวัยรุ่นของนักวิชาการแต่ละคนอาจแตกต่างกันบ้างทั้งในจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดขึ้นกับปัจจัยหลายประการ เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม

ลักษณะสภาพ แวดล้อมต่าง ๆ แต่ส่วนสำคัญที่แบ่งส่วนมากจะกำหนดระยะของวัยรุ่น โดยอาศัยองค์ประกอบต่าง ๆ รวมกัน แบ่งออกเป็น 4 ระยะดังนี้ (อุไร สุมาริธรรม, 2545)

1. วัยแรกรุ่น (Puberty) วัยนี้จะคาบเกี่ยวระหว่างช่วงปลายวัยเด็กกับการเริ่มที่จะเข้าสู่วัยรุ่น เด็กหญิงที่เริ่มเข้าสู่วัยนี้อายุระหว่าง 11-13 ปี ส่วนเด็กชายอายุจะอยู่ระหว่าง 13-15 ปี โดยจะมีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วทั้งทางด้านขนาด และสัดส่วนของร่างกาย ต่อมาทางเพศเริ่มทำงานซึ่งนำไปสู่การมีวุฒิภาวะทางเพศ คือการมีประจำเดือนครั้งแรกในเด็กหญิงการหลั่งน้ำสุจิ เป็นครั้งแรกในเด็กชาย โดยมักจะหลั่งออกมาในลักษณะของฝันเปียกอันเป็นผลจากการที่อวัยวะเพศตื่นตัวในตอนกลางคืน และน้ำกาม (Semen) ถูกปล่อยออกมาเนื่องจากผลิตมากเกินไปจึงล้นออกมาในรูปของฝันเปียก นอกจากนั้นจะเริ่มปรากฏลักษณะที่บ่งเพศทุติยภูมิ อันทำให้เด็กวัยนี้ค่อนข้างสับสนปรับตัวไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จึงอาจหงุดหงิดง่าย มีการแสดงออกทางอารมณ์ที่รุนแรงได้ง่าย แยกตัวจากคนอื่นในครอบครัว ขัดแย้งกับผู้ใหญ่ได้ง่าย รู้สึกว่าผู้ใหญ่ไม่เข้าใจ ไม่เห็นใจตนเอง
2. วัยรุ่นตอนต้น (Early Adolescence) เด็กหญิงจะเข้าสู่ช่วงวัยรุ่นตอนต้นระหว่าง 13-15 ปี และเด็กชายจะอยู่ในช่วงระหว่าง 15-17 ปี ช่วงวัยนี้จะมีการเจริญเติบโตทางร่างกายอย่างรวดเร็ว และเข้าสู่การมีวุฒิภาวะทางร่างกาย ทำให้เด็กพยายามปรับตัวให้เข้ากับสภาพการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น วัยนี้มโนทัศน์เกี่ยวกับตนเองของวัยรุ่นจึงพุ่งความสนใจไปที่ลักษณะทางร่างกายของตน และการยอมรับลักษณะทางกายของตนจากคนอื่น ๆ นอกจากนี้ยังเป็นช่วงคล้อยตามกลุ่มเพื่อนอย่างมาก ในลักษณะที่กล่าวได้ว่า ต้องทำให้เหมือนกันไม่ให้แตกต่างจากกลุ่ม ดังนั้นการถูกเพื่อนมองว่าต่างจากกลุ่มจึงค่อนข้างจะทำให้เด็กมีความรู้สึกแย่
3. วัยรุ่นตอนกลาง (Middle Adolescence) เด็กหญิงจะมีอายุระหว่าง 15-18 ปี และเด็กชายจะอยู่ในช่วงอายุ 17-19 ปี ช่วงนี้การเปลี่ยนแปลงด้านร่างกายลดน้อยลง แต่จะมีการเปลี่ยนแปลงด้านอื่น ๆ มากขึ้น โดยเฉพาะทักษะด้านการคิดจึงช่วยให้มีความคิดความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ มีขอบเขตกว้างไกลไปอย่างรวดเร็ว วัยรุ่นในช่วงระยะนี้จะมีลักษณะของความเป็นชายหญิง ที่เด่นชัด มีบุคลิกภาพภายนอกที่ดึงดูดความสนใจเพศตรงกันข้ามมากขึ้น มีความรักสวยรักงามมากขึ้น มีความรักในเพศตรงข้ามแต่ยังชอบอยู่ในกลุ่มเพศเดียวกัน ชอบมีบทบาทในกลุ่มในสังคมต้องการการได้รับการยอมรับ มีการรู้สึกนึกคิดด้านปรัชญา และตระหนักถึงเป้าหมายด้านอาชีพ เด็กจึงพยายามทำความเข้าใจกับปัญหาสิ่งต่าง ๆ ใฝ่หาอุดมการณ์และเอกลักษณ์ของตนเอง เพื่อความเป็นตัวของตัวเองพยายามเอาชนะความรู้แบบเด็ก ๆ และอยากจะออกจากการพึ่งพิงบิดามารดา สนใจศึกษาค้นคว้าหาความรู้ตามความถนัดของตนเอง เพื่อนยังคงมีบทบาทที่สำคัญต่อ

เด็กในระยะนี้ แต่เขาก็จะมีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น นอกจากนี้อารมณ์ยังค่อนข้างรุนแรงอยู่ แต่เด็กก็เรียนรู้ที่จะพยายามควบคุมอารมณ์มากขึ้น

4. วัยรุ่นตอนปลาย (Late Adolescence) เด็กหญิงจะมีอายุระหว่าง 18-20 ปี เด็กชายจะมีอายุระหว่าง 19-21 ปี เป็นระยะที่พัฒนาการด้านต่าง ๆ เข้าสู่วุฒิภาวะอย่างสมบูรณ์ วัยรุ่นจะมีเอกลักษณ์ของตนเอง จะพยายามคิดและตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ด้วยตัวเอง ความต้องการการเห็นด้วยจากเพื่อนจะเริ่มหายไป เริ่มสนใจอาชีพอย่างจริงจัง รู้จักวางแผนสำหรับชีวิตในอนาคต พยายามที่จะปรับตัวให้เข้ากับสังคม มีความต้องการในการสร้างความประทับใจในเรื่องต่าง ๆ ต้องการพิสูจน์ให้เห็นว่าตนมีความสามารถที่จะทำได้ ต้องการสิทธิเท่าเทียมกับผู้ใหญ่ รู้จักอดกลั้นและ คุมอารมณ์ และเริ่มคิดถึงเรื่องคู่ครอง

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า วัยรุ่นเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงจากวัยเด็กไปสู่ผู้ใหญ่ โดยมีการเจริญเติบโตไปสู่วุฒิภาวะทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคมและสติปัญญา อย่างรวดเร็ว เป็นวัยที่ไม่แน่นอนเปลี่ยนแปลงง่าย สับสนและเข้าใจยาก การแบ่งช่วงอายุไม่มีกฎเกณฑ์ที่ตายตัวแล้วแต่ผู้ต้องการศึกษาจะนำไปประยุกต์ใช้

สำหรับการศึกษครั้งนี้ผู้วิจัยใช้เกณฑ์การกำหนดช่วงอายุของวัยรุ่นตามแนวคิดของ Olds Et al. (1996) คือ ช่วงอายุ 13- 19 ปี เนื่องจากผู้วิจัยเห็นว่าช่วงอายุดังกล่าวเหมาะสมกับสภาพของวัยรุ่นในสังคมไทย

พัฒนาการของวัยรุ่น

วัยรุ่นเป็นวัยที่มีช่วงเวลาที่มียุทธศาสตร์มากที่สุดของชีวิต (วัลลภ ปิยะมโนธรรม, 2544) ในช่วงวัยนี้มีการพัฒนาการมากทั้งทางร่างกาย ความรู้สึนึกคิด อารมณ์ สติปัญญา บทบาทและการปรับตัวทางสังคม ซึ่งจะต้องทำให้สำเร็จโดยเฉพาะการสร้างเอกลักษณ์ที่มั่นคงและความเป็นตัวของตัวเอง จึงอาจก่อให้เกิดความวิตกกังวลและสับสนแก่วัยรุ่นได้ แต่โดยทั่วไปวัยรุ่นจะสามารถแก้ไขปัญหาและปรับตัวก้าวเข้าสู่การเป็นผู้ใหญ่ที่สามารถรับผิดชอบตนเองได้ พัฒนาการของวัยรุ่นมาจากประสบการณ์ที่ได้รับจากครอบครัว กลุ่มเพื่อนและบุคคลภายนอกครอบครัวเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งเมอร์เซอร์ (Mercer, 1990) และ โอลด์ส และคณะ (Olds Et al., 1996) ได้กล่าวถึงพัฒนาการของวัยรุ่นตามการแบ่งระยะวัยรุ่นไว้ดังนี้

1. วัยรุ่นตอนต้น หมายถึง วัยรุ่นที่มีอายุประมาณ 14 ปี และน้อยกว่า 14 ปี วัยรุ่นตอนต้นร่างกายมีการสร้างฮอร์โมนมากขึ้นส่งผลให้วัยรุ่นมีอารมณ์เปลี่ยนแปลงง่าย วัยรุ่นตอนต้นเริ่มแยกตัวจากครอบครัวเพราะต้องการอิสระและชอบคบเพื่อนวัยเดียวกัน (ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2540; Steinberg, 1999) การคิดหรือการตัดสินใจไม่มีความยืดหยุ่น มีความคิดเพื่อผินมาก ยังไม่มีวุฒิภาวะ

การคิดเชิงเหตุผลเพียงพอ และมักจะคิดโดยยึดถือเหตุผลของตนเองเป็นใหญ่สูงมาก จึงยังไม่มี
ความพร้อมในการตัดสินใจและรับผิดชอบสิ่งต่าง ๆ

2. วัยรุ่นตอนกลาง หมายถึง วัยรุ่นที่มีอายุประมาณ 15 – 17 ปี วัยรุ่นตอนกลางมี
การเจริญเติบโตและการเปลี่ยนแปลงด้านร่างกายอย่างต่อเนื่อง วัยนี้เริ่มมีการวางแผนชีวิตในอนาคต
ชัดเจนมากขึ้น สามารถแยกความจริงกับความคิดเพ้อฝันได้ แต่ยังมีอารมณ์หวั่นไหวง่ายไม่มั่นคง มี
ความคิดเพ้อฝันเกี่ยวกับชีวิตความรัก มีการเปลี่ยนแปลงความคิด ความเชื่อ หรือการตัดสินใจได้ง่าย
ตลอดเวลาโดยคำนึงถึงเหตุผลน้อย อย่างไรก็ตามการยึดถือความคิดของตนเป็นใหญ่ลดลง

3. วัยรุ่นตอนปลาย หมายถึง วัยรุ่นที่มีอายุประมาณ 18 – 19 ปี พัฒนาการด้านร่างกายของ
วัยรุ่นตอนปลายมีลักษณะเท่ากับวัยผู้ใหญ่ (Steinberg, 1999) เริ่มมีการกำหนดเป้าหมายในชีวิต
วัยรุ่นบางรายเริ่มประกอบอาชีพ มีอารมณ์คงที่มากขึ้น การวิเคราะห์ปัญหาหรือตัดสินใจคำนึงถึง
ความเป็นจริงมากขึ้นขณะที่การยึดถือความคิดหรือเหตุผลของตนเป็นใหญ่ลดลงมาก ต้องการมี
อิสระมากขึ้นพร้อมกับความรับผิดชอบมากขึ้น แต่ยังคงต้องการให้คำปรึกษาจากผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิด
เกี่ยวกับการตัดสินใจ การแก้ปัญหา และการกำหนดเป้าหมายในชีวิต

ชีวิตในระหว่างวัยรุ่นจัดเป็นระยะพัฒนาการที่สำคัญที่สุด เป็นวัยเชื่อมต่อระหว่างเด็กกับ
ความเป็นผู้ใหญ่ระยะนี้เป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต ชีวิตในวัยนี้ปลายจะราบรื่นหรือไม่เพียงใด
ขึ้นอยู่กับ การดำเนินชีวิตในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อนี้ไม่น้อยทีเดียว (สุชา จันทรธรม, 2542) ดังนั้น
หากจะช่วยให้วัยรุ่นมีการเจริญเติบโตอย่างมีประสิทธิภาพจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจต่อ
การเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ของวัยรุ่น ซึ่งจำแนกเป็นพัฒนาการด้านร่างกาย พัฒนาการด้าน
อารมณ์ พัฒนาการด้านสังคมและพัฒนาการด้านสติปัญญา (ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2545)

1. พัฒนาการด้านร่างกาย

พัฒนาการทางกายเป็นไปในแง่ของความงอกงาม เจริญเติบโตถึงขีดสมบูรณ์ เพื่อทำ
หน้าที่อย่างเต็มที่ในระยะวัยรุ่นตอนต้นจะเป็นระยะที่มีพัฒนาการทางร่างกายรวดเร็วมาก และมี
บทบาทต่อพัฒนาการด้านอื่น ๆ ให้ประสานตามไปด้วย เช่น พัฒนาการด้านอารมณ์และพฤติกรรม
ต่าง ๆ ที่วัยรุ่นแสดงออกมา ความเจริญเติบโตมีทั้งส่วนภายนอกที่มองเห็นได้ง่าย เช่น ส่วนสูง
น้ำหนัก รูปร่าง สัดส่วนของร่างกาย ลักษณะเส้นผม และความเจริญภายในเช่นการทำหน้าที่ของ
ต่อมบางชนิด โครงกระดูกแข็งแรงขึ้น การผลิตเซลล์สืบพันธุ์ในเด็กชาย การมีประจำเดือนใน
เด็กหญิง ความเจริญเติบโตทางกายมีช่วงหนึ่งซึ่งเป็นระยะพัก เมื่อผ่านช่วงนี้ไปแล้ว มีการ
เปลี่ยนแปลงทางกายอย่างรวดเร็ว ความสูงของเด็กตอนต้นปีและปลายปีมีความแตกต่างกันอย่าง
มาก การสะสมไขมันในร่างกายมีมากกว่าในวัยเด็ก โดยเฉพาะในเด็กหญิง เด็กที่มีรูปร่างผอมอาจมี
รูปร่างอ้วนขึ้นกว่าเดิม ระบบการย่อยอาหารและการใช้ประโยชน์จากอาหารทำงานเร็วและ

มากกว่าเดิม เพราะร่างกายกำลังเจริญเติบโต เด็กจึงหิวเก่ง กินเก่ง กินไม่เลือก ง่วงนอนบ่อย เป็น
 ระยะเวลาที่กำลังกินกำลังนอน กล้ามเนื้อของเด็กขยายเจริญมากขึ้น อวัยวะเริ่มทำงานเสียงของ
 เด็กชายแตกและห้าวขึ้น ตอนต้นของวัยนี้ร่างกายไม่ได้สัดส่วน เด็กรู้สึกอึดอัดก้ำกึ่ง รู้สึกอึดอัด
 ง่ายเกี่ยวกับสัดส่วนอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย

2. พัฒนาการทางอารมณ์

ความเปลี่ยนแปลงและการเจริญเติบโตทางร่างกายทั้งภายในและภายนอกกระทบ
 กระเทือนแบบแผนอารมณ์ของเด็กวัยเร่ร่อนและวัยรุ่น เด็กมีอารมณ์เปลี่ยนแปลงง่าย สับสน
 อ่อนไหว มีความเข้มของอารมณ์สูง ไม่นั่นคง ระดับความเข้มของอารมณ์แต่ละอย่าง นั้นขึ้นอยู่กับ
 บุคลิกภาพดั้งเดิมของเด็ก ขึ้นอยู่กับตัวเราที่ทำให้เด็กเกิดอารมณ์ เด็กแต่ละคนเริ่มแสดงบุคลิก
 อารมณ์ประจำตัวออกมาให้ผู้อื่นทราบได้อย่างเด่นชัดแล้วในขณะนี้ เช่น อารมณ์ร้อน อารมณ์ขี้วิตก
 กังวล อารมณ์อ่อนไหวง่าย เจ้าอารมณ์ ขี้อิจฉา มีความรู้สึกด้อยเด่น ฝ่ายตัวเด็กก็สามารถรู้และ
 รับทราบได้และจะยิ่งทวีขึ้นในระยะปลายวัยรุ่น ผู้รู้บางท่านเรียกลักษณะอารมณ์ของเด็กวัยรุ่นว่า
 เป็นแบบพายุบูเคม (Storm and Stress) อารมณ์ที่เกิดกับเด็กวัยรุ่นนั้นมีทุกประเภท อาทิ รัก ชอบ
 โกรธเกลียด อิจฉา ริษยา โอ้อวด แข่งดี ถือดี เจ้าทิฐิ อ่อนไหว หลงใหล วนวายใจ เห็นอกเห็นใจ
 สับสน หงุดหงิด ฯลฯ ไม่ว่าอารมณ์ประเภทใดมักมีความรุนแรง อ่อนไหวง่าย เปลี่ยนแปลงง่าย
 ควบคุมอารมณ์ยังไม่สู้ดี ไม่ค่อยเข้าระดับพอดี บางครั้งพลุ่งพล่าน บางครั้งเก็บกด บางครั้งมั่นใจสูง
 บางคราวไม่แน่ใจ บางคราวเห็นแก่ตัว บางคราวเห็นอกเห็นใจเป็นพิเศษ บางครั้งยอมอะไรง่าย ๆ
 บางครั้งคือรังคังดันเอาแต่ใจตนเอง เพราะลักษณะอารมณ์ของวัยรุ่นเป็นเช่นนี้ บุคคลต่างวัยจึงต้อง
 ให้ความอดทนมากเพื่อจะเข้าใจและสร้างสัมพันธ์กับพวกเขา เนื่องจากเข้ากับบุคคลต่างวัยยาก เด็ก
 วัยรุ่นจึงเกาะกลุ่มกัน ได้ดีมากเป็นพิเศษกว่าวัยอื่น ๆ เพราะเขาใจและยอมรับกันได้ง่าย องค์กรก็
 เด็กวัยรุ่นที่มีพัฒนาการในวัยที่ผ่านมาด้วยดี ปรับตัวได้ดี ก็ไม่จำเป็นว่าต้องมีสภาพของอารมณ์ที่
 สับสนหรือมีลักษณะเป็นพายุบูเคมหรือถ้ามีก็เป็นช่วงสั้น และไม่รุนแรง

ลักษณะที่สำคัญทางอารมณ์ของวัยรุ่น (อุไร สุมาริธรรม, 2545) มีความรุนแรงและยัง
 ควบคุมอารมณ์ไม่ค่อยได้ เมื่อเกิดอารมณ์ต่าง ๆ ขึ้นมาจึงมักทำอะไรตามอารมณ์ โดยไม่ทันยั้งคิด
 มีความอ่อนไหวและเปลี่ยนแปลงง่ายมีอารมณ์ค้างในใจบ่อย ๆ ซึ่งมักจะเกิดกับอารมณ์ทางลบ เช่น
 ผิดหวัง เสียใจ เมื่อเกิดเรื่องที่ทำให้เกิด อารมณ์ไม่เป็นสุข เด็กจะหมกมุ่นอยู่กับเรื่องนั้น ๆ หากเรื่อง
 ที่เด็กหมกมุ่น ไม่ใช่ประเด็นที่หนักหนาจนเกินไป ผู้เกี่ยวข้องก็ควรปล่อยให้เด็กได้ใช้เวลากับ
 ตนเองในการจัดอารมณ์เหล่านั้นแต่หากเป็นประเด็น ที่รุนแรงก็ควรจะให้กำลังใจและคอยสังเกต
 เพื่อป้องกัน การตัดสินใจที่ก่อให้เกิดอันตรายได้

3. พัฒนาการทางสังคม

ในช่วงวัยรุ่นลักษณะทางสังคมของเด็กมีการเปลี่ยนแปลงจากวัยเด็กมากส่วนหนึ่งเป็นผลเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย อารมณ์และสติปัญญาของเด็กด้วย ผสมกับการคาดหวังทางสังคม จึงทำให้วัยนี้ต้องมีการเรียนรู้และปรับตัวทางสังคมอย่างมาก เด็กจะพัฒนาลักษณะทางสังคมไปสู่การเป็นผู้ใหญ่ที่เป็นอิสระสามารถพึ่งพาและรับผิดชอบตนเองได้ เด็กจึงเปลี่ยนแปลงจากชีวิตทางสังคมที่ใกล้ชิดผูกพันในครอบครัว ออกไปสู่สังคมกว้างขึ้น เมื่อวัยรุ่นมีวุฒิภาวะทางกายและความสามารถทางสติปัญญาและการเรียนรู้ การคิดมากขึ้น เด็กจึงต้องการเป็นตัวของตัวเองต้องการมีอิสระในการที่จะกระทำหรือตัดสินใจได้โดยตนเอง ชอบอยู่ตามลำพัง มีห้องอยู่เป็นสัดส่วนมีของตัวเอง ส่วนตัวเด็กจึงไม่ชอบให้ผู้ใหญ่เขาไปก้าวก่ายหรือบงการเรื่องส่วนตัวของเขา วัยรุ่นจึงอาจดูตัวไม่อ่อนน้อมเหมือนเมื่อตอนเป็นเด็ก ซึ่งถ้าครอบครัวเข้าใจการเปลี่ยนแปลงนี้ จะช่วยเหลือให้วัยรุ่นได้มีห้องส่วนตัว และใช้ความคิดของตนเองอย่างอิสระซึ่งจะช่วยได้มากในการปรับตัวเข้ากับสังคมของเขาในอนาคตต่อไป นอกจากนี้วัยรุ่นมีความต้องการอย่างรุนแรง ในการที่จะทำตนเองให้เป็นที่ยอมรับนับถือของเพื่อนและบุคคลในสังคมโดยจะพยายามทำทุกสิ่งทุกอย่างอย่างสุดความสามารถเพื่อให้ได้มาซึ่งสถานะดังกล่าวโดยเราสามารถสังเกตได้จากการแต่งตัวพิถีพิถันเป็นพิเศษ เอาใจใส่ในกริยาของตนเองและบุคคลในครอบครัวต้องการให้ทุกคนยอมรับว่าตนเป็นผู้ใหญ่ กลุ่มเพื่อนจะมีอิทธิพลต่อวัยรุ่นมากที่สุด

4. พัฒนาการทางสติปัญญา

เนื่องจากในช่วงวัยรุ่นนี้ เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ มากมายทางร่างกาย ทำให้วัยรุ่นมีพลังมากมีความกระตือรือร้น และมีความสามารถต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ทำให้วัยรุ่น รู้จักใช้ความคิด พิจารณาเหตุผลต่าง ๆ สามารถแสดงความคิดเห็นร่วมกับคนอื่น รู้จักพิจารณาตนเอง และสังเกตว่าคนอื่นเขามีความรู้สึกต่อเราอย่างไร ทั้งพยายามปรับปรุงบุคลิกภาพของตนเองให้เป็นไปในทางที่สังคมยอมรับ โดยจะพยายามเอาแบบอย่างจากบุคคลอื่นหรือสิ่งต่าง ๆ ที่ตนเห็นว่าดี ถ้าวัยรุ่นคนใดมองเห็นแต่ความต่ำต้อยหรือปด้อยของตนเอง มีจิตใจไม่หนักแน่นยอมเป็นบุคคลที่มีความสำคัญในคุณค่าแห่งตนต่ำ อาจจะถูกชักนำให้หลงในสิ่งต่าง ๆ ได้ง่าย วัยรุ่นที่มีความคิดสร้างสรรค์และมีอุดมการณ์รู้จักวางแผนชีวิตในอนาคต มีอารมณ์หนักแน่น มั่นใจในตนเองกล้าแสดงออก กล้าสู้ปัญหา สามารถแก้ไขปัญหาชีวิต และปัญหาที่เผชิญอยู่ในเหตุการณ์ประจำวัน และจะเป็นบุคคลที่รักษาความสำคัญในคุณค่าแห่งตนไว้ในระดับสูง

4.1 วัยรุ่นเป็นช่วงที่ผู้ใหญ่มักจะกล่าวว่า มีความสามารถในการเรียนรู้ได้ดี ได้เร็ว และกว้างไกล นั้นเป็นเพราะว่าความสามารถทางสติปัญญาของวัยรุ่นมีพัฒนาการถึงระดับเท่าเทียมกับผู้ใหญ่ จะดีกว่าก็เพียงประสบการณ์เท่านั้น ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญดังนี้

4.1.1 มีความเข้าใจในสิ่งที่เป็นามธรรม เช่น เข้าใจสัญลักษณ์ สูตรกฎเกณฑ์ จึงมักจะพบว่าวัยรุ่นชอบสร้างสัญลักษณ์ประจำกลุ่มของตน

4.1.2 มีความสามารถในการคิดเชิงวิทยาศาสตร์ นั่นคือรู้จักคิดหาเหตุและผล มีการตั้งสมมุติฐาน หรือความเป็นไปได้และหาข้อมูลสนับสนุนหรือตรวจสอบ วัยนี้จึงสามารถคิดหาทางแก้ไขปัญหาได้หลาย ๆ แบบ นอกจากนี้ยังทำให้ไม่ยอมเชื่ออะไรง่าย ๆ จนกว่าจะพิสูจน์ด้วยตนเองหรือเหตุและผลได้ด้วยตนเอง บางครั้งผู้ใหญ่จึงมักคิดว่าเด็กวัยนี้ชอบลองดี บอกเตือนสิ่งใดแล้วไม่ค่อยฟัง

4.1.3 มีความกว้างไกล สนใจใฝ่รู้สิ่งใหม่ ๆ ไม่ชอบการคอยย้าคิดซ้ำซาก เมื่อผู้ใหญ่เฝ้าพร่ำสอนอยู่ซ้ำซากน่าเบื่อหน่าย

4.1.4 มีจินตนาการสูง มักชอบสร้างฝันวาดวิมานในอากาศ เด็กวัยนี้จึงชอบสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ เช่น สร้างสรรค์ บทกวี คำประพันธ์ การดัดแปลงตกแต่งรถหรือห้องพักให้ดูสวยงามตามความคิดของเขา ซึ่งบางทีก็อาจจะไม่ถูกใจผู้ใหญ่

4.1.5 มีความสามารถในการจดจำดีมาก แต่วัยรุ่นไม่ค่อยใช้ความจำให้เป็นประโยชน์ต่อการเรียนเท่าที่ควรจะทำ เป็นเพราะเด็กอยากไข้อยากแสดงความคิดเห็นของตนเองมากกว่า จึงไม่ชอบการเรียนการสอนที่เน้นความจำ

4.1.6 มีความสามารถในการควบคุม และประเมินความคิดของตนเอง หรือที่เรียกว่าคอกนิชัน (Metacognition) อันเป็นการรู้ถึงความคิดของตนเอง อาทิ รู้ว่า ตนคิดอะไรอยู่ รู้อะไรอยู่ วางแผนจะทำอะไรต่อไป การคิดของตนจะมีประสิทธิภาพเพียงใดเป็นต้น

ความต้องการของวัยรุ่น

ความต้องการเป็นการรู้สึ้อยากได้ อยากรมี อยากรเป็นของบุคคลและทำให้เกิดแรงผลักดันให้บุคคลแสดงสิ่งต่าง ๆ เพื่อไปสู่จุดหมายที่ตนต้องการ บุคคลแต่ละวัยจะมีความต้องการที่คล้ายกัน เมื่อพิจารณาในรายละเอียดก็ยังคงมีความแตกต่างเฉพาะวัยเช่นกัน เช่นมนุษย์วัยเด็กต้องการความรักเด็กเล็ก ๆ ชอบที่จะให้ผู้ใหญ่แสดงความรักต่อเขาโดยการอุ้ม กอด หอมแก้ม และคอยอยู่ใกล้ ๆ ตลอดเวลา แต่สำหรับวัยรุ่น เขาไม่ต้องการให้ผู้ใหญ่มากอดดูแลอยู่ใกล้ ๆ ตลอดเวลา ไม่ต้องการให้ผู้ใหญ่แสดงความรักต่อเขาแบบเด็ก ๆ อีกต่อไป แม้ว่าเขายังต้องการความรักอยู่เช่นเดิม ดังนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องจึงควรทำความเข้าใจในความต้องการของวัยรุ่น เพื่อที่จะได้ตอบสนองต่อความต้องการได้เหมาะสมกับวัยของเขา โดยทั่วไปความต้องการของเด็กวัยรุ่น สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ความต้องการทางร่างกายและความต้องการทางจิตใจ (อุไร สุมาริธรรม, 2545)

1. ความต้องการทางร่างกาย

ความต้องการทางร่างกายเป็นการต้องการขั้นพื้นฐานในสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีพของมนุษย์ เช่น ความต้องการอาหาร ความต้องการน้ำ ความต้องการอากาศ ความต้องการการพักผ่อน ความต้องการทางเพศ ความต้องการเครื่องนุ่งห่ม ความต้องการที่อยู่อาศัย เป็นต้น ซึ่งความต้องการหลายอย่างมีลักษณะเฉพาะวัย ดังนี้

1.1 ความต้องการอาหาร ในช่วงวัยรุ่นกระเพาะอาหารและลำไส้จะขยายใหญ่และยาวมากขึ้นระบบการย่อยทำงานดีขึ้น ร่างกายส่วนอื่น ๆ จะมีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ทำให้วัยรุ่นมีความต้องการอาหารมากกว่าวัยอื่น ๆ จะพบว่าวัยนี้จะหิวบ่อย กินจุ โดยเหตุที่ร่างกายของเด็กยังต้องการสารอาหารเพื่อการเจริญเติบโต เด็กจึงควรได้รับอาหารอย่างเพียงพอตามความต้องการ แต่มีวัยรุ่นบางคนโดยเฉพาะวัยรุ่นหญิง พยายามจำกัดปริมาณอาหารเพื่อให้รูปร่างดูผอมเหมือนนางแบบ โดยการซื้อยาระับความหิวมารับประทาน ซึ่งเป็นผลเสียต่อสุขภาพร่างกายมากกว่า ผู้ใหญ่จึงควรชี้แจงให้เด็กเข้าใจ

1.2 ความต้องการทางเพศ ในระยะวัยรุ่นร่างกายของเด็กจะมีวุฒิภาวะทางเพศ ค่อมเพศจะผลิตฮอร์โมนเพศ อวัยวะเพศจะมีความสมบูรณ์ใกล้เคียงกับผู้ใหญ่เด็กจึงเกิดความต้องการทางเพศ ทำให้เกิดแรงขับ เกิดความกระวนกระวายใจขึ้นตามธรรมชาติ และพยายามจะหาทางตอบสนองความต้องการทางเพศ ผู้ใหญ่จึงควรแนะนำการระบายพลังทางเพศออกไปในทิศทางที่เหมาะสม เช่น ไปออกกำลังกาย เล่นกีฬา หรือทำกิจกรรมที่ต้องใช้กำลังกาย เพื่อเบี่ยงพลังทางเพศ เมื่อร่างกายอ่อนเพลีย เมื่อล้า จะทำให้เกิดความต้องการที่จะพักผ่อน และไม่คิดถึงความต้องการทางเพศ หรืออาจจะต้องพูดคุยให้เด็กวัยรุ่นเข้าใจเรื่องการสำเร็จความใคร่ด้วยตนเอง ในหลักการถูกต้อง

1.3 ความต้องการเครื่องนุ่งห่ม สำหรับวัยรุ่นแล้วความต้องการเครื่องนุ่งห่ม เป็นไปเพื่อความโดดเด่น สะดุดตา สะดุดใจเพื่อน ๆ ทั้งเพื่อนเพศเดียวกัน และเพื่อนต่างเพศ วัยรุ่นจึงมักพิถีพิถันเกี่ยวกับการแต่งกายเป็นพิเศษ จะใช้เวลานาน ๆ ในการแต่งตัว หันซ้ายหันขวาหันหน้าหันหลัง อยู่หน้ากระจก วัยรุ่นจะชอบและภูมิใจที่ได้เลือกเสื้อผ้าตามรสนิยมของตนเอง ไม่ชอบที่ผู้ใหญ่จะไปก้าวร้าว บงการในเรื่องการแต่งกายของเขา เพราะรสนิยมของเด็กวัยรุ่นกับผู้ใหญ่มักไม่ตรงกัน ผู้ใหญ่มักจะขวางขวางดากับการแต่งกายของวัยรุ่นอยู่บ่อย ๆ

1.4 ความต้องการที่อยู่อาศัย วัยรุ่นส่วนใหญ่ยังต้องการอาศัยอยู่กับบิดามารดา หรือผู้ปกครอง แต่เขาก็ต้องการห้องหรือที่เฉพาะของเขาเพื่อใช้เป็นที่ส่วนตัวของตน ดังนั้นหากบ้านหรือที่พักอาศัยคับแคบหรือต้องอยู่ร่วมกันกับคนอื่น ๆ มาก วัยรุ่นจะอึดอัดใจ ไม่พอใจในสภาพ

เช่นนี้ ทำให้วัยรุ่นไม่ชอบที่จะอยู่บ้าน และออกไปเที่ยวเตร่นอกบ้านแทน ซึ่งอาจนำไปสู่ปัญหาการไปมั่วสุมในทางที่ไม่เหมาะสมได้

1.5 ความต้องการพักผ่อน วัยรุ่นเป็นวัยที่ต้องการพักผ่อนมาก เนื่องจากร่างกายมีการเร่งการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว เหมือนเครื่องจักรที่เร่งทำงานก็ย่อมต้องการพักผ่อน นอกจากนี้วัยนี้ยังมีกิจกรรมในเรื่องการเรียนที่ต้องใช้สมองมาก มีการเล่นกีฬาและเล่นกิจกรรมอื่น ๆ ร่วมกับเพื่อน ๆ วัยรุ่นจึงมักจะนอนขี้เซาหรือนอนตื้อสาจนผู้ใหญ่บ่นว่าอยู่บ่อย ๆ

2. ความต้องการทางจิตใจ

ความต้องการทางจิตใจ เป็นไปเพื่อเรียกร้องความสมดุลและมั่นคงทางจิตใจของมนุษย์ เด็กวัยรุ่นมีความต้องการทางจิตใจที่สำคัญ ๆ ดังนี้

2.1 ความต้องการได้รับอิสระ เป็นความต้องการที่รุนแรงมากในวัยนี้เด็กต้องการเป็นตัวของตัวเอง ไม่ชอบให้ใครมาออกคำสั่ง หรือก้าวล้ำ บงการชีวิตของตน เด็กต้องการที่จะคิดตัดสินใจ และการกระทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยความต้องการของเขาเอง ไม่ชอบให้ผู้ใหญ่เข้าไปยุ่งวุ่นวายในโลกส่วนตัวของตน ผู้ใหญ่ไม่ควรไปตีกรอบให้เด็กทำตาม แต่ควรบอกละเว้นให้เขาเป็นอิสระในสิ่งที่เห็นว่าไม่เสียหาย คอยเป็นที่ปรึกษาเมื่อเขาต้องการมากกว่าที่จะเขาไปยุ่งวุ่นวายในเรื่องส่วนตัวของเขา

2.2 ความต้องการยอมรับนับถือจากสังคม ทั้งการยอมรับจากกลุ่มเพื่อนและการยอมรับจากผู้ใหญ่ วัยรุ่นต้องการให้เพื่อนยอมรับและเห็นความสามารถเห็นคุณค่าของตน บางครั้งจึงยอมทำบางสิ่งบางอย่างเพื่อลบคำสบประมาทของเพื่อนหรือให้เพื่อนเห็นว่าตนทำได้ทั้ง ๆ ที่บางอย่างอาจจะไม่เห็นด้วยหรือเป็นสิ่งที่เสียหายส่วนการยอมรับจากผู้ใหญ่นั้น วัยรุ่นต้องการให้ผู้ใหญ่ยอมรับว่าเขาจะเป็นผู้ใหญ่แล้วยอมรับความเป็นเอกลักษณ์ของเขาไม่มาจัดเส้นหรือบงการให้เขาเดินตามสิ่งที่ผู้ใหญ่ต้องการ

2.3 ความต้องการรู้สึกมั่นคง ปลอดภัย เนื่องจากช่วงวัยรุ่นเป็นช่วงแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อยู่ระหว่างการปรับเปลี่ยนจากความเป็นเด็กสู่ความเป็นผู้ใหญ่ทำให้เกิดความสับสน วุ่นวาย กังวลใจ ไม่มั่นใจอยู่บ่อย ๆ เด็กจึงต้องการที่จะอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่มีความมั่นคงปลอดภัย เช่น อยู่ในครอบครัวที่อบอุ่นทุกคนมีความรัก ความเข้าใจให้กัน ดังนั้นหากครอบครัวไม่ให้ความเข้าใจ หรือมีสภาพทะเลาะเบาะแว้งกัน เด็กวัยรุ่นจึงมักหนีไปมั่วสุมกับเพื่อนที่ให้ความเข้าใจเขาได้มากกว่า

2.4 ความต้องการมีประสบการณ์ใหม่ ๆ วัยรุ่นมักชอบที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ที่ตื่นเต้นท้าทาย จึงเป็นวัยที่ชอบทดลอง ยิ่งผู้ใหญ่บอกว่าสิ่งนั้น ไม่ดี เด็กก็ยิ่งอยากลอง บางรายจึงทดลองยาเสพติดทั้ง ๆ ที่รู้ว่าเป็นอันตราย

2.5 ความต้องการกลุ่มเพื่อน วัยรุ่นเป็นวัยที่ทำให้ความสำคัญของกลุ่มเพื่อนมาก มักจะยอมตามใจเพื่อน เพื่อให้ยอมรับเข้ากลุ่ม มักจะชอบพบปะรวมกลุ่มกันไปกินไปเที่ยว หรือ

ทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ซึ่งหากเด็กได้กลุ่มเพื่อนดี ก็จะชักนำไปสู่การพัฒนาที่เหมาะสมได้มากกว่า เด็กวัยรุ่นที่ไปเข้ากลุ่มเพื่อนที่มีพฤติกรรมที่เป็นปัญหาซึ่งจะมีการรวมกลุ่มมั่วสุมในทางเสียหายได้

2.6 ความต้องการที่จะหาเลี้ยงตนเอง เด็กวัยรุ่นคิดที่จะหาเลี้ยงตนเอง เนื่องจากอยากจะมีเงินทองใช้จ่ายตามที่ตนเองต้องการ

2.7 ความต้องการความยุติธรรม เด็กวัยรุ่นจะไม่พอใจมากหากรู้สึกว่าได้ไม่ได้รับความยุติธรรม

2.8 ความต้องการมีหลักการ อุดมการณ์ หรือปรัชญาชีวิตที่ตนพอใจเนื่องจากวัยรุ่นต้องการสิ่งที่เขาจะยึดถือเป็นแนวทางสำหรับการเดินทางของชีวิต หากเด็กเลือกที่จะพอใจในหลักการดำเนินชีวิตแบบใดแล้วก็จะเป็นตัวชี้บ่งวิถีปฏิบัติของเขาในช่วงชีวิตต่อไป ความต้องการของเด็กวัยรุ่นที่กล่าวมา ไม่ว่าจะเป็นความต้องการทางร่างกายหรือความต้องการทางจิตใจ ผู้ใหญ่ควรมีส่วนส่งเสริมให้เด็กได้รับการตอบสนองต่อความต้องการในระดับและวิถีทางที่เหมาะสม ไม่ควรจะเป็นตัวขัดขวางการได้รับการตอบสนองต่อความต้องการของเขา เพราะเมื่อบุคคลเกิดความต้องการแล้วไม่ได้รับการตอบสนองจะก่อให้เกิดความตึงเครียด ความคับแค้นใจ ทุกข์ใจ หากเป็นความต้องการทางร่างกายบางอย่างก็นำไปสู่ การทุกข์กายด้วย แต่หากเกิดปัจจัยจำกัดบางอย่างที่วัยรุ่นไม่อาจจะได้ในสิ่งที่เขาต้องการได้ ผู้ใหญ่ก็ควรจะชี้แนะให้เขารู้จักผ่อนคลายความคับแค้นใจ ทุกข์ใจ ออกไปโดยวิธีการที่เหมาะสม

ความต้องการของวัยรุ่น ความต้องการ คือส่วนสำคัญในอันที่ผลักดันให้เกิดการกระทำ และแสดงพฤติกรรมออกมา ความต้องการของเด็กแบ่งออกเป็น

1. ความต้องการอยากรู้อยากเห็น
2. ความต้องการเปลืองเปลือง
3. ความต้องการความรัก
4. สนใจเรื่องเพศและเพื่อนต่างเพศ
5. ความต้องการความปลอดภัย
6. ต้องการมีอนาคต ต้องการความสำเร็จ
7. ความต้องการเป็นที่ยอมรับในสังคม
8. ความต้องการอิสระ
9. ความต้องการเพื่อน

ความคิดเกี่ยวกับการแต่งกาย วัยรุ่นจะมีแนวคิดคือ

1. การแต่งกาย แบบทันสมัย หรือน่าสมัย เพื่อการยอมรับในหมู่เพื่อน

2. ทันสมัยจะเป็นจุดเด่นแก่ผู้พบเห็น
3. แต่งกายที่เด่นเท่านั้น ทำให้ตนมีความสุขและสามารถเข้าถึงผู้อื่นได้ และเป็นที่ยอมรับของเพื่อนในระดับเดียวกัน
4. การแต่งกายทำให้เพศตรงข้ามสนใจ
5. การแต่งกายเป็นการบอกถึงฐานะและรสนิยมของผู้แต่ง
6. การแต่งกายทันสมัย จะทำให้ตนเองเป็นผู้นำหน้ากว่าคนอื่น ๆ

วัลลภ ดังคนารักษ์ (ม.ป.ป. อ้างถึงใน อุไร สุมาธิธรรม, 2545) ได้ให้ข้อสังเกตถึงปัญหาและทางออกของเยาวชนว่า โลกทุกวันนี้ได้เปลี่ยนไปแล้ว ต้องพยายามตามให้ทันเด็ก แต่ผู้ใหญ่มักคิดเฉพาะรูปลักษณ์ภายนอกที่เห็น จึงยอมรับพฤติกรรมของเด็กวัยรุ่นไม่ได้ ทำให้เกิดช่องว่างกันขึ้น วัลลภยังมองอีกว่าความรู้สึกเด็กมีสองอย่าง คือหนึ่งเด็กมีแรงขับตามวัย อยากตามให้ทันเพื่อน ทันกระแส เหมือนที่ผู้ใหญ่ในยุคนี้ครั้งที่เป็วัยรุ่นก็เคยอยากทำ อย่างที่สองคือเด็กมีช่องว่าง เมื่อคุยกับผู้ใหญ่คนละวัยไม่รู้เรื่อง เด็กก็ต้องไปแสวงหาคนที่พูดคุยกันรู้เรื่อง พูดคุยด้วยภาษาเดียวกัน การจะพบคนที่รู้สึกเหมือนกัน ก็ต้องไปตามสถานที่ที่ทำให้เด็ก ๆ มารวมกันได้ ดังนั้นคนที่จับเรื่องวัยรุ่นได้นี้ ซึ่งจะทำทุกอย่างที่เป็นธุรกิจกับกลุ่มวัยรุ่น ตั้งแต่แฟชั่น ไปถึงภาษา เพลง สถานที่ บรรยากาศ อันนี้แหละที่สอดคล้องกับคำว่าเหงาของวัยรุ่น

จากรายงานการศึกษาหลายเรื่อง ยืนยันว่า กลุ่มเพื่อนมีอิทธิพลมากกว่าพ่อแม่ เด็กจะมีทัศนคติต่อการเข้าสังคมไปในด้านดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับประสบการณ์การเรียนรู้ที่เด็กได้รับจากการเข้าร่วมเล่นและคบเพื่อน วัยรุ่นให้ความสำคัญกับเพื่อนมาก และมักจะเห็นเพื่อนเป็นสิ่งจำเป็น จะขาดเสียมิได้ ในการทำอะไรทุกอย่างมักอาศัยเพื่อน มีอะไรจะเล่าให้เพื่อนฟัง หรือขอความเห็น ขอคำปรึกษาและปรับทุกข์ร้อนของตน มากกว่าจะหันไปหาพ่อแม่ เวลาไปเที่ยวก็อยากไปกับเพื่อน มากกว่าไปกับพ่อแม่ เพราะสนุกสนานกว่า และไม่ต้องระมัดระวัง (สุพัตรา สุภาพ, 2541, หน้า 16)

จากการพิจารณาการพัฒนาการในช่วงวัยรุ่นพบว่าการพัฒนาการเหล่านั้นอาจทำให้เป็นช่วงวัยที่วิกฤติได้เพราะพัฒนาการทางร่างกายที่เปลี่ยนแปลงมีลักษณะทุติยภูมิทางเพศ ร่วมกับพัฒนาการทางสติปัญญาที่มีมากขึ้น มีความคิดจินตนาการกว้างไกล ต้องการมีอิสระ มีการพัฒนาการทางอารมณ์ที่ไม่สมบูรณ์ มีอารมณ์แปรปรวนง่าย รู้สึกว่าผู้ใหญ่ไม่เข้าใจความรู้สึกของตน จึงชอบมีสังคมในกลุ่มวัยรุ่นด้วยกันเพราะคิดและชอบเหมือน ๆ กันต้องการเป็นที่ยอมรับของกลุ่มเพื่อน และต้องการให้ครอบครัวและสังคมเห็นว่าเป็นผู้ใหญ่แล้ว จึงมักแยกตัวและใช้เวลากับกลุ่มเพื่อนมากกว่าอยู่กับครอบครัว เพื่อจะได้มีอิสระ ในการคิดและทำอย่างที่ต้องการ และเพื่อให้ผู้ใหญ่เห็นว่า สามารถดูแลตนเองได้ จึงทำให้วัยรุ่นเป็นช่วงวัยที่ต้องเผชิญกับความเครียดเนื่องจากพัฒนาการด้านร่างกาย สังคม อารมณ์และสติปัญญาที่เปลี่ยนไป นำไปสู่ปัญหาสุขภาพจิต

ได้ และยังมีความเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาต่าง ๆ เช่น การถูกชักจูงให้ใช้สารเสพติด การคบเพื่อนไม่ดี มีพฤติกรรมทางเพศที่ไม่เหมาะสม นำไปสู่โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์เป็นต้น เพราะวัยรุ่นมีความอยากรู้ อยากเห็น อยากลอง มีพลังความคิด แต่ขาดประสบการณ์ในการคิดตัดสินใจและแก้ไขปัญหา อย่างเหมาะสม จากปัญหาที่กล่าวข้างต้น นักการศึกษาและสาธารณสุขได้พยายามหาวิธีป้องกันและแก้ไขปัญหาในช่วงวัยรุ่นอย่างยั่งยืน โดยกรมสุขภาพจิตได้นำแนวคิดในการสร้างและพัฒนาทักษะชีวิตขององค์การอนามัยโลก มาปรับให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย ซึ่งสถาบันที่มีส่วนในการสร้างและพัฒนาทักษะชีวิตคือ บ้าน โรงเรียน และชุมชนที่วัยรุ่นอาศัยอยู่

พัฒนาการของระยะการตั้งครรภ์

ความหมายของพัฒนาการ

ในระยะตั้งครรภ์ของสตรีเป็นภาวะหนึ่งของชีวิตที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม เป็นภาวะวิกฤติของชีวิตตามวุฒิภาวะ (Maturation Crisis) มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทจากภรรยาเป็นมารดาจึงต้องมีการเตรียมพร้อมต่อการเป็นมารดาซึ่งต้องมีการยอมรับบทบาทใหม่ หน้าที่ใหม่ มีการทำความเข้าใจเรียนรู้ปรับตัวตามพัฒนาการของมารดาในระยะตั้งครรภ์ การที่จะเป็นมารดาได้อย่างสมบูรณ์นั้นจะต้องกระทำตามขั้นตอนตั้งแต่ระยะตั้งครรภ์หรือเรียกว่าพัฒนาการของมารดาในระยะตั้งครรภ์ ถ้ากระทำในระยะตั้งครรภ์ได้สำเร็จ ก็จะสามารถกระทำพัฒนาการของมารดาในระยะหลังคลอดได้สำเร็จตามมา ก่อให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีภายในครอบครัว ทั้งกับคู่สมรสและทารกในครรภ์

รุจา ภูไพบูลย์ (2537) กล่าวว่าพัฒนาการ หมายถึง การกระทำหน้าที่ตามระยะต่าง ๆ ของชีวิตและถูกคาดหวังจากสังคมให้ปฏิบัติหน้าที่ที่จำเป็นในขณะนั้น ได้อย่างสมบูรณ์

Row (n.d. อ้างถึงใน รุจา ภูไพบูลย์, 2537) กล่าวว่าพัฒนาการ หมายถึง การกิจที่ถูกคาดหวังเมื่อบทบาทมีการเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากมีการเพิ่มหรือจากไปของสมาชิก โดยอยู่ภายใต้กรอบของเวลา ซึ่งเป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงบทบาทของสมาชิกและเป็นการกระทำเพื่อตอบสนองความต้องการตามพัฒนาการและความคาดหวังของสังคม

Duvall (1977) กล่าวว่า พัฒนาการ หมายถึง ความรับผิดชอบในการเจริญเติบโตตามระยะต่าง ๆ ถ้าบุคคลสามารถกระทำภารกิจเหล่านั้นสำเร็จไปด้วยดี ในแต่ละระยะจะทำให้มีความสุข แต่ถ้าทำไม่ได้หรือไม่สำเร็จ ก็จะไม่มีความสุขไม่เป็นที่ยอมรับจากสังคมและมีผลต่อพัฒนาการในระยะต่อไปด้วย

Havighurst (n.d. Cited in Mercer, 1990, pp. 198-204) กล่าวว่า พัฒนาการหมายถึง ภาวะกิจที่บุคคลต้องประสบในระยะเวลาหนึ่งของชีวิต (A Specific Period) ถ้ากระทำภารกิจได้สำเร็จจะ

ส่งผลให้เกิดความสุข และประสบความสำเร็จในพัฒนางานต่อไป หากบุคคลประสบความสำเร็จ
ในการปฏิบัติการดังกล่าว จะทำให้บุคคลนั้นไม่มีความสุขจากความเชื่อถือจากสังคม และ
มีความยุ่งยากในพัฒนางานอื่น ๆ ต่อไป

จากการทบทวนวรรณกรรม เกี่ยวกับความหมายของพัฒนางาน ผู้วิจัยสรุป ได้ว่า พัฒนางาน
หมายถึง ภาระกิจ หน้าที่ และความรับผิดชอบที่บุคคลต้องกระทำในช่วงระยะเวลาหนึ่งของชีวิต
เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงบทบาทของบุคคลในครอบครัวตามระยะพัฒนาการซึ่งบุคคลต้องมีการ
เข้าใจ ยอมรับและเรียนรู้ที่จะกระทำให้สำเร็จ เมื่อทำหน้าที่ช่วงระยะเวลาหนึ่งได้สำเร็จก็จะทำให้มี
ความสุข เป็นที่ยอมรับของสังคม ส่งผลให้สามารถทำพัฒนางานต่อไปได้ง่ายขึ้น หากล้มเหลว
ในการกิจช่วงนั้นทำให้ไม่มีความสุข ขาดความเชื่อถือจากสังคม และกระทำพัฒนางานในระยะอื่น
ประสบผลสำเร็จได้ยาก

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัย ได้นำเนื้อหาเกี่ยวกับความหมายของพัฒนางานไปประยุกต์ใช้
ในการกำหนดกิจกรรมกระตุ้นให้หญิงตั้งครรภ์ รู้จัก ภารกิจ หน้าที่ ความรับผิดชอบ ของตนเอง
ในช่วงเวลา ขณะตั้งครรภ์นี้ เพื่อส่งเสริมให้มีความตระหนัก รู้ตนเองว่าขณะนี้ จะต้องดูแลเอาใจใส่
ตนเองและทารกในครรภ์และควรพยายามเข้าใจ ยอมรับ เรียนรู้ ถึงวิธีการที่จะทำอย่างไร ให้สุขภาพ
ของตนเองและทารก แข็งแรงสมบูรณ์ เมื่อกระทำพัฒนางานในขั้นนี้ได้สำเร็จจะทำให้มีความสุข
และสามารถกระทำพัฒนางานในระยะหลังคลอด หรือระยะต่อไปได้สำเร็จอีกด้วย

พัฒนางานของวัยรุ่น

พัฒนางาน หมายถึง ภาระกิจที่ถูกคาดหวังเมื่อบทบาทมีการเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากมี
การเพิ่มหรือจากไปของสมาชิก หรือกล่าวได้ว่า พัฒนางานอยู่ภายใต้กรอบของเวลา ซึ่งกำหนด
การเปลี่ยนแปลงบทบาทของสมาชิกในครอบครัว ดังนั้นพัฒนางานเป็นการกระทำเพื่อตอบสนอง
ความต้องการตามพัฒนาการของครอบครัว ตามคาดหวังของสังคม (รุจา ภูไพบูลย์, 2537) ซึ่งพอจะ
สรุปพัฒนางานของวัยรุ่นตามแนวคิดของ Duvall (1977) และ เพอร์กินส์ (Perkins, 2001) ซึ่งมีทั้งหมด
8 พัฒนางานด้วยกัน คือ

1. ยอมรับการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานของการเจริญเติบโต ซึ่ง
จะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล และปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของร่างกายโดยดูแล
สุขภาพตนเอง เพื่อให้มีพัฒนาการไปในทางที่ดี
2. ได้รับการยอมรับจากสังคมในการแสดงออกในบทบาททางเพศของ เพศหญิง หรือ
เพศชาย โดยการสร้างบุคลิกภาพ และประพฤติตนตามบทบาททางเพศ
3. พัฒนารู้สึกที่ชัดเจนของความเป็นตัวของตัวเอง มีความเชื่อมั่นในตนเอง สร้าง
สัมพันธภาพที่ “ใหม่” และ “อย่างเป็นผู้ใหญ่” มากขึ้นกับเพื่อนวัยเดียวกัน โดยเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับ

บุคคลต่าง ๆ มีทักษะในการตอบรับ ปฏิเสธ หรือแก้ไขปัญหา

4. พัฒนาความเป็นผู้ใหญ่ โดยเรียนรู้ที่จะตัดสินใจด้วยตนเอง มีอารมณ์ที่เป็นของตัวเอง โดยไม่ขึ้นกับ พ่อ-แม่

5. เลือกและเตรียมตัวสำหรับงานอาชีพ

6. เตรียมตัวสำหรับการแต่งงาน และการมีชีวิตครอบครัว

7. รับผิดชอบในหน้าที่ของพลเมืองดี

8. มีค่านิยมที่เหมาะสมกับบุคลิกภาพ มีความรับผิดชอบต่อสังคม และสร้างความสนใจในสิ่งอื่นที่นอกเหนือจากตนเอง

จะเห็นได้ว่าพัฒนาการต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น มีการเปลี่ยนแปลงมากมาย ซึ่งจะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล ถ้าวัยรุ่นสามารถปฏิบัติบทบาทหน้าที่ตามขั้นพัฒนาการ หรือภาระงานตามขั้นตอนพัฒนาการ (Developmental Task) ของการเป็นวัยรุ่นได้สำเร็จ จะกลายเป็นบุคคลที่มีบุคลิกภาพสามารถเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ได้ดี อีริกสัน (Erikson, 1968 อ้างถึงใน อุไร สุมาธิธรรม, 2545) ส่วนวัยรุ่นที่ไม่สามารถปฏิบัติบทบาทหน้าที่ตามขั้นพัฒนาการ ได้ เนื่องจากเป็นงานที่หนักและค่อนข้างยุ่งยาก อาจเกิดภาวะวิกฤติตามขั้น พัฒนาการของชีวิตได้ (Development Crisis) (Olds Et al., 1980)

แนวคิดเกี่ยวกับพัฒนาการของมารดาในระยะตั้งครรภ์

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบความหมายพัฒนาการของมารดาในระยะตั้งครรภ์ (อุไร สุมาชิธรรม, 2545)

Clark, Affonso and Harris (1979, p. 27) พัฒนาการของมารดาในระยะตั้งครรภ์มีดังนี้ คือ 1. การสร้างความมั่นใจและการยอมรับ 2. การตั้งครรภ์ (Pregnancy Validation) 3. การรับรู้ตัวตนของบุตร (Fetal Embodiment) 4. ทารกเป็นบุคคลที่แยกจากตน (Fetal Distinction) 5. การปรับตัวเข้าสู่บทบาทการเป็นมารดา (Role Transition)	Zegeil and Cranley (1984, p. 28) พัฒนาการของมารดาในระยะตั้งครรภ์ มีดังนี้ คือ 1. การยอมรับการตั้งครรภ์ 2. การสร้างความมั่นใจว่าทารกในครรภ์จะได้รับการยอมรับจากผู้อื่นที่มีความสำคัญต่อหญิงตั้งครรภ์ 3. แสวงหาความปลอดภัยสำหรับตนเองและทารกในครรภ์ 4. การยอมรับบทบาทการเป็นมารดา
Kubin, 1984 Cited in Gorrie (1999) พัฒนาการของมารดาในระยะตั้งครรภ์มี ดังนี้คือ 1. ยอมรับบุตรในครรภ์ 2. ดูแลตนเองและบุตรในครรภ์ 3. ความผูกพันกับบุตรในครรภ์ 4. ยอมรับการเปลี่ยนแปลงในตนเอง 5. การเสียสละ	May and Mahlmeister (1994, p. 22) พัฒนาการของมารดาในระยะตั้งครรภ์มี ดังนี้ คือ 1. การยอมรับการตั้งครรภ์ 2. การสร้างสัมพันธภาพกับทารกในครรภ์ 3. การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในตนเอง 4. การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในสัมพันธภาพกับคู่สมรส 5. การเตรียมตัวก่อนคลอด 6. การยอมรับบทบาทการเป็นมารดา

จากตารางที่ 1 พบว่าพัฒนาการของบุคคลที่กล่าวไว้เป็นส่วนหนึ่งของ May and Mahlmeister (1994, p. 22) ซึ่งจะเปรียบเทียบให้เห็นดังต่อไปนี้

Clark, Affonso, and Harris (1979, p. 27 อ้างถึงใน อุไร สุมาชิธรรม, 2545) มีเรื่องการยอมรับการตั้งครรภ์ การสร้างสัมพันธภาพกับทารกในครรภ์ และการยอมรับบทบาทการเป็นมารดา

แต่ขาดเรื่อง การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในตนเอง การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส และการเตรียมตัวก่อนคลอด

Zegeil and Cranley (1984, p. 28 อ้างถึงใน อุไร สุมาชิธรรม, 2545) มีเรื่องการยอมรับการตั้งครรภ์ การสร้างสัมพันธภาพกับทารกในครรภ์ และการยอมรับบทบาทการเป็นมารดา

แต่ขาดเรื่องการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในตนเอง การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส และการเตรียมตัวก่อนคลอด

Rubin (1984 Cited in Gorrie, 1999) มีเรื่องการยอมรับการตั้งครรภ์ การสร้างสัมพันธภาพ

กับทารกในครรภ์ และการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในตนเอง

แต่ขาดเรื่องการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส การเตรียมตัวก่อนคลอด และการยอมรับบทบาทการเป็นมารดา

จากการเปรียบเทียบจะเห็นว่าพัฒนาการของมารดาในความหมายของ May and Mahlmeister (n.d. อ้างถึงใน อุไร สุมาธิธรรม, 2545) มีความหมายครอบคลุมในทุกด้านตามพัฒนาการของมารดาในระยะตั้งครรภ์และในเรื่องที่บุคคลอื่นไม่ได้กล่าวถึงคือเรื่อง การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส และการเตรียมตัวก่อนคลอดทั้ง 2 เรื่องเป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสถ้าหญิงตั้งครรภ์สามารถกระทำได้ดีจะเป็นพื้นฐานความมั่นคงทางด้านจิตใจที่จะทำให้หญิงตั้งครรภ์มีกำลังใจที่จะต่อสู้อุปสรรคต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในช่วงระยะตั้งครรภ์ จึงต้องมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน และทางด้านการเตรียมตัวก่อนคลอด หญิงตั้งครรภ์ควรจะมีการเตรียมตัวเตรียมสิ่งของ เตรียมความรู้ในขั้นตอนต่าง ๆ ของการคลอดเพื่อที่จะลดความเครียด ความวิตกกังวล หรือการกลัวการคลอดเมื่อใกล้ถึงระยะคลอดและเตรียมของใช้สำหรับทารกที่จะเกิดมา

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าผู้กล่าวถึงพัฒนาการของมารดาในระยะตั้งครรภ์ไว้หลายแนวคิด ซึ่งแต่ละแนวความคิดมุ่งเน้นให้ หญิงตั้งครรภ์ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนเองต้องยอมรับและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นกับตนเองและสัมพันธภาพกับคู่สมรส เมื่อหญิงตั้งครรภ์ยอมรับก็จะให้ความรับความเอาใจใส่ทารกเป็นอย่างดี รู้สึกว่าทารกเป็นส่วนหนึ่งของตน เสียสละความสุขส่วนตน ทำทุกอย่างเพื่อให้ทารกเกิดมามีสุขภาพดี โดยมีการเตรียมความพร้อมก่อนคลอด และเตรียมบทบาทการเป็นมารดา ซึ่งตรงกับทฤษฎีพัฒนาการของมารดาในระยะตั้งครรภ์ ของ May and Mahlmeister (n.d. อ้างถึงใน อุไร สุมาธิธรรม, 2545) ผู้วิจัยจึงนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

พัฒนาการขั้นที่ 1 การยอมรับการตั้งครรภ์ (Accepting the pregnancy)

ผู้หญิงเมื่อพบว่าตนเองตั้งครรภ์จะเกิดความรู้สึกแปลกประหลาดใจ สองฝักสองฝ่ายระหว่างความต้องการมีบุตรและไม่ต้องการมีบุตร (Bobak & Jensen, 1995) และเมื่อรู้ว่าตัวเองตั้งครรภ์จริง ๆ อาจตอบสนองต่อการตั้งครรภ์โดย ตื่นเต้น ดีใจ มีความสุข ตกใจ โกรธหรือหลาย ๆ ความรู้สึกรวมกัน (Anvonshine, 1990 อ้างถึงใน อุไร สุมาธิธรรม, 2545) เพื่อรับบทบาทการเป็น

มารดาครั้งแรก ถ้าไม่ได้มีการเตรียมตัวที่จะเผชิญกับเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นขณะตั้งครรภ์จะรู้สึก
ว่าไม่ควรตั้งครรภ์ในขณะนี้ และทารกเป็นสิ่งที่รุกรานตนทำให้ตนเองไม่สุขสบาย จะประเมิน
อาการแสดงช้าแล้วช้าเล่า และจะตรวจสอบการตั้งครรภ์ยังสถานที่รับฝากครรภ์หรือโรงพยาบาล
หรือบางคนอาจจะไม่สนใจไม่ต้องการยืนยันเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ในระยะนี้เนื่องจากไม่ยินดีต่อ
การตั้งครรภ์

การยอมรับการตั้งครรภ์จะเกิดเมื่อหญิงตั้งครรภ์ยอมรับความจริงว่ามีอีกชีวิตหนึ่งที่แยก
จากตนและยอมรับความจริงว่าร่างกายตนเป็นสื่อกลาง (33, 34) ที่ช่วยให้ทารกอยู่รอดปลอดภัย
การยอมรับการตั้งครรภ์เป็นพันธกิจที่เกิดขึ้นเป็นอันดับแรกและเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพราะเมื่อเกิด
การยอมรับการตั้งครรภ์หญิงตั้งครรภ์ก็จะให้การสนับสนุนอีกชีวิตในครรภ์ รู้สึก ตื่นเต้น ยินดี มี
ความสุขกับการตั้งครรภ์ แต่บางคนมีความรู้สึกไม่ยินดีที่จะรับพัฒนาการของการเป็นมารดาส่วนใหญ่
เนื่องมาจากการไม่ต้องการบุตร ก็จะแสดงออกถึงการยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง จะตอบสนองต่อ
ความต้องการของตนเองเป็นอันดับแรก หญิงตั้งครรภ์เหล่านี้มักมีสัมพันธภาพไม่ดีกับทารกใน
ครรภ์ จะมีผลต่อการเลี้ยงดูทารกในระยะหลังคลอด ทำให้เกิดปัญหาที่จะพัฒนาพัฒนาการในขั้น
ต่อไป

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการยอมรับการตั้งครรภ์ ผู้วิจัยสรุปได้ว่า เมื่อมี
การยอมรับการตั้งครรภ์ หญิงตั้งครรภ์จะยึดทารกเป็นศูนย์กลาง คิดถึงความต้องการของทารกเป็น
อันดับแรก รู้สึก ตื่นเต้น ดีใจ มีความสุข ยินดีให้การส่งเสริม สนับสนุนทารกในครรภ์ ยอมรับทารก
ในฐานะเป็นบุคคลหนึ่งที่แยกจากตน

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำเนื้อหาเกี่ยวกับการยอมรับการตั้งครรภ์ไป
ประยุกต์ใช้ในการกำหนดกิจกรรมคือ ให้ หญิงตั้งครรภ์ รู้สึก ยินดี มีความสุขในการตั้งครรภ์ครั้งนี้
และให้การส่งเสริมสนับสนุนทารกในครรภ์

พัฒนาการขั้นที่ 2 การสร้างสัมพันธภาพกับทารกในครรภ์ (Establishing a Relationship with the Fetus)

สัมพันธภาพระหว่างมารดาและทารกในครรภ์ เป็นกระบวนการที่เกิดจากความรู้สึก
ความผูกพันที่มารดามีต่อบุตรเมื่อรู้สึกว่าทารกในครรภ์ดิ้น ทำให้เกิดจินตนาการเกี่ยวกับรูปร่าง
หน้าตาและบุคลิกลักษณะของทารกในครรภ์ ตามความคาดหวังของตนเองและตระหนักว่าทารก
เป็นอีกบุคคลหนึ่งที่แยกจากตน ยอมรับความเป็นบุตรของทารก และการดิ้นของทารกยังแสดงถึง
ความต้องการที่จะให้มารดารับรู้ เป็นการสื่อสารระหว่างมารดากับทารก กระตุ้นให้มารดามี
ปฏิสัมพันธ์กับทารกโดยการสัมผัสและพูดคุย มีการดูแลเอาใจใส่ ต่อเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้ง

ทางร่างกายและจิตใจ มีการปฏิบัติตัวที่ถูกต้องเหมาะสมกับระยะตั้งครรภ์ เริ่มให้การดูแลปกป้องคุ้มครองทารกในครรภ์ ค้นหาความปลอดภัยเพื่อตนเองและทารกในครรภ์ มีการใส่ชุดคลุมท้อง รวมทั้งมีการฝากครรภ์อย่างสม่ำเสมอ และพยายามปฏิบัติตนทุกอย่างที่สามารถทำได้เพื่อป้องกันไม่ให้ทารกได้รับอันตราย แต่อย่างไรก็ตามหญิงตั้งครรภ์บางคนอาจรู้สึกว่าการตั้งครรภ์เป็นอีกบุคคลที่เข้ามาคุกคามและทำให้ตนเองพบความลำบาก ความรู้สึกที่เกิดขึ้นนี้จะทำให้หญิงตั้งครรภ์ไม่สามารถสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับทารกในครรภ์อาจมีผลให้หญิงตั้งครรภ์ไม่ให้การป้องกันคุ้มครองแก่ทารกในครรภ์ ความรู้สึกว่าการตั้งครรภ์เป็นส่วนหนึ่งเกิดขึ้นเมื่อหญิงตั้งครรภ์มีการยอมรับการตั้งครรภ์ หญิงตั้งครรภ์จะเริ่มปรับด้านจิตสังคมต่อการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย และอารมณ์ เกิดความรู้สึกยอมรับการตั้งครรภ์และทารกในครรภ์เป็นส่วนหนึ่งของตน ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติตัว โดยไม่คุกคามอึดอัด โทษแก่ตนเอง พัฒนากิจในขั้นนี้จะทำให้หญิงตั้งครรภ์พัฒนาไปสู่พัฒนากิจขั้นต่อไปได้ และการสร้างสัมพันธภาพกับทารกในระยะตั้งครรภ์เป็นรากฐานของพัฒนาการที่ดีที่จะเกิดแก่ทารกทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา สังคม รวมทั้งสัมพันธภาพกับบุคคลอื่นในอนาคต

ความผูกพันระหว่างมารดาและทารก มีพฤติกรรมและความรู้สึกที่มารดาแสดงออกมี 5 องค์ประกอบดังนี้คือ

1. การแสดงบทบาทการเป็นมารดา (Role Taking) มารดาที่ผูกพันกับทารกในครรภ์ จะเริ่มคิดฝันเกี่ยวกับวิธีการเลี้ยงดูบุตร เช่น การให้นม การขับกล่อมบุตร และวางแผนการเลี้ยงดูบุตร มีการเตรียมของใช้สำหรับบุตร เลือกวิธีการให้นม
2. การยอมรับความเป็นบุคคลของบุตรในครรภ์ (Differentiation of Self) หญิงตั้งครรภ์จะรู้สึกว่าบุตรในครรภ์ เป็นเสมือนเลือดเนื้อเชื้อไขของตน จึงพยายามเข้าใจและเรียนรู้จากการคืบคลานของทารก ว่าเป็นอีกบุคคลหนึ่งที่แยกจากตน มีความรู้สึกชื่นชม ฝึการคืบคลานของทารกทางหน้าต่างที่โถงนูนออกมา
3. การมีปฏิสัมพันธ์กับทารกในครรภ์ (Interaction with Fetus) โดยมีการสัมผัสพูดคุยกับทารกขณะที่ทารกคืบคลาน เพื่อให้ทารกมีปฏิกิริยาตอบกลับด้วยการคืบคลาน
4. การสนใจลักษณะและรูปร่างหน้าตาทารก (Attributing Characteristics to Fetus) มีความคิดฝันและคาดหวังอยากให้บุตรมีหน้าตาบุคลิกตามลักษณะที่ตนชื่นชอบ
5. การอุทิศตนเพื่อบุตรในครรภ์ (Giving of Self) รู้สึกผูกพันกับทารกในครรภ์ยอมเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อต้องการให้ทารกมีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการสร้างสัมพันธภาพกับทารกในครรภ์ ผู้วิจัยสรุปได้ว่า เมื่อมีการสร้างสัมพันธภาพกับทารกในครรภ์ เป็นการแสดงบทบาทของมารดาที่ผูกพันกับ

ทารก อุทิศตนเพื่อทารก ขอมเสียสละส่วนตน และมีการวางแผนที่จะเลี้ยงดูบุตรให้ดี รวมทั้งยอมรับความเป็นบุคคลของบุตรในครรภ์ ที่แยกจากตน มีปฏิสัมพันธ์กับทารกในครรภ์ โดยการสัมผัสและพูดคุย มีความรู้สึกชื่นชม ใฝ่ดูการเดินของทารกทางหน้าต่างที่โถงนูนออกมาทำให้เกิดจินตนาการและคาดหวังอยากให้บุตรมีหน้าตา บุคลิกภาพ ตามลักษณะที่ตนชื่นชอบ

สำหรับในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างสัมพันธภาพกับทารกในครรภ์ นำไปประยุกต์ใช้ในการกำหนดกิจกรรมคือ ส่งเสริมสนับสนุนให้หญิงตั้งครรภ์อุทิศตนเพื่อบุตรในครรภ์วางแผนในการเลี้ยงดูบุตร และมีปฏิสัมพันธ์กับทารกอย่างสม่ำเสมอโดยการพูดคุยสัมผัส เรียนรู้จากการเดินของทารก ว่าเป็นอีกบุคคลหนึ่ง ที่แยกจากตน โดยให้คู่วิตทัศน์เกี่ยวกับทารกสามารถรับรู้ได้จากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดาและทารก

พัฒนกิจขั้นที่ 3 การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในตนเอง (Adjusting to Change in Self)

หญิงตั้งครรภ์ต้องปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงด้านร่างกาย (Physical Change) หลายอย่าง เช่น ผิวหนังมีการเปลี่ยนแปลง จากการเพิ่มของสารเมลานิน (Melanin) ทำให้มีรอยหมองคล้ำบริเวณต่างๆ มีการเปลี่ยนแปลงขนาดของร่างกาย เนื่องจากต้องการอาหารที่มีประโยชน์ต่อทารกเพิ่มขึ้น ทำให้มีน้ำหนักเพิ่มขึ้นจากเดิมประมาณ 10-12 กิโลกรัม ทำให้การเคลื่อนไหวไม่สะดวก ข้อต่อต่างๆ หย่อนตัวกล้ามเนื้อทำงานเพิ่มมากขึ้น ช่วงไหลเอวมาข้างหลัง กระดูกสันหลังโค้งมาก เกิดอาการไม่สุขสบายปวดหลังและการขึ้นลงของระดับฮอร์โมน ทำให้หน้าท้องและหน้าอกขยายใหญ่ขึ้น อาจก่อให้เกิดการตอบสนองทางลบต่อการตั้งครรภ์ของตนเอง แต่หญิงตั้งครรภ์ส่วนใหญ่มีความรู้สึกยินดีกับการเปลี่ยนแปลงของร่างกายเพราะเปรียบเสมือนว่าเป็นส่วนหนึ่งของการตั้งครรภ์ เข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ไม่ใช่สิ่งที่น่าเกลียด แต่เกิดจากการตั้งครรภ์ ส่งผลให้ยอมรับการตั้งครรภ์ รักและต้องการบุตร เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง สนใจที่จะดูแลตนเองในระหว่างตั้งครรภ์ ทำให้ยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดูแลสุขภาพของตนเองและทารกในครรภ์อย่างถูกต้องเหมาะสม นอกจากนี้ยังพบว่าการตั้งครรภ์ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ร่วมด้วย หญิงตั้งครรภ์ก็จะมีอาการแสดงออกทางอารมณ์ที่ไม่คงที่ การเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์นี้อาจเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของระดับฮอร์โมน หรือเป็นผลจากความวิตกกังวล เกี่ยวกับอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับทารกในครรภ์และตนเอง กังวลเกี่ยวกับความเจ็บปวดจากการคลอด และการเปลี่ยนแปลงในสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส และกังวลในสิ่งที่ต้องเผชิญในการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่บทบาทการเป็นมารดา ซึ่งต้องมีความรับผิดชอบเพิ่มมากขึ้น ก่อให้เกิดความสับสนต่อหญิงตั้งครรภ์ที่ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้น้อย หญิงในระยะตั้งครรภ์จะมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายและจิตใจจึงต้องมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตนเอง เพื่อรักษาคุณภาพของชีวิต

และการปรับทางด้านจิตใจเป็นปฏิสัมพันธ์ของบุคคลต่อสิ่งเร้า โดยมีการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรม บุคลิกภาพ ความเชื่อและความคิด เพื่อจัดการความตึงเครียดและให้มีความสุขในการดำเนินชีวิต

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในตนเอง ผู้วิจัยสรุปได้ว่าเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกาย และจิตใจ การเปลี่ยนแปลงของร่างกายเปรียบเสมือนว่าเป็นส่วนหนึ่งของการตั้งครรภ์ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระยะนี้คือ น้ำหนักเพิ่มขึ้น เต้านมขยาย ทำให้เคลื่อนไหวไม่สะดวก การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่ใช่สิ่งที่น่าเกลียด แต่เกิดจากการตั้งครรภ์ ส่งผลให้ยอมรับการตั้งครรภ์ รักและต้องการบุตร เกิดความภาคภูมิใจ สนใจที่จะดูแลตนเองในระหว่างตั้งครรภ์การตั้งครรภ์ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ร่วมด้วย จะมีการแสดงออกทางอารมณ์ที่ไม่คงที่ วิตกกังวล เกี่ยวกับอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับทารกในครรภ์และตนเอง และกังวลในสิ่งที่ต้องเผชิญในการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่บทบาทการเป็นมารดา ซึ่งต้องมีความรับผิดชอบเพิ่มมากขึ้น ก่อให้เกิดความสับสนต่อหญิงตั้งครรภ์ที่ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้น้อย

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำเนื้อหาเกี่ยวกับการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในตนเองไปประยุกต์ใช้ ในการวางแผนทำกิจกรรมให้โดยจัดกิจกรรม สะท้อนถึงการยอมรับในสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปแล้วทำให้มีความสุข สามารถอยู่กับสิ่งที่เกิดขึ้นได้ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกายหรือทางด้านจิตใจ

พัฒนาที่ 4 การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส

(Adjusting to the Changing Couple Relationship)

สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสมีพื้นฐานมาจากความเข้าใจดีระหว่างกัน เต็มใจที่จะร่วมทุกข์มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน มีการพูดคุยติดต่อสื่อสารกันอย่างเปิดเผย ความรู้สึกเหล่านี้มีผลต่อการรับบทบาทการเป็นมารดา เพราะเมื่อคู่สมรสมีความรู้สึกพอใจซึ่งกันและกัน และมีความพร้อมในการเป็นมารดา ย่อมก่อให้เกิดความยินดีต่อการมีสมาชิกใหม่ และพร้อมที่จะรับบทบาทใหม่ได้เป็นอย่างดี การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสในระยะตั้งครรภ์ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านบวกและด้านลบ เนื่องจากหญิงตั้งครรภ์มีการเปลี่ยนแปลงการตอบสนองทางด้านอารมณ์ต่อคู่สมรสที่สำคัญคือ หญิงตั้งครรภ์ต้องการพึ่งพาคู่สมรสสูงขึ้นและการเปลี่ยนแปลงในเพศสัมพันธ์ หญิงตั้งครรภ์มีความต้องการพึ่งพาผู้อื่นเพิ่มสูงขึ้น (Increases in Dependent) ต้องการได้รับการยอมรับจากบุคคลอื่นที่สำคัญต่อคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากคู่สมรสของตนเอง เนื่องจากหญิงตั้งครรภ์ต้องการได้รับความรัก ความเอาใจใส่ และการช่วยเหลือสนับสนุน ซึ่งจะเป็องค์ประกอบที่จะพัฒนาต่อไปถึงขั้นการเตรียมตัวต่อการเป็นมารดาและการเลี้ยงดูทารก แต่ถ้าหญิงตั้งครรภ์ที่มีชีวิตสมรสไม่ราบรื่น มีความล้มเหลว คู่สมรสปฏิเสธต่อการรับรู้และความรับผิดชอบ จะยิ่งทำให้หญิงตั้งครรภ์มีความรู้สึกว่าตนเองไร้ค่า

มีความรู้สึกสองฝักสองฝ่ายในการตั้งครรภ์ เกิดความผันแปรทางอารมณ์ ทำให้พฤติกรรมเปลี่ยนไป เช่น มีอารมณ์โกรธเกลียดต่อการตั้งครรภ์

ถึงแม้ว่าระยะตั้งครรภ์นี้ หญิงตั้งครรภ์มีความรู้สึกต้องการความรักเพิ่มขึ้นแต่ความต้องการการมีเพศสัมพันธ์อาจมีความแตกต่างกันในแต่ละบุคคล และในบุคคลเดียวกันอาจแตกต่างกันในแต่ละระยะของการตั้งครรภ์ การเปลี่ยนแปลงความต้องการการมีเพศสัมพันธ์อาจเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจ และร่างกายในระยะตั้งครรภ์ ความวิตกกังวลของหญิงตั้งครรภ์ว่าการมีเพศสัมพันธ์อาจมีผลให้มีอันตรายต่อการตั้งครรภ์และทารกในครรภ์ หญิงตั้งครรภ์บางคนที่มีความสนใจในการมีเพศสัมพันธ์ลดลงอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้หญิงตั้งครรภ์วิตกกังวลได้ เนื่องจากเกรงว่าจะมีผลกระทบต่อสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส เกรงจะเป็นเหตุให้คู่สมรส มีความสนใจ เอาใจใส่ตนเองลดลงแต่พบว่าหญิงตั้งครรภ์ที่มีการพูดคุยติดต่อกับคู่สมรสอย่างเปิดเผยเกี่ยวกับการมีเพศสัมพันธ์จะมีปัญหาการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นน้อยกว่าหญิงตั้งครรภ์ที่ไม่เคยมีการพูดคุยปรึกษากันระหว่างคู่สมรสเลย จะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์อันดีระหว่างคู่สมรสในระยะตั้งครรภ์ จะทำให้หญิงตั้งครรภ์เกิดความมั่นใจ มีความมั่นคงทางอารมณ์ มั่นคงต่อชีวิตสมรส มีความคาดหวังและเตรียมพร้อมต่อการเกิดของทารก

จากการทบทวนวรรณกรรม เกี่ยวกับการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การพูดคุย ปรึกษาหารือ กันอยู่เสมอในเรื่องต่าง ๆ เช่น การเลี้ยงดูบุตรการมีเพศสัมพันธ์ ทำให้เกิดความเข้าใจที่ดีระหว่างกัน เป็นแรงจูงใจให้หญิงตั้งครรภ์ต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม นำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสมกับระยะตั้งครรภ์

สำหรับในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำเนื้อหาเกี่ยวกับการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส ไปประยุกต์ใช้ ในการวางแผนทำกิจกรรมให้หญิงตั้งครรภ์โดยจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้สามารถปรับตัวอยู่อย่างมีความสุขได้ ถึงแม้ว่าคู่สมรสไม่เป็นดังที่ต้องการ

พัฒนากิจขั้นที่ 5 การเตรียมตัวก่อนคลอด (Preparing for the Birth)

หญิงตั้งครรภ์จะมีการเตรียมตัวเพื่อการคลอดและการเป็นมารดา ในช่วงไตรมาสที่สาม จะมีการเตรียมตัว เช่น เข้าฟังคำแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวในระยะคลอด การอาบน้ำเด็ก และมีการจัดเตรียมสถานที่หรือห้องสำหรับเด็ก แต่อย่างไรก็ตามในระยะใกล้คลอดหญิงตั้งครรภ์จะกังวลเกี่ยวกับขั้นตอนการคลอด มีความรู้สึกกลัวเกี่ยวกับประสบการณ์ในการคลอดที่จะเกิดขึ้น กลัวเนื่องจากไม่ทราบถึงกระบวนการในการคลอด กลัวเกี่ยวกับความเจ็บปวดในการคลอด กลัวปัญหาที่จะเกิดขึ้นในการคลอดที่เกี่ยวกับความปลอดภัยของตนเองและทารก หญิงตั้งครรภ์จะมีการเตรียมตัวเพื่อการคลอดและการเป็นมารดา โดยแก้ไขความกลัวเกี่ยวกับการคลอดเหล่านี้จากการ

สนับสนุนช่วยเหลือจากคู่สมรส หรือการได้รับข้อมูลและความมั่นใจจากเจ้าหน้าที่ผู้ให้การดูแล นอกจากนี้อาจมีการพูดคุยปรึกษาเกี่ยวกับการเป็นมารดากับเพื่อน และบิดามารดาของหญิงตั้งครรภ์

จากการทบทวนวรรณกรรม เกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนคลอดผู้วิจัยสรุปได้ว่า การเตรียมตัวก่อนคลอดโดยการศึกษาหาความรู้ พูดคุยปรึกษา เกี่ยวกับขั้นตอนการคลอดที่จะเกิดขึ้น การปฏิบัติตัวในระยะคลอด การอาบน้ำเด็ก และมีการเตรียมสถานที่หรือห้องสำหรับเด็ก สามารถจัดการความวิตกกังวลลงได้

สำหรับในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำเนื้อหาเกี่ยวกับการการเตรียมตัวก่อนคลอดไปประยุกต์ใช้ ในการวางแผนทำกิจกรรมให้หญิงตั้งครรภ์โดยจัดกิจกรรมที่แสดงถึงผลดีของการเตรียมตัวเตรียมใจ เตรียมอุปกรณ์ ให้พร้อมก่อนคลอด

พัฒนกิจขั้นที่ 6 การยอมรับบทบาทการเป็นมารดา (Accepting the Maternal Role)

เกิดจากกระบวนการการเรียนรู้ในบทบาทการเป็นมารดา โดยเริ่มต้นเกิดขึ้นตั้งแต่ที่หญิงตั้งครรภ์มีความรู้สึกผูกพันกับทารกในครรภ์ (Attach to the Fetus) หญิงตั้งครรภ์ที่ยอมรับบทบาทการเป็นมารดา จะมีการนึกจินตนาการถึงบทบาทการเป็นมารดาในลักษณะของการปฏิบัติบทบาทการเป็นมารดากับทารกแรกเกิดหรือบุตรของตน และฝึกบทบาทในการดูแลเด็กอื่นเพื่อให้เกิดความพร้อมเมื่อบทบาทนั้นมาถึง โดยพัฒนากระบวนการเรียนรู้บทบาทการเป็นมารดาตลอดระยะเวลาของการตั้งครรภ์ สิ่งเหล่านี้ช่วยให้หญิงตั้งครรภ์เตรียมตัวเพื่อรับบทบาทการเป็นมารดา และเมื่อทารกคลอดออกมาจะสามารถแสดงบทบาทการเป็นมารดาได้ต่อเนื่อง

การเรียนรู้ในบทบาทการเป็นมารดา เริ่มต้นเกิดขึ้นตั้งแต่ที่หญิงตั้งครรภ์มีความรู้สึกผูกพันกับทารกในครรภ์ มีการนึกจินตนาการถึงบทบาท หน้าที่ของมารดาในลักษณะฝึกบทบาทในการดูแลเด็กอื่นเพื่อให้เกิดความพร้อมเมื่อบทบาทนั้นมาถึง โดยหญิงพัฒนากระบวนการเรียนรู้บทบาทเป็นมารดาตลอดระยะเวลาของการตั้งครรภ์ สิ่งเหล่านี้ช่วยให้หญิงตั้งครรภ์เตรียมตัวเพื่อรับบทบาทการเป็นมารดา และเมื่อทารกคลอดออกมาจะสามารถแสดงบทบาทการเป็นมารดาได้ต่อเนื่อง กระบวนการเรียนรู้บทบาทการเป็นมารดาประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

1. การจำลองบทบาท (Replication) เป็นพฤติกรรมที่หญิงตั้งครรภ์จะพยายามหาข้อมูลศึกษาพฤติกรรมที่คิดว่าเป็นส่วนประกอบของมารดา มีการเลียนแบบด้วยคำพูดและการกระทำ ที่คิดว่าง่ายตนสามารถทำได้โดยฝึกบทบาทในการเลี้ยงดูบุตรจากบุตรเพื่อนบ้านและญาติ

2. การจินตนาการ (Fantasy) เป็นพัฒนาการด้านความรู้ความเข้าใจในบทบาทการเป็นมารดา หลังจากมารดาจำลองบทบาทจากผู้อื่นก็จะเริ่มมีจินตนาการถึงการแสดงบทบาทของตนเองในอนาคตว่าตนเองควรมีพฤติกรรมและการปฏิบัติบทบาทการเป็นมารดาอย่างไรบ้างกับบุตร

ของตนเอง การจินตนาการเป็นพฤติกรรมหนึ่งในความพยายามทางด้านจิตใจที่จะยอมรับบทบาทใหม่คือการเป็นมารดา

3. การเลือกแบบอย่างของบทบาทที่เหมาะสม (Dedifferentiation) เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่หญิงตั้งครรภ์จะเลือกแบบอย่างของบทบาทการเป็นมารดาที่เหมาะสมกับตน โดยการรับรู้ การแสวงหา และการคัดเลือกบทบาทที่เหมาะสม หากหญิงตั้งครรภ์พบแบบอย่างของบทบาทที่เหมาะสมกับตนก็จะรับเอาแบบอย่างบทบาทนั้นเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของตน หรือปฏิเสธบทบาทที่ไม่เหมาะสมและเลือกเอาแบบอย่างบทบาทใหม่ต่อไป

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการยอมรับบทบาทการเป็นมารดา ผู้วิจัยสรุปได้ว่าการยอมรับบทบาทการเป็นมารดา เป็นกระบวนการเรียนรู้ถึงบทบาท หน้าที่ของมารดาในลักษณะฝึกบทบาทในการดูแลเด็กอื่น โดยการจำลองบทบาท การจินตนาการ การเลือกแบบอย่างของบทบาทที่เหมาะสมกับตนเอง ที่คิดว่าง่ายจนสามารถกระทำได้ แล้วจึงตัดสินใจเลือกแบบที่เหมาะสมกับตนเองมากที่สุดมาเป็นแบบอย่างในการเลี้ยงดูบุตร

สำหรับในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำเนื้อหาเกี่ยวกับการยอมรับบทบาทการเป็นมารดา มาประยุกต์ใช้ โดยจัดกิจกรรมให้ หญิงตั้งครรภ์ ใช้ความคิดจินตนาการถึงบทบาทของมารดาในความคิดเห็นของคนที่เหมาะสมกับตนเองในด้าน การจำลองบทบาท การจินตนาการ การเลือกแบบอย่างของบทบาทที่เหมาะสมกับตนเอง

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับพัฒนาการของมารดาในระยะตั้งครรภ์ทั้ง 6 เดือน ผู้วิจัยสรุปได้ว่าพัฒนาการของมารดาในระยะตั้งครรภ์ ทั้ง 6 เดือน เป็นภาระหน้าที่ ความรับผิดชอบที่หญิงในระยะตั้งครรภ์จะต้องกระทำ เพื่อนำไปสู่ความพร้อมในระยะคลอด ระยะหลังคลอด และส่งผลต่อการเลี้ยงดูบุตรที่มีคุณภาพ ซึ่งพัฒนาการของมารดาในระยะตั้งครรภ์ทั้ง 6 เดือน มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันถ้าขาดเรื่องหนึ่งเรื่องใดไปจะมีผลต่อการปรับตัวต่อบทบาทการเป็นมารดามีผลกระทบต่อดตนเอง ทารกในครรภ์ ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ

สำหรับในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัย ได้นำเนื้อหาเกี่ยวกับพัฒนาการของมารดาในระยะตั้งครรภ์ทั้ง 6 เดือน มาประยุกต์ใช้ ในการกำหนดค่านิยมศัพท์ วางแผนทำกิจกรรมส่งเสริมพัฒนาการของมารดา และนำไปสร้างแบบสอบถามเพื่อประเมินความรู้สึนึกคิด ความเข้าใจ พฤติกรรมที่แสดงออกเกี่ยวกับพัฒนาการของมารดาในระยะตั้งครรภ์

พัฒนาการของครอบครัวระยะมีบุตรวัยรุ่น

Duvall (1977) พัฒนาการของครอบครัว หมายถึง ภาระหน้าที่ความรับผิดชอบที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงวิถีชีวิตของครอบครัว เมื่อประสบความสำเร็จจะนำไปสู่ความพึงพอใจ ได้รับการยอมรับ

และนำไปสู่ความสำเร็จต่อการพัฒนาการขั้นต่อไป หากประสบความล้มเหลวจะทำให้ไม่มีความสุข ไม่ได้รับการยอมรับของสังคมและจะยากลำบากต่อการพัฒนาการขั้นต่อไป

รุจา ภูไพบูลย์ (2537) พัฒนกิจของครอบครัว หมายถึง ภารกิจที่ถูกต้องคาดหวังเมื่อบทบาทมีการเปลี่ยนแปลงไปเองจากการเพิ่มหรือจากไปจากของสมาชิก

Friedman (1992) พัฒนกิจของครอบครัวมีลักษณะคล้ายกับพัฒนกิจของบุคคล คือ เมื่อกระทำการเหล่านั้นได้สำเร็จ จะก่อให้เกิดความพึงพอใจและสามารถปฏิบัติพัฒนกิจในระยะต่อมาได้สำเร็จลุล่วงด้วยดี สำหรับการปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัวมีจุดมุ่งหมายหลัก 3 ประการ ได้แก่

1. เพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานทางกายภาพอย่างเพียงพอ เช่น การตอบสนองความต้องการด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เป็นต้น
2. เพื่อให้สอดคล้องกับความคาดหวังของครอบครัว
3. เพื่อตอบสนองความปรารถนาและความเชื่อของตน ซึ่งหมายถึงการตอบสนองทางอารมณ์ทำให้เกิดความพึงพอใจ

Havighurst (1956 อ้างถึงใน รุจา ภูไพบูลย์, 2537) ให้ความหมายของพัฒนกิจว่าหมายถึงงานที่ทุกคนต้องเรียนรู้ควบคู่ไปกับพัฒนาการของชีวิต ถ้าทำงานตามขั้นพัฒนาการของตนสำเร็จก็จะทำให้ทุกคนมีความสุข เกิดความพึงพอใจในการดำเนินชีวิตและเป็นช่องทางนำไปสู่ความสำเร็จในพัฒนาการต่อไป

อาจสรุปได้ว่า พัฒนกิจของครอบครัว หมายถึง ภารกิจหรือความรับผิดชอบที่ต้องปฏิบัติตามระยะพัฒนาการของครอบครัว ซึ่งถ้าครอบครัวสามารถปฏิบัติพัฒนกิจได้สำเร็จก็จะส่งผลให้ครอบครัวมีความสุข แต่ถ้ากระทำไม่ได้แต่ไม่สำเร็จก็จะทำให้ครอบครัวไม่มีความสุขและอาจส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของครอบครัวในระยะต่อมาได้

พัฒนกิจของครอบครัวมีลักษณะคล้ายกับพัฒนกิจของบุคคล คือเมื่อกระทำการเหล่านั้นได้สำเร็จจะก่อให้เกิดความพึงพอใจและสามารถปฏิบัติพัฒนกิจในระยะต่อมาได้สำเร็จลุล่วงด้วยดี สำหรับการปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัวมีจุดมุ่งหมายหลัก 3 ประการ ได้แก่ (Friedman, 1992)

1. เพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานทางกายภาพอย่างเพียงพอ เช่น การตอบสนองความต้องการด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เป็นต้น
2. เพื่อให้สอดคล้องกับความคาดหวังของครอบครัว
3. เพื่อตอบสนองความปรารถนาและความเชื่อของตน ซึ่งหมายถึง การตอบสนองทางอารมณ์ทำให้เกิดความพึงพอใจ

พัฒนกิจของครอบครัวจะครอบคลุมมากกว่าพัฒนกิจของบุคคล เนื่องจากต้องการจัดการเพื่อตอบสนองความต้องการของทั้งครอบครัวโดยรวมและยังตอบสนองความต้องการ

ตามพัฒนาการของสมาชิกแต่ละคนในครอบครัวด้วย

Friedman (1992) ได้แบ่งพัฒนาการของบิดามารดาในระยะมีบุตรวัยร่น โดยในระยะมีบุตรวัยร่นจะเริ่มเมื่อบุตรคนแรกของครอบครัวอายุ 13 ปี ระยะนี้ใช้เวลา 6-7 ปี อาจจะมีระยะเวลาสั้นถ้าบุตรออกจากบ้านเร็วขึ้นหรือระยะนี้จะใช้เวลานานถ้าบุตรอยู่ในครอบครัวจนมีอายุ 19-20 ปี ส่วนใหญ่ในระยะนี้บุตรจะอยู่ในวัยที่กำลังศึกษาเล่าเรียน พัฒนาการของครอบครัวในระยะนี้ประกอบด้วย

1. คงไว้ซึ่งสัมพันธภาพที่ดีในกลุ่มสมรส
2. คงไว้ซึ่งการสื่อสารและสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบิดามารดาและบุตร
3. อบรมด้านปรัชญาการดำเนินชีวิตและจริยธรรมแก่บุตร
4. ด้านสุขภาพ ให้คำแนะนำถึงพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ เช่น บุหรี่ เหล้า โสเภณี ยาเสพติด

Duvall (1977) ได้กล่าวถึงพัฒนาการของบิดามารดาในระยะครอบครัวมีบุตรวัยร่นไว้ดังนี้

1. จัดสรรด้านการเงิน หมายถึง ครอบครัวระยะมีบุตรวัยร่น มักจะประสบปัญหาด้านการเงิน เนื่องจากต้องใช้จ่ายมากขึ้น ทั้งด้านอาหาร เสื้อผ้า และด้านการศึกษาของบุตร ดังนั้น ครอบครัวควรมีการจัดสรรด้านการเงินให้กับบุตรได้ใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็นและให้บุตรวัยร่นบริหารจัดการการเงินด้วยตัวเองส่งเสริมให้บุตรวัยร่นได้มีการหารายได้พิเศษนอกเวลาเรียน เช่น ทำงานเป็นลูกจ้างอยู่ซ่อมรถ ดูแลเด็กเล็ก เป็นบอย แคชเชียร์ ซึ่งการทำงานจะไม่รบกวนเวลาเรียน

2. แบ่งปันความรับผิดชอบให้บุตรวัยร่น หมายถึง ในระยะนี้บิดามารดาควรส่งเสริมให้บุตรมีความรับผิดชอบในครอบครัวมากขึ้น เช่น บุตรสาวจะสนใจเกี่ยวกับการเตรียมอาหาร ตกแต่งบ้าน ในขณะที่บุตรชายอาจจะสนใจงานซ่อมต่าง ๆ ภายในบ้านหรืองานสนามต่าง ๆ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ควรให้บุตรวัยร่น ร่วมรับผิดชอบกับบิดามารดา เมื่อบุตรสามารถทำกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ประสบผลสำเร็จ จะทำให้บุตรวัยร่นมีความภาคภูมิใจในตนเอง และเพิ่มความเชื่อมั่นให้กับวัยร่น

3. สัมพันธภาพในกลุ่มสมรส ระยะนี้สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส เป็นประเด็นที่น่าสนใจ ส่วนใหญ่บิดามารดาจะมีกิจกรรมทั้งในและนอกบ้าน ทำให้ไม่มีเวลาสนใจในเรื่องสัมพันธภาพในกลุ่มสมรส ทำให้สัมพันธภาพในกลุ่มสมรสลดลง ควรที่จะหาเวลาอยู่ตามลำพังระหว่างสามี-ภรรยาทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น หาโอกาสรับประทานอาหารเย็นร่วมกัน หาโอกาสที่จะแสดงความรักเช่น ให้ดอกไม้ในวันพิเศษ และไปร่วมงานสังสรรค์ต่าง ๆ

4. คงไว้ซึ่งสัมพันธภาพและการสื่อสารในครอบครัว ครอบครัวระยะบุตรวัยร่นจำเป็นต้องมีการสื่อสารกันอย่างเปิดเผย โดยวัยร่นจะแปลความสนใจและความห่วงใยของบิดามารดาเป็น

การก้าวถ่ายเรื่องส่วนตัวหรือเป็นการควบคุม ในระยะนี้บิดามารดา ควรที่จะรับฟังปัญหาของบุตรและยอมรับในพฤติกรรมบางอย่างของวัยรุ่น บางสิ่งที่บิดามารดาไม่เข้าใจ ควรมีการพูดคุยให้ปัญหาชัดเจน

5. อบรมบทบาทที่เหมาะสมในสังคม ในช่วงวัยรุ่นนี้จะเป็นช่วงที่สนใจกิจกรรมต่าง ๆ มากมาย ใ่ว่าจะเป็นกิจกรรมทั้งในและนอกบ้าน พัฒนาการทางสังคมมีความสำคัญในระยะนี้ ลักษณะเด่นระยะนี้คือการคบเพื่อนทั้งหญิงและชาย การมีกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับสังคม รวมถึงการนัดพบเพื่อนต่างเพศ กลุ่มเพื่อนวัยรุ่นจะทำให้วัยรุ่นเริ่มฝึกการตัดสินใจลงมือกระทำรวมถึงมีทักษะต่าง ๆ และเพิ่มความเชื่อมั่นในตนเองให้กับตัววัยรุ่น ในระยะนี้บิดามารดาควรที่จะยอมรับในพฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงออกของวัยรุ่น ไม่ควรที่จะทำทุกอย่างและไม่ควรกลัวในสิ่งที่ไม่จำเป็นควรที่จะยอมรับคำนิยามสมัยใหม่เพื่อที่จะปรับตัวให้เข้ากับบุตรวัยรุ่นได้

6. คงไว้ซึ่งปรัชญาการดำเนินชีวิตและจริยธรรม

พินภา สุตรา (2541) ได้กล่าวถึงพัฒนาการของบิดามารดาในระยะครอบครัวมีบุตรวัยรุ่นไว้ดังนี้

1. การตอบสนองความต้องการของสมาชิกในครอบครัว ซึ่งสมาชิกแต่ละคนจะมีความต้องการที่แตกต่างกัน ตามระยะพัฒนาการของแต่ละบุคคล
2. มอบหมายงานความรับผิดชอบในครอบครัวให้วัยรุ่นมีส่วนร่วม เพื่อเพิ่มความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของวัยรุ่น และช่วยให้เด็กพัฒนาวุฒิภาวะพร้อมทั้งความรับผิดชอบต่อตนเอง นอกจากนี้ครอบครัวต้องมีหน้าที่ในการจัดระบบการใช้จ่ายเงินในครอบครัวด้วย เพราะระยะนี้ครอบครัวจะมีค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมทางสังคม หรือการศึกษาเล่าเรียน ครอบครัวควรให้เด็กได้เรียนรู้ในการจัดการวางแผนการใช้จ่ายเงินของตนเอง เป็นรายสัปดาห์หรือรายเดือน ให้เด็กมีโอกาสทำงานพิเศษเพื่อหารายได้ จะทำให้วัยรุ่นรู้จักคุณค่าของเงิน ไม่ฟุ่มเฟือย
3. สร้างเสริมสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสที่ดี ระยะนี้บุตรวัยรุ่นจะมีกิจกรรมนอกบ้านมากขึ้น ทำให้บิดามารดาได้มีโอกาสดูด้วยกันตามลำพัง จึงควรใช้เวลาและโอกาสที่มีในการสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน สัมพันธภาพของคู่สมรสจะเป็นแบบอย่างให้กับบุตรวัยรุ่น ในการสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างชายหญิง และทำให้บุตรวัยรุ่นมีความภาคภูมิใจในบิดามารดา
4. รักษาระบบการสื่อสารที่ดีภายในครอบครัว สิ่งสำคัญในการสื่อสารกับเด็กวัยรุ่น คือ การยินดีที่จะยอมรับฟังและให้ความสำคัญต่อความคิดเห็นของบุตร การให้ความรัก ความเชื่อมั่น และความเอาใจใส่ให้เกียรติเด็ก
5. ให้โอกาสวัยรุ่นได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ที่แปลกใหม่และให้อิสระกับวัยรุ่นเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากวัยรุ่นจะมีความสนใจที่หลากหลายมากมาย มีกิจกรรมต่าง ๆ ทางสังคมเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะกับกลุ่มเพื่อน ดังนั้นบิดามารดาจึงควรยอมรับกลุ่มเพื่อนและกิจกรรมต่าง ๆ ของบุตร

วัยรุ่นและให้โอกาสวัยรุ่นได้เข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่มเพื่อนเพื่อพัฒนาทักษะ ค่านิยม การตัดสินใจ และความเชื่อมั่นในตนเองให้กับวัยรุ่น

6. ยึดมั่นในหลักจริยธรรมและศีลธรรมอันดีงาม วัยรุ่นเป็นช่วงค้นหาความเชื่อและค่านิยมต่าง ๆ ของตนเอง บิดามารดาต้องพยายามยึดหลักการความถูกต้องดีงามในการสั่งสอน ที่สำคัญคือการเป็นแบบอย่างที่ดีในการประพฤติปฏิบัติ เปิดโอกาสให้วัยรุ่นได้พูดคุย แสดงความคิดเห็นหรือความรู้สึกละต่าง ๆ ออกมาอย่างเปิดเผย เพื่อป้องกันการเกิดปัญหาต่าง ๆ ในวัยรุ่น

7. สนใจและดูแลสุขภาพตลอดจนส่งเสริมสุขภาพของสมาชิกในครอบครัว เพื่อให้วัยรุ่นและสมาชิกคนอื่นในครอบครัวมีสุขภาพที่แข็งแรงสมบูรณ์ มีวิถีชีวิตที่ดี พร้อมทั้งป้องกันการเกิดปัญหาต่าง ๆ ที่มีผลต่อสุขภาพของวัยรุ่น โดยบิดามารดาต้องให้ความสนใจและเรียนรู้ในการให้คำปรึกษาแก่วัยรุ่น เกี่ยวกับเรื่องอุบัติเหตุ เรื่องยาเสพติด ให้ความรู้เรื่องทางเพศ และโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ เป็นต้น

จากการสัมภาษณ์บิดามารดาที่มีบุตรวัยรุ่น ในเขตเทศบาลเมืองขอนแก่น จำนวน 10 ครอบครัวของปรานี แสดง ในปี 2537 พบว่า หน้าที่บิดามารดาในระยะมีบุตรวัยรุ่นคือ

1. ส่งเสริมด้านการศึกษาเล่าเรียนให้กับบุตร โดยดูแลด้านการเงิน เสื้อผ้า และให้คำแนะนำเรื่องการศึกษาต่อ และสนับสนุนให้บุตร ได้เรียนจบถึงขั้นสูงสุดเท่าที่บุตรจะเรียนได้
2. ให้คำแนะนำเรื่องการคบเพื่อน คอยติดตามดูแลพฤติกรรมต่าง ๆ ส่วนใหญ่บุตรวัยรุ่นจะคลุกคลีกับเพื่อนมาก บางคนจะมีเพื่อนต่างเพศ บิดามารดาจึงมีหน้าที่ให้คำแนะนำ และติดตามดูพฤติกรรมต่าง ๆ
3. มอบหมายงานให้รับผิดชอบ
4. สัมพันธ์ภาพกับบิดามารดา ระยะนี้ส่วนใหญ่บิดามารดามีหน้าที่การงานรับผิดชอบ ประกอบกับระยะนี้บุตรวัยรุ่นใช้เวลาส่วนใหญ่คลุกคลีกับเพื่อน จึงมีเวลาพูดคุยปรึกษาหารือทำให้เกิดความรัก และความอบอุ่นในครอบครัว
5. มีเวลาให้กับบุตรวัยรุ่นเพื่อที่จะเป็นเพื่อนคุย ปรึกษาหารือ ทำให้เกิดความรัก และความอบอุ่นในครอบครัว
6. ปลูกฝังปรัชญาการดำเนินชีวิตให้กับบุตรวัยรุ่น โดยสอนให้รู้จักอดทน ปลูกฝังเรื่องความรับผิดชอบในการทำงาน

การปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัวระยะมีบุตรวัยรุ่น ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่าการแบ่งพัฒนกิจของครอบครัว ระยะมีบุตรวัยรุ่นของ Duvall (1977) ทุก ๆ ด้านมีความเหมาะสมกับครอบครัวระยะมีบุตรวัยรุ่นมากที่สุด เพราะสามารถสนองความต้องการพื้นฐานของวัยรุ่นได้ครอบคลุมทุกด้าน ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้จะศึกษาการปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัวระยะมีบุตรวัยรุ่น

ตามแนวคิดของ Duvall (1977) ใน 6 ด้าน ประกอบกับการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมาจึงสามารถสรุปพัฒนาการของครอบครัวระยะมีบุตรวัยรุ่นได้ 8 ด้านดังต่อไปนี้

1. คงไว้ซึ่งการสื่อสารและสัมพันธ์ภาพที่ดีในครอบครัว หมายถึง การปฏิบัติของบิดามารดาต่อวัยรุ่น โดยมีการสื่อสารการอย่างเปิดเผย รับฟังปัญหาบุตร ยอมรับพฤติกรรมบางอย่างของบุตร มีการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน เคารพกฎระเบียบของครอบครัวและมีความขัดแย้งกันเล็กน้อย การสื่อสารและความสัมพันธ์ในครอบครัวเป็นพื้นฐานสำคัญ ที่เอื้อต่อการพัฒนาบุคลิกภาพที่เหมาะสมให้แก่เด็ก ในครอบครัวที่มีการสื่อสารที่ดีจะทำให้สมาชิกเข้าใจซึ่งกันและกันยอมรับความคิดเห็นเหตุผลที่แตกต่างกัน ปรับพฤติกรรมเข้าหากันได้เหมาะสม ทำให้มีความราบรื่นในการดำเนินชีวิตครอบครัว แต่ถ้าครอบครัวมีการสื่อสารไม่ดี ไม่สามารถสื่อสารกับบุตรวัยรุ่นได้ ยิ่งทำให้สัมพันธ์ภาพระหว่างบิดามารดากับบุตรวัยรุ่นห่างเหิน และอาจเกิดปัญหากับครอบครัวได้ (สุชา จันทรโสม, 2540; Friedman, 2003)

2. การอบรมบ่มอบที่เหมาะสมในสังคม หมายถึง การอบรมของบิดามารดาต่อบุตร โดยการอบรมกฎระเบียบต่าง ๆ ทางสังคม บทบาททางเพศ วัยรุ่นจะเป็นช่วงที่มีความสนใจในกิจกรรมต่าง ๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมทั้งในและนอกบ้าน ครอบครัวจะต้องให้ความรู้เรื่องกฎเกณฑ์เงื่อนไข คุณค่าของสังคม แบบแผนความประพฤติ ฯลฯ การอบรมบ่มอบทางสังคมจะทำให้วัยรุ่นจะประพฤติตัวอย่างเหมาะสมในสังคม สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้โดยง่าย บทบาททางสังคมที่บิดามารดาควรส่งเสริมในขณะนี้คือ การคบเพื่อนทั้งชายและหญิงการมีกิจกรรมทางสังคม การมีนัดกับเพื่อนต่างเพศ รวมถึงแนะนำพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ เช่น ยาเสพติด บุหรี่ เทียวโสเภณี บิดามารดาควรยินยอมให้บุตร มีกิจกรรมกับกลุ่มเพื่อน ยอมรับเพื่อนของวัยรุ่น มีกิจกรรมร่วมกับวัยรุ่น จะได้เรียนรู้ไปพร้อม ๆ กับการเจริญเติบโตและการพัฒนาการของบุตรวัยรุ่น การที่วัยรุ่นมีส่วนร่วมในกิจกรรมเหล่านี้ จะเป็นการเพิ่มความเชื่อมั่นในตัวเองให้กับวัยรุ่น รวมถึงเป็นประสบการณ์ที่มีคุณค่าสำหรับวัยรุ่น

3. ถ่ายทอดความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับเพศศึกษา หมายถึง การให้คำแนะนำในการเปลี่ยนแปลงด้านร่างกาย การปฏิบัติตัวเมื่อบุตรสาวมีประจำเดือน และบุตรชายมีอารมณ์ทางเพศ รวมถึงดูแลเพื่อให้บุตรหลีกเลี่ยงสิ่งชั่วร้ายที่ทำให้เกิดอารมณ์ทางเพศ วัยรุ่นเป็นวัยที่มีแรงผลักดันทางเพศสูง เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของฮอร์โมนเพศ ทำให้วัยรุ่นสนใจอยากรู้เรื่องเกี่ยวกับเพศอาจให้ความสนใจหนังสือโป๊ ถ้าบิดามารดาให้ความเข้าใจบุตร ไม่แสดงความก้าวร้าวหรือลงโทษบุตรแล้ว ไม่นานบุตรก็จะเลิกสนใจไปเอง การสอนและให้ความรู้เรื่องเพศจะเป็นการตอบสนองต่อพัฒนาการทางเพศของวัยรุ่น บิดามารดาควรให้ความรู้เรื่องเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางเพศแก่วัยรุ่น ถ้าเป็นไปได้บิดาควรให้คำแนะนำกับบุตรชายและมารดาควรให้คำแนะนำแก่นบุตร

หญิงจะได้ผลดีมาก เพราะต่างฝ่ายต่างมีประสบการณ์ในเพศของตนมาแล้วเป็นอย่างดี ทั้งนี้เพื่อให้วัยรุ่นได้เตรียมตัวให้พร้อมและเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างปกติ ไม่ทำให้เกิดปัญหาด้านอารมณ์และจิตใจ บิดามารดาคควรตอบคำถามแก่บุตรอย่างจริงใจ ไม่หัวเราะหรือล้อเลียน ซึ่งอาจจะทำให้เด็กไปปรับข้อมูลที่ผิด ๆ จากแหล่งอื่น ซึ่งจะเป็นอันตรายต่อเด็กและเป็นปัญหาต่อครอบครัวตามมา (สุชา จันทร์อม, 2541) แต่บิดามารดาบางคนไม่สามารถอธิบายและไม่ต้องทำให้บุตรได้รับรู้เรื่องเพศ เนื่องจากบิดามารดาไม่มีความรู้ มีทัศนคติต่อเรื่องเพศผิด ๆ หรือมีความรู้แต่ไม่สามารถถ่ายทอดได้เพราะรู้สึกไม่สะดวกใจ ไม่รู้จะเริ่มอย่างไร อีกทั้งสังคมไทยนั้นเรื่องเพศเป็นเรื่องที่ควรปกปิด จึงทำให้บิดามารดามีความลำบากและไม่กล้าพูดถึงเรื่องเพศเลยถ้าบุตรไม่ถาม ดังเช่นการศึกษาของ พรภิมล แก้วกมล (2539) ที่ได้ศึกษา ความรู้ความสะดวกใจ และการตอบสนองของบิดามารดาเกี่ยวกับพัฒนาการทางเพศของนักเรียนอายุ 12-18 ปี พบว่าบิดามารดาส่วนใหญ่ มีความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการทางเพศของวัยรุ่นอยู่ในเกณฑ์ดีแต่มีความสะดวกใจน้อยในการพูดคุยหรือแนะนำ เกี่ยวกับพัฒนาทางเพศของวัยรุ่น โดยเฉพาะกับบุตรที่มีเพศตรงข้าม เช่นเดียวกับผลการสำรวจพฤติกรรมและทัศนคติด้านเพศสัมพันธ์ของวัยรุ่นชายหญิงอายุระหว่าง 16-21 ปี 1999 ใน 14 ประเทศทั่วโลก ของบริษัทลอนดอน รอยัลคอนซูเมอร์ โปรดักท์ส (ประเทศไทย (2542) ผลการสำรวจพบว่าประเทศที่วัยรุ่นเรียนรู้เรื่องเพศช้าที่สุดคือไทย 13.5 ปี วัยรุ่นเรียนรู้เรื่องเพศจากเพื่อนมากที่สุดคือร้อยละ 30 รองลงมา คือผู้ปกครองร้อยละ 12 ซึ่งในประเด็นนี้พบว่าวัยรุ่นไทยนั้นบิดามารดามีบทบาทในเรื่องการสอนเพศศึกษาให้แก่บุตรน้อยที่สุดคือ ร้อยละ 1 ดังนั้นจึงควรมีการส่งเสริมพัฒนางานในด้านนี้กับบิดามารดาของวัยรุ่นให้มากขึ้น

4. ส่งเสริมให้บุตรวัยรุ่นรับผิดชอบตนเอง และกิจกรรมในครอบครัวเพิ่มมากขึ้น

หมายถึงการมอบหมายงานบ้านให้รับผิดชอบ ให้รับผิดชอบเรื่องส่วนตัว รวมถึงส่งเสริมและสนับสนุนให้บุตรแสดงความสามารถในงานอดิเรกที่สนใจ และถนัดบุตรวัยรุ่นสามารถที่จะรับผิดชอบงานบางส่วนของครอบครัวได้ เช่น ช่วยทำอาหาร ทำความสะอาดบ้าน ซ่อมรั้ว หรือทำสนามหญ้าและดูแลน้อง ๆ (Duvall, 1977) ดังนั้นบิดามารดาคควรที่จะมอบหมายกิจวัตรประจำวันหรืองานบ้าน โดยวางกฎข้อบังคับชัดเจนให้บุตรรับผิดชอบและปฏิบัติ ตลอดจนให้บุตรรับผิดชอบดูแลตนเองในเรื่องส่วนตัว รวมถึงส่งเสริมและสนับสนุนให้บุตรแสดงความสามารถในงานอดิเรกที่สนใจ และถนัด เช่น สะสมแสตมป์ อ่านหนังสือ เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่สำคัญจะทำให้บุตรมีความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัย รู้จักการวางแผนล่วงหน้าว่าจะทำอะไรก่อนหรือหลัง จะทำให้วัยรุ่นเป็นคนมีคุณภาพต่อไปในอนาคต

5. ถ่ายทอดปรัชญาการดำเนินชีวิตและจริยธรรมแก่บุตร ปลุกฝังให้บุตรเป็นคนมีระเบียบ มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์และรู้จักแก้ปัญหา ช่วยเหลือส่วนรวม มีเหตุผล และสอนให้รู้จักประหยัด

ครอบครัวจึงเป็นแหล่งเริ่มต้นในการปลูกฝังจริยธรรมให้แก่เด็ก บิดามารดามีหน้าที่ในการปลูกฝัง ค่านิยม และคุณลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนาจริยธรรมให้แก่บุตรวัยรุ่น ประพฤติตนเป็นตัวอย่างที่ดี แก่วัยรุ่น ในการเป็นผู้มีจริยธรรม เช่น เป็นผู้เคารพกฎหมาย เป็นผู้มีความรับผิดชอบและมีความ ขยันหมั่นเพียร เป็นต้น ซึ่งจะทำให้บุตรวัยรุ่นมีคุณลักษณะของผู้ที่มีจริยธรรมประพฤติตนไป ในทางที่สังคมเห็นชอบ และประพฤติตนตามระเบียบของสังคมไม่ทำตนเป็นผู้มีปัญหา

6. จัดสรรด้านการเงิน บิดามารดาเป็นแบบอย่างในการใช้จ่ายเงินในครอบครัวให้บุตรได้ รับรู้เรื่องการใช้จ่ายในครอบครัว สนับสนุนให้บุตรมีการบริหารจัดการเงินด้วยตนเอง รวมถึง ส่งเสริมให้บุตรมีการออกทรัพย์และสนับสนุนให้บุตรมีรายได้พิเศษ ครอบครัวในระยะมีบุตรวัยรุ่น นี้จะต้องให้ความสนใจ เกี่ยวกับการจัดสรรเรื่องการเงิน เนื่องจากในระยะนี้พบว่าบุตรวัยรุ่นให้ ความสำคัญกับเพื่อนมาก ปัญหาด้านการเงินในวัยรุ่นนี้พบส่วนใหญ่จะต้องใช้จ่ายไปกับเพื่อนเมื่อ ออกนอกบ้านหรือเลี้ยงเพื่อนฝูงเมื่อพาเพื่อนฝูงมาบ้าน จะมีการใช้จ่ายเงินในกิจกรรมทางสังคม กิจกรรมการศึกษา มีการคบหาและทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกันทั้งสองเพศ รวมทั้งมีการสร้างวัฒนธรรม ในกลุ่มของตนเอง สนใจปรับปรุงตนเองให้เป็นที่ชื่นชอบของบุคคลอื่น แต่งตัวตามแฟชั่นตลอดจน เป็นวัยที่ยังไม่สามารถเลี้ยงชีพด้วยตนเองได้ เพราะอยู่ในวัยของการศึกษา จึงจำเป็นต้องมีการใช้จ่าย เพิ่ม พ่อแม่ที่มีฐานะบางคนต้องจ่ายเงินให้ลูกเป็นพิเศษ เพื่อกิจกรรมดังกล่าว ซึ่งอาจทำให้เด็กเคย ชินกับการเบมือขอ และพ่อแม่อีกส่วนหนึ่งจะตำหนิบุตรในการใช้เงินเพื่อกิจกรรมดังกล่าว ซึ่งอาจ ทำให้เด็กเสียหน้าและเป็นปมด้อยอย่างรุนแรง (วันทนี วาสิกะสิน, 2537) เด็กอาจจะใช้วิธีต่าง ๆ เพื่อให้ได้เงินมาใช้จ่าย แม้จะเป็นวิธีที่ผิด บิดามารดาควรที่จะให้บุตรวัยรุ่นมีส่วนร่วมในการจัดการ รับรู้ เกี่ยวกับการเงิน รวมถึงชี้แนะให้เห็นถึงการใช้จ่ายที่จำเป็น มีวิธียอบหมายเงินค่าใช้จ่ายประจำวันใน ลักษณะเป็นก้อน แทนที่จะจ่ายเป็นประจำทุกวัน สนับสนุนให้เด็กได้หารายได้พิเศษในบ้านที่ นอกเหนือจากหน้าที่ปกติให้บุตรทำแล้ว จ่ายค่าตอบแทนให้พิเศษนอกเหนือจากค่าใช้จ่ายปกติ วิธีการนี้จะทำให้เด็กรู้จักคุณค่าของเงิน ประหยัด มีความรับผิดชอบมีความมั่นใจและภาคภูมิใจใน ตนเอง (วัชร ฐวธรรม, 2538; Duvall, 1977)

7. แสดงความรักความเอาใจใส่ หมายถึง การตอบสนองในด้านจิตใจของบุตร และ ตอบสนองความต้องการของบุตร สนใจทุกข์สุข มีความสนิทสนมใกล้ชิดกัน ครอบครัวไม่มี สถาบันใดที่จะทำหน้าที่ให้ความรัก ความอบอุ่นได้เทียบพร้อมเท่าสถาบันครอบครัว เด็กที่เติบโต มาจากครอบครัวที่อบอุ่นไปด้วยความรักความผูกพันในครอบครัว เด็กจะเรียนรู้ที่จะให้ความรัก ตอบผู้อื่น ความรักความผูกพันในครอบครัวมีอิทธิพลยิ่งต่อการสร้างบุคลิกภาพเชิงสร้างสรรค์ เป็น การปูพื้นฐานให้เด็กมีความรักสังคม รู้จักให้สังคม รู้จักทำประโยชน์แก่สังคมและให้ความเผื่อแผ่แก่ สังคม เด็กจะเพิ่มพูนความเชื่อมั่นในตนเอง และรู้สึกมั่นคงปลอดภัยเมื่อต้องออกไปเผชิญกับโลก

ภายนอกและได้สัมผัสกับบุคคลอื่นนอกบ้าน ในทางตรงข้าม เด็กที่ขาดความรักจากครอบครัว หรือเด็กถูกลี้นง โดยพ่อแม่ให้ความรู้สึกรักแก่เด็กว่าไม่รักจริง เด็กจะไม่รักพ่อแม่ ไม่เกิดความรู้สึกประทับใจในครอบครัว จะพยายามแสวงหาความรักมาทดแทน ซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหาในสังคม เป็นผู้ที่ขาดความสุข เห็นแก่ตัว รักแต่ตนเอง เข้าสังคมภายนอกได้ยากเมื่อเป็นเช่นนี้ต่อไปข้างหน้า เด็กจะทำลายสังคม กลายเป็นเด็กเกรงกลัว ขาดมนุษยสัมพันธ์เด็กประเภทนี้เมื่อแต่งงานก็มัก ประสบความล้มเหลวในชีวิตสมรส หรือเป็นพ่อแม่ที่ยึดเยื้อความรักแก่บุตรจนเกินไป หรือให้ความคาดหวังแก่ชีวิตของบุตรอย่างสูงส่ง

8. สนับสนุนการศึกษาเล่าเรียน หมายถึง บิดามารดาเห็นความสำคัญของการศึกษา ให้คำแนะนำ และส่งเสริมให้การศึกษาเล่าเรียน ให้โอกาสในการเรียนรู้ และฝึกทักษะตามความถนัด บิดามารดามีหน้าที่ให้บุตร ได้รับการศึกษาเล่าเรียนเมื่อถึงเกณฑ์ และมีการติดต่อประสานความร่วมมือกับทางโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอ การศึกษาของเด็กในที่นี้ครอบคลุมถึงการที่เด็กศึกษาหาความรู้ อบรมบ่มนิสัย การฝึกฝนกิริยามารยาท การฝึกให้เข้ากับผู้อื่นได้ ให้ความรับผิดชอบ เสียสละ อดทน สามารถพึ่งพิงตนเองได้ นอกจากนี้ควรส่งเสริมให้บุตร ได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน ตามขีดความสามารถ ให้โอกาสในการเรียนรู้ และฝึกทักษะตามความถนัด เพื่อจะได้สามารถอยู่ในสังคมต่อไปอย่างภาคภูมิใจ มีรายได้มีอาชีพที่มั่นคง และเตรียมพร้อมที่จะสร้างครอบครัวใหม่อย่างมั่นใจ

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นมีแนวโน้มสูงขึ้น

1. การเข้าสู่วุฒิทางด้านร่างกายเร็วขึ้น (Early onset of physical Maturity) ในปัจจุบันเด็กเริ่มเข้าสู่วัยหนุ่มสาวเร็วกว่าแต่ก่อน กล่าวคือ มีการเจริญเติบโตทางด้านสรีระตั้งแต่อายุน้อย ในขณะที่ยังไม่มีความพร้อมด้านอื่น ๆ สาเหตุจากสามารถจัดหาอาหารที่ส่งเสริมการเจริญเติบโตของร่างกาย และมีมาตรฐานความเป็นอยู่ดีขึ้น ทำให้ร่างกายของเด็กเจริญเติบโตเร็วขึ้น ที่เห็นได้ชัดก็คือ อายุของเด็กสาวที่เริ่มมีประจำเดือนลดลง (สุวัชย์ อินทรประเสริฐ และคณะ, 2539; Nielsen, 1999; Sally, 1989)

2. อิทธิพลของสื่อ (Influence of Media) ที่มีการถ่ายทอด ค่านิยมของโลกตะวันตก ที่มองว่าเพศสัมพันธ์เป็นการแสดงออกของความรัก เป็นประสบการณ์ของชีวิตและการมีประสบการณ์ทางเพศมากเป็นสิ่งที่ที่ค่อย ๆ ซึมซับเข้ามาครอบงำความคิดเกี่ยวกับค่านิยม ความบริสุทธิ์ของหญิงเปลี่ยนไปเป็นการยอมรับ ความเชื่อ และค่านิยมผิด ๆ จากโลกตะวันตก นอกจากนั้นสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่เป็นแหล่งอบายมุขทั้งศูนย์การค้า โรงภาพยนตร์ ดิสโกเธคต่าง ๆ ล้วนเป็นสิ่งยั่วยุให้วัยรุ่นซึ่งเป็นวัยแห่งการเรียนรู้ อยากรู้ อยากเห็น อยากลอง ทำให้มีเพศสัมพันธ์ และเกิดการตั้งครรภ์โดยไม่ตั้งใจ (สุชาติ ราชกุล, 2541; ศิริพร สโครบานน, 2543)

3. อิทธิพลของเพื่อน (Influence of Peers) จากสภาพสังคมไทยแต่เดิมที่มีการถ่ายทอดความเชื่อที่ว่า การพูดคุยเกี่ยวกับเพศเป็นสิ่งไม่ดี และไม่ควรเปิดเผย เพราะเกรงว่าหากเด็กรู้เรื่องเพศแล้วจะกระตุ้นให้วัยรุ่นอยากทดลอง ความเชื่อเหล่านี้ยังคงอยู่แม้ว่าสภาพสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ด้วยเหตุนี้ พ่อแม่เกือบจะไม่มีบทบาทในการแนะนำหรือสอนเกี่ยวกับเรื่องเพศและวิธีคุมกำเนิด คาดหวังให้โรงเรียนเป็นแหล่งให้ความรู้เกี่ยวกับเพศศึกษา แต่การสอนมีข้อจำกัดหลายประการ เช่น ผู้เรียนไม่กล้าซักถามเพราะอายเพื่อน ผู้สอนไม่สามารถอธิบายให้ผู้เรียน ได้เกิดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบตามหลักการที่ถูกต้องในชั้นเรียน (สุชาดา รัชกุล, 2541) ทำให้วัยรุ่นไม่ได้รับความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้อง ความอยากรู้ตามแรงขับทางเพศ ทำให้วัยรุ่นหาคำตอบจากเพื่อนและจากสื่อต่างๆ อาจเป็นคำตอบที่ไม่ถูกต้อง และอาจนำไปสู่การยั่วยงอารมณ์ กระตุ้นให้เกิดการอยากทดลอง โดยไม่สามารถควบคุมตัวเองได้ (วัลลภ ปิยะมโนธรรม, 2544)

4. ความต้องการความมั่นใจในเรื่องความปกติทางเพศ (Desire for Reassurance That They are Sexually "normal") เมื่อเข้าสู่วัยรุ่น เด็กวัยรุ่นมักชอบทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกับเพื่อนต่างเพศที่ถูกต้อง ชอบอยู่ใกล้ชิดกับเพื่อน ชอบให้เพื่อนต่างเพศสนใจเพราะเห็นว่ารูปร่างหน้าตาของตนชวนมอง ชอบพูดและฟังเกี่ยวกับเรื่องเพศ ชอบอ่านหนังสือหรือบทละครที่มีเรื่องเพศเป็นส่วนใหญ่ และมักเกิดอารมณ์ตื่นเต้นในเรื่องเพศ (สมิทธิ์ สระบุรี, 2534 อ้างถึงใน ปาริฉัตร พงษ์จำปา, 2540) เกิดการเลียนแบบพฤติกรรมทางเพศ และเป็นการทดสอบว่าตนเองมีลักษณะทางเพศปกติ บรราน (Brown, 1991)

5. การขาดการอบรมดูแลตามแบบฉบับที่เหมาะสมจากผู้ใหญ่ (Lack of Appropriate Supervision and Model) ปัจจุบันสภาพสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลง จากครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น (โสภณ สนิลมันน์, 2536) ทำให้บทบาทของปู่ ย่า ตา ยาย ที่มีอิทธิพลต่อการอบรมจิตใจของวัยรุ่นมีโอกาสน้อยลง เมื่อครอบครัวต้องอยู่ตามลำพัง การดิ้นรนเพื่อปากท้องของบิดา มารดา ในภาวะเศรษฐกิจปัจจุบัน ทำให้บิดา มารดา จำเป็นต้องทำงานนอกบ้านเพื่อช่วยกันหารายได้ให้ จึงเปิดโอกาสให้บุตรวัยรุ่น หญิง-ชาย คบหากันตามลำพัง เมื่อได้รับการถ่ายทอดค่านิยมผิด ๆ เกี่ยวกับเพศสัมพันธ์จากเพื่อน และสื่อต่าง ๆ โดยขาดการกล่าวถึงวิธีป้องกันการตั้งครรภ์ (ศุภมาส เศรษฐพงษ์กุล และปาริฉัย ผลประเสริฐ, 2536; รักยัม ปัทมสิงห์ ณ อยุธยา, 2538) ส่งผลให้วัยรุ่น ชาย-หญิงมีเพศสัมพันธ์ก่อนเวลาอันควร จากการศึกษาของ คณิดา โพธิ์เจริญชนะพันธ์ (2539) พบว่าวัยรุ่นชายในเมืองร้อยละ 85.9 และวัยรุ่นชายในชนบท ร้อยละ 75.6 เคยมีเพศสัมพันธ์กับคูรักรักของตน ขณะที่วัยรุ่นหญิงในเมือง ร้อยละ 76.6 และวัยรุ่นหญิงในชนบทร้อยละ 45 เคยมีเพศสัมพันธ์กับคูรักรักของตน

6. การต่อต้านในครอบครัว (Rebellion From Family) วัยรุ่นเป็นวัยที่ต้องการค้นหาเอกลักษณ์ของตนเอง ต้องการความเป็นอิสระ ในขณะเดียวกันก็ยังคงพึ่งพาครอบครัวอยู่ ฉะนั้นวัยรุ่นอาจเกิดความสับสนและมีปัญหาขัดแย้งกับครอบครัวได้ ทั้งนี้การมีเพศสัมพันธ์ของวัยรุ่นมีสาเหตุต่าง ๆ กัน เช่น อาจคิดว่าการกระทำความผิดจะเป็นที่ยอมรับของสังคม หรือกระทำให้เป็นการต่อต้านพ่อแม่ หรืออาจเป็นการแสดงถึงความเป็นอิสระของตน (Brown, 1991 อ้างถึงใน สุชาดา รัชชกุล, 2541) การขาดความรักความอบอุ่น ขาดความมั่นคงทางจิตใจ จะส่งผลไปยังพฤติกรรมของวัยรุ่นโดยตรง ทั้งนี้พบว่า วัยรุ่นที่มาจากครอบครัวที่มีเศรษฐกิจสังคมต่ำ ครอบครัวแตกแยก หรือมีพ่อแม่เพียงคนเดียว และมีการใช้ความรุนแรงในครอบครัว มักมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควรมากกว่าวัยรุ่นกลุ่มที่มีฐานะและการศึกษาที่ดีกว่า (สุริดา ฉายาลักษณ์, 2531 อ้างถึงใน สุชาดา รัชชกุล, 2541))

7. การขาดความรู้ในเรื่องเพศศึกษาและพัฒนาการทางเพศของวัยรุ่น (Lack of Sexual Knowledge) วัยรุ่นไม่นิยมใช้วิธีคุมกำเนิดถึงแม้จะกลัวการตั้งครรภ์ ทั้งนี้เนื่องจากขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับเรื่องเพศศึกษา ชีวิตวิทยาการเจริญพันธุ์และการคุมกำเนิด (WHO, 1998; นภภรณ์ หะวานนท์, 2538)

ผลกระทบของการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

ปัญหาต่อสุขภาพของหญิงตั้งครรภ์วัยรุ่น

เมื่อมีการตั้งครรภ์เกิดขึ้น หญิงตั้งครรภ์จะต้องมีพัฒนาการ 3 ด้านตามมา คือ ขอมรับการเปลี่ยนแปลงของร่างกายจากการตั้งครรภ์ ขอมรับการตกในครรภ์ตามความเป็นจริง และขอมรับการเป็นจริงในการเลี้ยงดูทารก (Bobak & Jensen, 1995) พบว่าวัยรุ่นส่วนมากไม่สามารถขอมรับการตั้งครรภ์ เพราะ การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นส่วนใหญ่เป็นการตั้งครรภ์ในเวลาไม่เหมาะสม ทำให้หญิงตั้งครรภ์และครอบครัวมีปฏิกิริยาทางด้านอารมณ์ที่แตกต่างกัน เช่น โกรธ รู้สึกผิด ปฏิเสธ (The American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 2004 อ้างถึงใน ปิยนุช บุญเพิ่ม, 2537) ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ ปิยนุช บุญเพิ่ม (2537) ว่าวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์จะมีภาวะเครียดทางอารมณ์แตกต่างกันไปตามสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นซึ่งมีผลต่อจิตใจและอารมณ์ บางครอบครัวตัดสินใจยุติความสัมพันธ์ เพราะ โกรธและคิดว่าเป็นการล้างอาย (อัจฉรา อักษรวิทย์, 2540) มารดาวัยรุ่นจึงเสี่ยงต่อปัญหาด้านสุขภาพจิต เนื่องจากต้องประสบกับความเครียดในระดับที่สูง รู้สึกผิดหวังขาดความมั่นใจ ซึมเศร้า รู้สึกว่าตนไม่ได้รับความช่วยเหลือ ขาดที่พึ่ง ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองต่ำ อยากฆ่าตัวตาย มีความคิดอยากฆ่าตัวตายสูงกว่ามารดาที่มีอายุมากกว่า (Meschke & Bartholomae, 1998) ปัญหาความยากจนทำให้ไม่สามารถเข้าถึงบริการด้านสุขภาพ ประกอบกับการขาดแคลนการ

สนับสนุนจากครอบครัวเดิม และจากชุมชน ทำให้ขาดการชี้แนะด้านสุขภาพ มีปัญหาทุพโภชนา ไม่ได้ฝากครรภ์ เกิดภาวะแทรกซ้อนของการตั้งครรภ์ ทั้งในระยะก่อนคลอด ระยะคลอด และหลังคลอดได้มากกว่าวัยผู้ใหญ่ กล่าวคือ อาจเกิดภาวะโลหิตจาง (Anemia) ภาวะความดันโลหิตสูงขณะตั้งครรภ์ ซึ่งมักจะมีอาการรุนแรงและชักได้ (Eclampsia) มีการอักเสบในระบบทางเดินปัสสาวะ (Urinary Tract Infection) รุขโซ และเดวิด (Russo & David, 2002) จากการศึกษาของ นัคคอลล (Nuckolls et al., 1972) พบว่าหญิงตั้งครรภ์ที่มีความเครียด แต่ได้รับการสนับสนุนทางสังคมต่ำ จะมีภาวะแทรกซ้อนของการตั้งครรภ์เป็น 3 เท่าของหญิงตั้งครรภ์ที่มีความเครียดสูง เช่นเดียวกัน แต่ได้รับการสนับสนุนทางสังคมมากกว่า นอกจากนี้ยังพบว่า มารดาวัยรุ่น มีปัญหาการถูกทารุณจากสามี หรือไม่ได้อยู่ร่วมกับสามี หย่าร้างจากสามีหรือเพื่อนชาย มากกว่ามารดาผู้ใหญ่ (Brown & Eisenberg, 1995 cited in Nida et al, 1996, pp. 1-4)

1. ปัญหาต่อสุขภาพทารก

จากปัญหาความวิตกกังวล ความรู้สึกไม่มั่นคงทางจิตใจ ทำให้มารดาไม่รู้ตัวว่าตนเองไม่สามารถเป็นมารดาที่ดีได้ จึงไม่ได้ปฏิบัติตามบทบาทที่เหมาะสม (สุพรรณิ ถุ่มเล็ก, 2538) จึงไม่สนใจดูแลสุขภาพของตนเองและทารกในครรภ์ และจากภาวะเครียดต่าง ๆ อาจส่งผลให้มดลูกมีการหดตัวผิดปกติในขณะตั้งครรภ์ ทำให้ทารกคลอดก่อนกำหนด และมีน้ำหนักน้อย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ นิวตัน และฮันท์ (Newton & Hunt, 1984) เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างทารกแรกเกิดน้ำหนักน้อยกับความเครียดทางจิตสังคมในระยะตั้งครรภ์ ศึกษาในหญิงมีครรภ์ 250 คน โดยสัมภาษณ์ 3 ครั้งในระหว่างตั้งครรภ์และทันทีหลังคลอด พบว่าความเครียดที่เกิดขึ้นในระยะตั้งครรภ์โดยเฉพาะในไตรมาสที่ 3 มีความสัมพันธ์กับการคลอดก่อนกำหนดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และพบว่าเป็นสาเหตุการเสียชีวิต มากกว่า 2 ใน 3 ของทารกที่เสียชีวิต ใน 28 วัน หลังคลอด และอาจพบความผิดปกติในระบบประสาท เช่น ปัญญาอ่อน (Mental Retardation) สมองพิการ (Cerebral palsy) ชัก หูหนวก ตาบอด มีความพิการสูงกว่าทารกที่มีน้ำหนักแรกเกิดมากกว่า 2,500 กรัม ทารกมักจะมีโอกาสติดเชื้อมากขึ้น เนื่องจากมารดาให้การดูแลทารกไม่ดี (สุวัช อินทรประเสริฐ และสุรศักดิ์ พานิชพานิชสกุล, 2539; Meschke & Bartholomae, 1998) เด็กที่คลอดออกมามักมีปัญหาทางอารมณ์จากปัญหามารดาไม่ต้องการบุตร เมื่อคลอดแล้วมักถูกทอดทิ้ง ซึ่งสุพร เกิดสว่าง (2524) ได้กล่าวถึงทารกถูกทอดทิ้งมี 2 ลักษณะ คือ 1) ทารกที่เกิดมาในครอบครัว แต่ไม่ได้รับความสุข ความเอาใจใส่ดูแลเท่าที่ควร ได้รับการเลี้ยงดูที่ไม่ถูกวิธี เมื่อนำมาพบแพทย์มีประวัติเลี้ยงไม่โต ตัวเล็ก ขาดอาหาร บางรายถูกทารุณกรรมจากบิดามารดา เบเธอร์ (Bethea, 1999) ได้ศึกษาการป้องกันเด็กถูกทารุณกรรมขั้นพื้นฐาน พบว่า ปัญหาความยากจน การขาดแคลนแหล่งบริการทางสังคม การขาดวุฒิภาวะทางอารมณ์ ขาดทักษะในการแก้ปัญหา และขาดการเตรียมความ

พร้อมที่จะเลี้ยงดูบุตร และการมีปัญหาสุขภาพจิตของบิดา-มารดา โดยเฉพาะบิดา-มารดาวัยรุ่น เป็นปัจจัยเสี่ยงที่สำคัญต่อการเกิดทารุณกรรมบุตร เด็กเหล่านี้มักมีปัญหาอาการแสดงความรู้สึกผิดปกติ เช่น ไม่รู้จักความรัก ขาดความไว้วางใจผู้อื่น มักต่อต้านสังคม ไม่รู้จักผิดชอบชั่วดี เข้ากลุ่มเพื่อนไม่ได้ และเมื่อมีบุตรก็จะทำทารุณกรรมบุตรของตนอีก สอดคล้องกับการศึกษาของ Fergusson et al, 1996; Hughes, 1999 อ้างถึงใน วัจมาย สุชวนรัตน์, 2541) พบว่า บิดา มารดาที่ทารุณกรรม มักมีประวัติเคยถูกทารุณกรรมในวัยเด็ก และมีฐานะยากจน ขาดแหล่งสนับสนุนทางสังคม ขาดการเตรียมพร้อมที่จะเลี้ยงดูบุตร และจากการศึกษาของ Frossman and Thuwe (1966 อ้างถึงใน วัจมาย สุชวนรัตน์, 2541) พบว่าทารกที่มารดาไม่ต้องการขณะตั้งครรภ์เมื่อเติบโตจนถึงอายุ 20 ปี จะมีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับกฎหมายและจิตเวชมากกว่ากลุ่มควบคุม สอดคล้องกับการศึกษาของ เมย์นาร์ด (Maynard, 1997 อ้างถึงใน วัจมาย สุชวนรัตน์, 2541) ซึ่งพบว่าบุตรของวัยรุ่นมีโอกาสดึงโทษจำคุก ระหว่างเป็นวัยรุ่น หรืออายุย่าง 20 ปี ดังนี้ 1) เป็น 3 เท่าของบุตรที่เกิดกับมารดาที่มีอายุมากกว่า 2) ทารกที่มารดาคลอดแล้วทิ้งไว้ตามโรงพยาบาล สถานสาธารณะต่างๆ ตามที่เป็นข่าวอยู่บ่อยๆ ในสังคมและทางออกสุดท้ายของทารกเหล่านี้ คือสถานเลี้ยงเด็กกำพร้า หรือสถานสงเคราะห์ ซึ่งทารกไม่สามารถได้รับความรัก ความอบอุ่น และได้รับการตอบสนองทางอารมณ์จากบุคคลใดบุคคลหนึ่งได้ เนื่องจากสถานสงเคราะห์มีเด็กจำนวนมาก แต่มีผู้ดูแลจำนวนน้อย ทำให้เด็กไม่สามารถมีพัฒนาการทางอารมณ์ จิตใจที่สมบูรณ์ได้ จึงพบว่า พัฒนาการล่าช้า ปรับตัวเข้ากับคนอื่นได้ยาก ขาดการคิดอย่างมีเหตุผล ขาดการมีสัมพันธภาพที่ยาวนานกับบุคคลอื่น (Clutter, 1991; วัจมาย สุชวนรัตน์, 2541)

3. ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

นอกจากปัญหาด้านสุขภาพแล้ว มารดายังประสบปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและการเลี้ยงดูบุตร ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องที่สำคัญ วัยรุ่นส่วนใหญ่ไม่มีโอกาสกลับไปเรียนหนังสือ หรือบางทีต้องออกจากงานทำ ไม่มีอาชีพ ขาดรายได้ บางรายอาจประกอบอาชีพแต่เป็นอาชีพที่มีรายได้ต่ำ ไม่มีโอกาสเลือกงานเนื่องจากมีความรู้ที่น้อย แม้ว่าสถานศึกษาจะให้ศึกษาต่อได้ แต่ปัจจัยชักนำสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม และภาระการเลี้ยงดูบุตร มีส่วนทำให้การกลับไปศึกษาต่อลดลง จากการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาการตั้งครรภ์ และการเป็นมารดาในวัยรุ่น มักประสบปัญหาการไม่มีงานทำ และความยากจนสืบเนื่องจนเป็นผู้ใหญ่ที่มีความต้องการพึ่งพาทางการเงิน มักประกอบอาชีพที่ไม่ใช้ทักษะ เป็นสาเหตุให้การหาเลี้ยงชีพอยู่ในระดับต่ำตลอดชีวิต (Meschke & Bartholomae, 1998)

การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นส่วนใหญ่ มักเป็นการตั้งครรภ์ที่ไม่พึงปรารถนา เมื่อเกิดการตั้งครรภ์ บิดา-มารดาทั้งสองฝ่าย อาจให้แต่งงานกันเพื่อให้ทารกที่คลอดมามีบิดาเป็นที่ยอมรับของสังคม (พรณพิไล ศรีอรณ, 2537) การแต่งงานอยู่กินร่วมกันโดยที่ทั้งสองฝ่ายยังไม่พร้อมทำให้

ชีวิตครอบครัวไม่ราบรื่น มีปัญหาด้านการเงิน และมีการทารุณกรรมในครอบครัว สถานภาพสมรส มักไม่มั่นคง อัตราการหย่าร้างสูง (Meschke & Bartholomae, 1998; Nida et al, 1996)

แนวคิดการจัดการชีวิตครอบครัว

ความหมายของการจัดการชีวิตครอบครัว

จากการทบทวนงานวิจัย ตำรา เอกสารต่าง ๆ ที่กล่าวถึงการจัดการของครอบครัวส่วนใหญ่จะเน้นเรื่องการจัดการของครอบครัวที่มีสมาชิกเจ็บป่วยเรื้อรัง หรือเป็นเด็กที่ไร้ความสามารถ มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการสร้างแนวคิดการตอบสนองการเจ็บป่วยเรื้อรังของครอบครัวให้กับสมาชิกทุกคนในครอบครัว เพื่อเป็นการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพและให้ครอบครัวเป็นหน่วยรับบริการ

Nichols et al. (1971) ได้ให้ความหมายการจัดการของครอบครัว คือ การใช้บริบทขององค์ประกอบภายในครอบครัวและบริการด้านสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้สมาชิกครอบครัวบรรลุความต้องการในด้านการดำรงชีวิตและสังคมด้วยภารกิจที่เป็นการตอบสนองด้านวัตถุ (ภารกิจด้านวัตถุ คือการจัดสรรทรัพยากรด้านเศรษฐกิจตามเป้าหมาย) และการปฏิบัติหน้าที่ด้านแสดงความรัก และความต้องการด้านสิ่งของตามความเหมาะสมของสมาชิกแต่ละคน พร้อมกับการพัฒนาความผูกพัน และความมั่นใจในการส่งเสริมการร่วมมือกันเพื่อสนองความต้องการของครอบครัว การจัดการของครอบครัวส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมด้านวัตถุสิ่งของและสัมพันธภาพของครอบครัว ด้วยการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างไม่รู้ตัว การจัดการที่มีประสิทธิภาพ เป็นกระบวนการที่ได้ร่วมกันกำหนดเป้าหมายและร่วมมือใจกันเพื่อความสำเร็จ ดังนั้น ภารกิจ 2 ด้านนี้ได้แก่ การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งบุคคลภายนอกครอบครัวไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่นี้ได้

Bohle, Grobe and Olson ((1997) ให้ความหมายของการจัดการชีวิตครอบครัวว่า เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการทำหน้าที่ทุก ๆ วัน (Day to Day) ของครอบครัว มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีความซับซ้อน มีการเปลี่ยนแปลงที่ไม่หยุดนิ่ง ซึ่งวิธีการกระทำสะท้อนความรู้สึก การให้ความหมายและค่านิยม ตามลักษณะแบบแผนการติดต่อสื่อสารของสังคม ความสำคัญของบริบทบทบาท ทรัพยากร และการแก้ปัญหาคความขัดแย้งภายในครอบครัวของผู้จัดการครอบครัว จึงควรให้ความเคารพความคิดเห็น และพฤติกรรมเกี่ยวกับการจัดการภายในครอบครัวของผู้จัดการครอบครัวที่มีลักษณะเฉพาะตัว

องค์การพัฒนาระหว่างประเทศ (Agency for International Development, 1991) ให้ความหมายของการจัดการชีวิตครอบครัวว่า เป็นการใช้ทักษะในการจัดการทรัพยากรที่จำเป็นต่อ

การสนับสนุนของครอบครัวทั้งในภาวะปกติและในช่วงภาวะวิกฤต (การจัดหาอาหาร เงิน ที่พัก อาศัย ค่าเดินทาง การดูแลสุขภาพ การศึกษา และอื่น ๆ) และทักษะในการใช้อำนาจของครอบครัวที่เป็นการร่วมมือกันของครอบครัว (การตัดสินใจ การต่อรอง การแก้ปัญหา)

นอกจากนี้ Agency for International Development (1991) ยังได้กล่าวถึงการจัดการของครอบครัวว่า ทำให้ครอบครัวเป็นหน่วยที่มีการเรียนรู้และจัดการทรัพยากรตรงตามเป้าหมาย และลักษณะทางวัฒนธรรม และได้ให้ความหมายของครอบครัวว่าเป็นระบบเศรษฐกิจ ประกอบด้วยภารกิจพื้นฐาน ได้แก่ การหาเลี้ยงชีพ รายได้ในแต่ละวัน การวางแผน และการแสวงหาการใช้ประโยชน์จากบริการด้านสังคม และโอกาสได้งานใหม่ การควบคุมเหตุการณ์ การเพิ่มลำดับการจัดการ มีความสัมพันธ์กับผลลัพธ์ของเด็ก

นักจิตวิทยา ได้กล่าวถึงความแตกต่างของการจัดการปัญหา หรือการเผชิญปัญหา (Coping) กับการจัดการ (Management) จะใช้คำว่า “Coping” ในการตอบสนองต่อภาวะวิกฤตเท่านั้น (Response to Crisis) ซึ่งเป็นการกล่าวเพียงด้านเดียวของการจัดการ “Management”

จะเห็นได้ว่าการจัดการของครอบครัวเป็นทักษะในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในครอบครัวและภายนอกครอบครัว โดยมีเป้าหมายเพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของสมาชิก การที่จะตอบสนองความต้องการได้ดีเพียงใด จึงขึ้นอยู่กับการทำหน้าที่ครอบครัวของสมาชิกครอบครัว ที่เป็นการร่วมมือร่วมใจกันทั้งในภาวะปกติและภาวะวิกฤต ซึ่งการทำหน้าที่ครอบครัวจะมีการเปลี่ยนแปลงตามค่านิยม การติดต่อสื่อสาร ของสังคม ทรัพยากร และสถานการณ์ของครอบครัว

แนวคิดการทำหน้าที่ของครอบครัว

ซึ่งจะศึกษาการจัดการชีวิตครอบครัวตามแนวคิดการทำหน้าที่ของครอบครัว ซึ่งมีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับการทำหน้าที่ของครอบครัว ดังนี้

Janosik and Green (1992) ให้ความเห็นของการทำหน้าที่ของครอบครัวว่า เป็นความรู้สึกที่ไม่สามารถวัดได้อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม แต่การปฏิบัติหน้าที่ของครอบครัวเป็นกระบวนการพลวัตที่ทำให้มองเห็นถึงปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของสมาชิกในครอบครัว

Hogarth and Weeks (1997) สรุปการทำหน้าที่ของครอบครัวว่า หมายความว่ารวมถึง การเพิ่มสมาชิกใหม่ อบรมขัดเกลาระเบียบทางสังคมให้แก่เด็ก ทำให้บ้านเป็นที่พักพิงให้สมาชิกมีความอบอุ่น ตอบสนองทางด้านอารมณ์ ดูแลสุขภาพและให้ความช่วยเหลือดูแลในขณะที่สมาชิกเจ็บป่วย สามารถปรับตัวให้เข้าได้กับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกครอบครัว ตลอดจนการจัดเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกตามความจำเป็นให้แก่สมาชิกทุก ๆ คนในครอบครัว

Wright and Leahey (2000) ให้ความหมายของการทำหน้าที่ของครอบครัวว่าเป็นกิจกรรมที่สมาชิกในครอบครัวปฏิบัติในแต่ละวัน ทั้งเป็นกิจกรรมส่วนตัวและการดูแลสมาชิกในครอบครัวยามมีการเจ็บป่วย สมาชิกในครอบครัวสามารถให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันเมื่อเกิดปัญหาหรือเกิดภาวะวิกฤตในครอบครัวได้

Friedman (1992) ได้ให้ความหมายของการทำหน้าที่ของครอบครัวว่าเป็นสิ่งที่ครอบครัวได้กระทำต่อกัน ซึ่งการทำหน้าที่ขั้นพื้นฐานของครอบครัวเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในครอบครัวและสังคม โดยการทำหน้าที่ของครอบครัวเป็นส่วนสำคัญของโครงสร้างของครอบครัว

ส่วน สมาคมคหเศรษฐศาสตร์แห่งประเทศไทย (2524) ให้ความหมายของการทำหน้าที่ของครอบครัวว่า เป็นงานที่ครอบครัวพึงปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่สมาชิกในครอบครัว เพื่อให้เขาเหล่านั้นสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ด้วยดี และความสำคัญของหน้าที่จะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย หน้าที่บางอย่างอาจมีสถาบันหรือหน่วยงานอื่นมาทำแทนได้ แต่หน้าที่บางอย่างมีเพียงครอบครัวเท่านั้นที่จะสามารถทำได้

ดังนั้น การปฏิบัติหน้าที่ของครอบครัวจึงหมายถึง การกิจที่ครอบครัวปฏิบัติ เพื่อให้สมาชิกทุกคนในครอบครัวได้รับการตอบสนองทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคม ทั้งในยามปกติและยามที่เจ็บป่วย หรือเมื่อเกิดปัญหา เป็นภาวะวิกฤตในครอบครัว โดยมีเป้าหมายให้สมาชิกในครอบครัวปรับตัวเข้าได้กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งจากภายในและภายนอกครอบครัว แนวคิดเกี่ยวกับการทำหน้าที่ของครอบครัว ได้มีผู้ศึกษาและอธิบายไว้หลายแนวคิด ดังนี้

การทำหน้าที่ของครอบครัวตามแนวคิด แมคมาสเตอร์ (McMaster Model: MMFF)

แนวคิดนี้เริ่มขึ้นในปี ค.ศ. 1950 โดย Epstein, Bishop and Beldwin (1980) แห่งมหาวิทยาลัยแมคมาสเตอร์ ประเทศแคนาดา และมหาวิทยาลัยบราวน์ ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นผลมาจากการศึกษาครอบครัวมาเป็นเวลานานกว่า 25 ปี แนวคิดนี้มองครอบครัวเป็นระบบเปิด ประกอบด้วยระบบย่อย อันได้แก่สมาชิกแต่ละคน (Individual Subsystem) คู่สมรส (Marital Subsystem) และพี่น้อง (Sibling Subsystem) นอกจากนี้ครอบครัวยังมีความสัมพันธ์กับระบบอื่น ๆ เช่น ระบบครอบครัวขยาย ชุมชน โรงเรียน หรือศาสนา กำหนดหน้าที่หลักที่สมาชิกต้องปฏิบัติ 3 ด้านใหญ่ ๆ เพื่อให้สมาชิกพัฒนาและดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมทั้งทางด้านชีวภาพ อารมณ์ และสังคม ดังนี้

1. การกิจพื้นฐาน (Basic Task) เป็นหน้าที่ลำดับแรกของครอบครัว เป็นการจัดหาปัจจัย 4 ซึ่งจำเป็นต่อการดำเนินชีวิต โดยให้สมาชิกได้รับประทานอาหาร มีที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และดูแลรักษายามเจ็บป่วย

2. ภารกิจด้านพัฒนาการ (Developmental Task) เป็นภารกิจของครอบครัวที่จะช่วยเหลือและผลักดันให้สมาชิกพัฒนาไปอย่างเหมาะสมตามขั้นตอนของพัฒนาการ ทั้งในด้านพัฒนาการส่วนบุคคล และพัฒนาการของครอบครัว พัฒนาการส่วนบุคคลได้แก่ การเลี้ยงดูทารกอย่างเหมาะสมเพื่อให้สามารถพัฒนาความไว้วางใจ หรือการช่วยให้บุตรในวัยรุ่นได้พัฒนาความเป็นตัวของตัวเอง มีอิสระ พร้อมจะก้าวสู่ความเป็นผู้ใหญ่ ส่วนพัฒนาการของครอบครัวได้แก่ การที่ครอบครัวเริ่มมีบุตรคนแรก หรือการที่บุตรแยกออกจากครอบครัวดั้งเดิมไปสร้างครอบครัวใหม่ ครอบครัวที่มีลักษณะไวและเข้าใจถึงความต้องการของสมาชิก แต่ละคนพยายามปรับการทำงานหรือปฏิสัมพันธ์ที่มีให้เหมาะสมกับขั้นตอนของพัฒนาการที่ครอบครัวดำเนินอยู่ จัดได้ว่าเป็นครอบครัวที่ปฏิบัติหน้าที่ได้ดี ส่วนครอบครัวที่ปฏิบัติหน้าที่ได้ไม่ดีนั้น มักจะ ไม่มีความยืดหยุ่นหรือปรับตัวไม่ได้ต่อการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงของวงจรชีวิต เช่นเมื่อลูกเปลี่ยนจากวัยเรียนไปสู่วัยรุ่น เป็นต้น

3. ภารกิจยามวิกฤต (Crisis Task) หมายถึง ภารกิจที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างไม่คาดฝัน เช่น การเสียชีวิต การป่วยหนัก การว่างงาน การประสบภัยพิบัติทางธรรมชาติ เป็นต้น ความสามารถของครอบครัวที่จะจัดการกับภาวะวิกฤต เป็นเครื่องบ่งบอกถึงความเข้มแข็งหรือสุขภาพจิตของครอบครัว บางครอบครัวสามารถจัดการกับวิกฤตการณ์ได้อย่างสงบ แต่บางครอบครัวเหตุการณ์อย่างเดียวกัน อาจก่อให้เกิดวิกฤตการณ์อย่างรุนแรงภายในครอบครัวก็ได้ แนวคิดนี้ไม่ได้กล่าวถึงการปฏิบัติหน้าที่ของครอบครัวในทุกด้าน แต่เน้นด้านที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพจิต หรือเป็นสาเหตุของปัญหาสุขภาพจิตโดยตรง

MMFF แบ่งการทำหน้าที่ของครอบครัวออกเป็นด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. การแก้ปัญหา
2. การสื่อสาร
3. บทบาท
4. การตอบสนองทางอารมณ์
5. ความผูกพันทางอารมณ์
6. การควบคุมพฤติกรรม

การทำหน้าที่ของครอบครัวตามแนวคิดของฟรีดแมน (Friedman, 1992)

ฟรีดแมนเป็นอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาเกี่ยวกับการพยาบาล จบการศึกษาด้านการพยาบาลจากมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย ได้ศึกษาถึงผลการวิจัย ทฤษฎี และการนำไปปฏิบัติด้านการพยาบาล โดยเฉพาะการศึกษาในสาขาการพยาบาลครอบครัว ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีทางการพยาบาลครอบครัวขั้นสูง และการบำบัดครอบครัวเบื้องต้น แก่นักศึกษาพยาบาลระดับ

ปรัชญา-มหาบัณฑิต เพื่อให้สามารถปฏิบัติการพยาบาลแก่ครอบครัวอย่างมีประสิทธิภาพโดยกล่าวถึงการทำหน้าที่ของครอบครัวเป็นองค์ประกอบสำคัญในการตอบสนองความต้องการของสมาชิกในครอบครัวและความคาดหวังของสังคม ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ

ฟรีดแมน (Freidman, 1992) ได้เสนองค์ประกอบการทำหน้าที่ของครอบครัวขึ้นพื้นฐานที่สำคัญไว้ 5 ด้าน ดังนี้

1. หน้าที่ด้านความรักความเอาใจใส่ (Affective Function) เป็นหน้าที่พื้นฐานที่สำคัญของครอบครัวที่จะต้องตอบสนองความต้องการทางอารมณ์ จิตใจ และจิตวิญญาณ ซึ่งแสดงออกด้วยการให้ความรัก ความอบอุ่น ความเอาใจใส่ และความช่วยเหลือแก่สมาชิก มีผลให้สมาชิกครอบครัวรู้สึกถึงความรัก ความอบอุ่น รู้สึกได้รับการยอมรับเป็นบุคคลสำคัญของครอบครัว รู้สึกไม่ทอดทิ้ง รู้สึกมั่นคงปลอดภัย สมาชิกมีความผูกพัน มีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น มีที่พึ่งพิงมีกำลังใจ ภาวะดังที่เรียคลดลงและมีความสุข จะพบว่าในครอบครัวที่มีฐานะปานกลางถึงรวย จะมีความอบอุ่นมากกว่าครอบครัวที่มีฐานะยากจน เพราะในครอบครัวที่มีฐานะยากจนจะมีการทำหน้าที่ทางด้านนี้น้อย เนื่องจากต้องให้ความสำคัญกับการทำงานและสนองตอบความต้องการทางด้านร่างกายมากกว่า หน้าที่นี้เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์

2. หน้าที่ในการเลี้ยงดู (Socialization and Social Placement Function) หน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดูสั่งสอนสมาชิกในครอบครัวให้เป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคม ตลอดจนการสอนให้เด็กได้มีความรู้ และมีประสบการณ์ในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมและการมีบทบาทต่าง ๆ ในครอบครัวและสังคม เพื่อให้สามารถนำความรู้และทักษะที่ได้ไปใช้ในการดำรงชีวิตต่อไปในอนาคต โดยการถ่ายทอด ประเพณี วัฒนธรรม ค่านิยมในการดำเนินชีวิตด้วยการดำเนินชีวิตด้วยการร่วมมือกับโรงเรียน และสิ่งแวดล้อมภายนอกครอบครัว ซึ่งจะมีส่วนช่วยในการสอนและให้เกิดการเรียนรู้ได้ ทำให้เด็กสามารถเข้าสังคมและมีความรู้นำไปใช้ในการประกอบอาชีพ สามารถจัดการและปรับตัวเมื่อเกิดปัญหาในครอบครัวได้

3. หน้าที่ในการดูแลสุขภาพ (Family Health Care Function) เป็นหน้าที่โดยตรงของครอบครัวในการดูแลสุขภาพสมาชิกทั้งภาวะสุขภาพปกติและเบี่ยงเบนทางสุขภาพ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสมาชิกครอบครัวหนึ่งมีผลกระทบต่อสมาชิกคนอื่น หน้าที่ของครอบครัวในการดูแลสุขภาพทั้งการส่งเสริม ป้องกัน รักษา และฟื้นฟูสุขภาพ ซึ่งรวมถึงหน้าที่ด้านกายภาพ เช่น การจัดหาอาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย บริการสุขภาพ และการป้องกันอันตราย โดยคำนึงถึงด้านโภชนาการ การออกกำลังกาย การพักผ่อน การสูบบุหรี่ การดูแลปากและฟัน เพื่อให้ครอบครัวมีความสุขและมีสุขภาพแข็งแรง

4. หน้าที่ในการผลิตสมาชิกใหม่ (Reproductive Function) เป็นหน้าที่พื้นฐานของครอบครัวที่ประกอบด้วยสมาชิกที่ผูกพันทางกฎหมายและสายโลหิต ดังนั้นครอบครัวต้องสร้างสมาชิกใหม่เพื่อสืบเชื้อสาย ให้มีผู้สืบสกุล มีการวางแผนครอบครัวอย่างเหมาะสม เพื่อป้องกันปัญหาการหย่าร้าง ทำให้บิดาหรือมารดาต้องเลี้ยงดูบุตรตามลำพัง หรือมีปัญหาที่มีบิดามารดายังมีอายุน้อย ซึ่งมีผลต่อความพร้อมในการเลี้ยงดูบุตร

5. หน้าที่ในการจัดการทางเศรษฐกิจ (Economic Function) หน้าที่ในการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม โดยการจัดหารายได้เพื่อจัดซื้อเสื้อผ้า อาหาร บริการสุขภาพ ที่อยู่อาศัย หรือวัสดุสำหรับการดำรงชีพของสมาชิกในครอบครัว ตลอดจนหาแหล่งประโยชน์ของครอบครัว และวางแผนทางด้านการเศรษฐกิจของครอบครัวให้มีเงินสำรองใช้เมื่อถึงคราวจำเป็น นอกจากนี้ยังเป็นการจัดหาสิ่งจำเป็นต่อการดำรงและการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันอย่างเพียงพอ ตามความเหมาะสมของสมาชิกในครอบครัว แต่สำหรับในครอบครัวที่ยากจน การทำหน้าที่ในด้านนี้จะทำได้ยาก จึงควรได้รับการช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ ในการให้ความรู้ การว่าจ้างให้ทำงาน ให้คำแนะนำในการประกอบอาชีพและให้ความช่วยเหลือด้านการลงทุน

การทำหน้าที่ของครอบครัวตามแนวคิดเซอร์คัมเพล็กซ์ (Circumplex Model) ออลสัน (Olson)

ได้เสนอองค์ประกอบของการปฏิบัติหน้าที่ของครอบครัว โดยแบ่งการทำหน้าที่ของครอบครัวออกเป็น 2 มิติ มิติแรกเป็นระดับความผูกพันทางด้านจิตอารมณ์ที่สมาชิกในครอบครัวมีต่อกันและกัน (Family Cohesion) และมิติที่สองเป็นความสามารถของครอบครัวในการปรับเปลี่ยนโครงสร้าง บทบาท สัมพันธภาพ เพื่อตอบสนองสถานการณ์และความเครียดที่เกิดขึ้น (Family Adaptability) และได้สรุปแนวคิดหลักที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติหน้าที่ของครอบครัวไว้ 3 ประเด็น คือ (Olson, 1993)

1. ความผูกพันของสมาชิกในครอบครัว (Family Cohesion) ความผูกพันต่อครอบครัว หมายถึง สายสัมพันธ์ทางอารมณ์ที่สมาชิกครอบครัวมีต่อบุคคลอื่น ๆ ในครอบครัว ซึ่งความผูกพันของสมาชิกจะมีการเปลี่ยนแปลงไป ตามสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดความเครียดและวงจรชีวิตของครอบครัว รูปแบบเซอร์คัมเพล็กซ์มีตัวแปรที่ใช้ในการวินิจฉัยและวัดมิติความผูกพันของสมาชิกครอบครัว คือ 1) สายสัมพันธ์ทางอารมณ์ (Emotional Bonding) มีการสนับสนุนช่วยเหลือกัน สมาชิกรู้สึกใกล้ชิดสนิทสนมกัน 2) ขอบเขตของครอบครัว (Boundaries) มีความชัดเจนของขอบเขตความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่และลูกอย่างเหมาะสม 3) ความร่วมมือกันภายในครอบครัว (Coalitions) ในการปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ด้วยกันทั้งครอบครัว ไม่รู้สึกแบ่งแยกแตกสามัคคีเป็นกลุ่มเป็นพวกในครอบครัว มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ฟังฟังกันแต่ไม่ควบคุม

สมาชิกครอบครัวจนเกินไป 4) การใช้เวลาร่วมกัน (Time) สมาชิกมีเวลาที่จะปฏิบัติกิจวัตรประจำวันและใช้เวลาว่างทำกิจกรรมร่วมกัน 5) พื้นที่ส่วนบุคคล (Space) สมาชิกอาจมีห้องส่วนตัว แต่ก็ยังเข้าร่วมกิจกรรมของครอบครัวร่วมกันในพื้นที่กลางของครอบครัว มีความเคารพในสิทธิส่วนบุคคลทั้งทางด้านร่างกายและอารมณ์ 6) การคบเพื่อน (Friends) สมาชิกมีอิสระในการเลือกคบเพื่อน และควรนำมารู้จักครอบครัวและเข้าร่วมกิจกรรมกับครอบครัวบ้าง 7) การตัดสินใจ (Decision Making) เปิดโอกาสให้สมาชิกสามารถตัดสินใจได้เอง และขอฟังความคิดเห็นจากสมาชิกในครอบครัวบ้าง ไม่ตัดสินใจแทนกันและไม่บังคับให้ปฏิบัติตามข้อคิดเห็นของครอบครัว 8) ความสนใจและการสันทนาการ (Interest and Recreation) สมาชิกครอบครัวมีความสนใจในเรื่องเดียวกันบ้างและมีโอกาสพักผ่อนร่วมกัน ซึ่งในมิติความผูกพันของสมาชิกครอบครัวนี้มุ่งให้ความสำคัญในประเด็นที่ว่าทำอย่างไรระบบครอบครัวจึงจะสามารถรักษาสมดุลของความเป็นส่วนตัว (Separateness) และความร่วมมือนอกกัน (Togetherness) สามารถแบ่งความผูกพันของสมาชิกครอบครัวนี้ออกเป็น 5 ระดับ

1.1 ไม่มีความผูกพันเลย (Disengaged/Disconnected) คือมีความเป็นตัวของตัวเองสูง ไม่สนใจอารมณ์ความรู้สึกของสมาชิกในครอบครัวคนอื่น

1.2 ผูกพันบางส่วน (Somewhat Connected) จะมีภาวะอารมณ์เป็นของตนเอง แต่ก็ยังให้ความสำคัญต่อความรู้สึกของสมาชิกในครอบครัวบางส่วน

1.3 ผูกพันปานกลาง (To Connected) เป็นความผูกพันที่เหมาะสมที่สุด

1.4 ผูกพันปานกลางค่อนข้างไปทางสูง (To Very Connected) ทำให้สมาชิกในครอบครัวมีความเป็นตัวของตัวเองลดลง และสนใจความรู้สึกของสมาชิกในครอบครัวค่อนข้างไปทางสูง

1.5 ผูกพันมาก หรือสุดโต่ง (Enmeshed/Overly Connected) จะมีความจงรักภักดีและซื่อสัตย์ต่อครอบครัวที่สูง ปิดกั้นภาวะทางอารมณ์ของตนเอง

จะเห็นว่าความผูกพันแบบบางส่วน แบบปานกลาง และแบบปานกลางค่อนข้างไปทางสูงนั้นจะเป็นความผูกพันที่พอเหมาะ และอยู่ในระดับที่สมดุล แสดงว่าครอบครัวมีการทำหน้าที่ได้เหมาะสม ส่วนที่ไม่ผูกพันเลยและผูกพันมากเกินไปนั้นจะทำให้เกิดปัญหาด้านสัมพันธภาพภายในครอบครัวระยะยาวได้ และถ้าหากสมาชิกในครอบครัวมีความผูกพันกันมากเกินไปจะทำให้ต้องมีภาวะที่ต้องพึ่งพาสูง มีความคิดคล้อยตามกันตลอด แต่หากไม่มีความผูกพันกันเลยสมาชิกในครอบครัวจะมีความเป็นตัวของตัวเองสูง จะทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง ถือเอาความคิดตนเองเป็นใหญ่

ดังนั้นความผูกพันที่มากหรือน้อยเกินไป จะมีผลเสียต่อการปรับตัวของบุคคลและสัมพันธภาพภายในครอบครัวในระยะยาวได้ และในขณะเดียวกันหากสัมพันธภาพในครอบครัวมีความผูกพันในระดับปานกลางก็จะยิ่งทำให้ครอบครัวมีการทำหน้าที่ได้อย่างเหมาะสมและสมบูรณ์

มากขึ้น ถึงแม้ว่าจะไม่มีความผูกพันแบบใดที่ดีที่สุด หากมีความผูกพันที่มากเกินไปหรือน้อยเกินไปจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสัมพันธภาพภายในครอบครัวได้

2. ความยืดหยุ่นของครอบครัว (Family Flexibility) เป็นความสามารถของครอบครัวในการปรับโครงสร้างอำนาจ ภาวะการเป็นผู้นำ บทบาท กฎระเบียบ และความสัมพันธ์ในมิติของความสามารถในการปรับตัวของครอบครัวนี้ มุ่งพิจารณาว่าระบบครอบครัวจะทำให้มีความสมดุลระหว่างความคงที่และการเปลี่ยนแปลงได้อย่างไร ความสามารถในการปรับเปลี่ยนตัวนี้แบ่งออกเป็น 5 ระดับดังนี้

1.1 ไม่สามารถปรับตัวได้ (Inflexible) ครอบครัวไม่มีความยืดหยุ่น มีบุคคลหนึ่งที่จะวางเงื่อนไข มีการควบคุมสูง มีข้อจำกัดในการเจรจาต่อรอง ไม่ฟังความคิดเห็นของสมาชิก การตัดสินใจเกือบทั้งหมดอยู่ที่ผู้นำ บทบาทระบุไว้อย่างชัดเจน กฎระเบียบไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ทำให้เกิดปัญหามากสำหรับครอบครัวในการพัฒนาตามวงจรชีวิตของครอบครัว เนื่องจากมีความตึงเครียดในครอบครัว

1.2 ปรับตัวได้บ้าง (Somewhat Flexible) มีแนวโน้มที่จะมีผู้นำแบบประชาธิปไตย และมีการเจรจาต่อรองกันบ้างกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง บทบาทนั้นคงที่แต่มีบางบทบาทที่ทำงานกัน กฎระเบียบนั้นมีมากมาย รัดกุมแต่สามารถปรับเปลี่ยนได้บ้าง

1.3 ปรับตัวได้ปานกลาง (Flexible) มีผู้นำที่ยึดถือหลักความเสมอภาค และใช้หลักประชาธิปไตยในการตัดสินใจ มีการเจรจาต่อรองได้ มีการปฏิบัติบทบาทร่วมกัน กฎระเบียบมีการปรับเปลี่ยนได้อย่างไม่มีข้อจำกัด และมีความเหมาะสมกับยุคสมัย ทำให้เกิดความสมดุลในครอบครัว

1.4 ปรับตัวได้มาก (Very Flexible) มีแนวโน้มจะเปลี่ยนการเป็นผู้นำและบทบาทบ่อย ๆ กฎระเบียบมีความยืดหยุ่น และปรับเปลี่ยนอย่างรวดเร็ว เมื่อมีความต้องการในการเปลี่ยนแปลงระบบครอบครัวที่ไม่สมดุลมีแนวโน้มที่จะมีความยืดหยุ่นและการเปลี่ยนแปลงมากเกินไป

1.5 ปรับตัวได้มากเกินไป (Overly Flexible) ครอบครัวมีผู้นำแบบไม่มีกฎเกณฑ์หรือข้อจำกัด บทบาทไม่ชัดเจน ไม่มีความแน่นอน การตัดสินใจทำด้วยอารมณ์ไม่ได้มาจากความคิดไตร่ตรองที่รอบคอบ และมีการเปลี่ยนจากบุคคลหนึ่งไปสู่บุคคลหนึ่งอยู่เสมอ

จะเห็นได้ว่าความยืดหยุ่นระดับตั้งแต่มีความเข้มงวดบางส่วนแสดงว่ามีลักษณะความเป็นผู้นำ อำนาจการตัดสินใจส่วนใหญ่เป็นของหัวหน้าครอบครัว โดยเปิดโอกาสให้สมาชิกในครอบครัวมีการเจรจาต่อรองได้บ้าง ปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ตั้งไว้ และอาจมีการเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบได้เล็กน้อย การปกครองแบบยืดหยุ่น ถือว่าเป็นการปกครองที่เหมาะสมที่สุด เพราะสมาชิกในครอบครัวทุกคนมีความเสมอภาคในการตัดสินใจเปิดโอกาสให้สมาชิกครอบครัวได้

แสดงความคิดเห็น มีการแบ่งบทบาทและสลับเปลี่ยนบทบาทแทนกันได้ เมื่อมีปัญหาร้ายแรงก็สามารถปรับตัวได้ง่ายกว่า มีการเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบ สามารถกระทำได้เพื่อให้เกิดความเหมาะสม การปกครองแบบยึดหยุ่นก่อนไปทางมาก หัวหน้าครอบครัวจะขาดความเป็นผู้นำ มีการแบ่งบทบาทภายในครอบครัวไม่ค่อยชัดเจน เกิดความลำเอียงในด้านการปกครองและด้านบทบาทได้มาก ส่วนการปกครองแบบเข้มงวดมากเกินไป จะทำให้สมาชิกในครอบครัวรู้สึกอึดอัดไม่เป็นตัวของตัวเอง รู้สึกเหมือนถูกบังคับตลอดเวลา โดยหัวหน้าครอบครัว ซึ่งมีอำนาจเด็ดขาดเพียงผู้เดียวมีกฎระเบียบที่เคร่งครัด ในขณะเดียวกันที่มีการปกครองแบบยึดหยุ่นมากเกินไปจะทำให้ครอบครัวขาดระเบียบ ไม่มีกฎเกณฑ์ในการดำเนินชีวิตที่แน่นอน ไม่มีความคิดที่สร้างสรรค์ บทบาทของสมาชิกในครอบครัวไม่ชัดเจน ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงลักษณะของสมาชิกแต่ละคน วัฒนธรรม ค่านิยม ความคาดหวังของครอบครัวและสังคมด้วย

3. การสื่อสารในครอบครัว (Family Communication) เป็นการแสดงออกของสมาชิกในครอบครัวเพื่อให้ข้อมูลความคิดความรู้สึก รูปแบบเซอร์คัมเพลกซ์เชื่อว่า การสื่อสารในครอบครัวเป็นมิติที่มีความสำคัญมากเป็นตัวช่วยเอื้ออำนวยก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระดับความผูกพันและระดับความยึดหยุ่นในครอบครัวให้มีความสมดุล และเหมาะสม ตลอดจนวงจรชีวิตของครอบครัว และสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในครอบครัว ลักษณะการสื่อสารที่ดี ได้แก่ ข้อมูลมีความชัดเจน มีการใช้คำพูดเพื่อสนับสนุนประคับประคองเห็นอกเห็นใจ พูดในสิ่งที่สร้างสรรค์ มีการเปิดเผยตัวเองโดยการแสดงออกทางอารมณ์ให้ผู้อื่นรับรู้ได้ ซึ่งเป็นการกระทำที่แสดงถึงลักษณะทางอารมณ์ ความคิด

จากรูปแบบการทำหน้าที่ของครอบครัวตามแนวคิด Circumplex Model นี้ เมื่อนำองค์ประกอบของความผูกพันทั้ง 5 ระดับ กับ การยึดหยุ่นของครอบครัวทั้ง 5 ระดับมาจัดเรียงเป็นแผนผังเพื่อให้ชัดเจนขึ้น พบว่าจะมีความสัมพันธ์ในครอบครัวเกิดขึ้นทั้งหมด 25 แบบ และมีรูปแบบของสัมพันธ์ภาพที่สมดุลและเหมาะสมจำนวน 9 แบบ ได้แก่

1. สมาชิกในครอบครัวมีความผูกพันกันบางส่วน และมีความยึดหยุ่นค่อนข้างมาก
2. สมาชิกในครอบครัวมีความผูกพันกันปานกลาง และมีความยึดหยุ่นค่อนข้างมาก
3. สมาชิกในครอบครัวมีความผูกพันกันค่อนข้างสูง และมีความยึดหยุ่นค่อนข้างมาก
4. สมาชิกในครอบครัวมีความผูกพันกันบางส่วน และมีความยึดหยุ่นปานกลาง
5. สมาชิกในครอบครัวมีความผูกพันกันปานกลาง และมีความยึดหยุ่นปานกลาง
6. สมาชิกในครอบครัวมีความผูกพันกันค่อนข้างสูง และมีความยึดหยุ่นปานกลาง
7. สมาชิกในครอบครัวมีความผูกพันกันบางส่วน และมีความยึดหยุ่นค่อนข้างน้อยหรือมีการปกครองค่อนข้างเข้มงวด

8. สมาชิกในครอบครัวมีความผูกพันกันปานกลาง และมีความยืดหยุ่นค่อนข้างน้อยหรือมีการปกครองค่อนข้างเข้มงวด

9. สมาชิกในครอบครัวมีความผูกพันกันค่อนข้างสูง และมีความยืดหยุ่นค่อนข้างน้อยหรือมีการปกครองค่อนข้างเข้มงวด

ซึ่งรูปแบบสัมพันธภาพของครอบครัวเหล่านี้จะทำให้เข้าใจประเด็นและกลไกของครอบครัวในอดีตและอนาคต เพราะสมาชิกในครอบครัวมักจะยึดถือรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูจากบิดามารดาของตนเอง มาเป็นแบบอย่างในการประยุกต์ใช้กับครอบครัวตนเองต่อไป หากคู่สมรสที่มาจากลักษณะพื้นฐานครอบครัวที่แตกต่างกัน ก็อาจจะทำให้เกิดการขัดแย้งกันได้ง่าย หรือเข้ากันได้ยาก ดังนั้นหากบุคคลหรือครอบครัวที่มีความผูกพัน มีความยืดหยุ่นที่เหมาะสมกับวงจรชีวิตของครอบครัวหรือสถานการณ์ มีการสื่อสารที่ดี ก็จะทำให้สมาชิกครอบครัวมีสัมพันธภาพที่ดี และสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ดี

การทำหน้าที่ของครอบครัวตามแนวคิดของแคลแกรี

Wright and Leahey (2000) เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการพยาบาลครอบครัว การบำบัดครอบครัว เป็นนักจิตวิทยาและเป็นอาจารย์สอนพยาบาลสาขาการพยาบาลครอบครัวใน แคลแกรี ประเทศแคนาดา ได้เสนอ ตัวแปรที่ใช้ในการประเมินการทำหน้าที่ของครอบครัวตามรูปแบบของ CMAM ดังนี้

1. การทำหน้าที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวัน เป็นกิจวัตรประจำวัน เช่น การเตรียมอาหาร การรับประทานอาหาร การพักผ่อนนอนหลับ การดูแลร่างกาย

2. การทำหน้าที่ โดยการแสดงออกทางอารมณ์ ความรู้สึก การสื่อสาร ซึ่งประกอบด้วย

2.1 การสื่อสารทางอารมณ์ (Emotional Communication) เป็นอารมณ์ที่แสดงออกมาให้บุคคลในครอบครัวรับทราบถึงความสุข เศร้า โกรธ เป็นต้น

2.2 การสื่อสาร โดยใช้คำพูด (Verbal Communication) เป็นการแสดงออกของสัมพันธภาพโดยใช้คำพูด สมาชิกแต่ละคนจะให้ความหมายของคำพูดนั้น ๆ แตกต่างกัน

2.3 การสื่อสาร โดยไม่ใช้คำพูด (Nonverbal Communication) เป็นการสื่อสารโดยใช้ท่าทาง ประสานสายตา การสัมผัส การแสดงกิริยาต่าง ๆ สัญลักษณ์ที่ใช้แทนการออกเสียง

2.4 การสื่อสารแบบวงกลม (Circular Communication) เป็นการสื่อสารย้อนกลับไปมาระหว่างสมาชิกในครอบครัว

2.5 การแก้ไขปัญหา (Problem Solving) เป็นความสามารถของครอบครัวต่อการยอมรับปัญหาที่เกิดขึ้น และหาวิธีแก้ไขปัญหา นั้น รวมทั้งหาวิธีป้องกันการเกิดปัญหานั้นอีก

ซึ่งครอบครัวจะมีการจัดการกับปัญหาได้ แตกต่างกันไปตามสภาพครอบครัว และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้น ๆ

2.6 บทบาท (Role) เป็นแบบแผนพฤติกรรมที่สมาชิกในครอบครัวสร้างขึ้น เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอในสถานการณ์ใด สถานการณ์หนึ่ง เป็นสิ่งที่ไม่อยู่กับที่ ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 แบบ คือ บทบาทที่เป็นทางการ คือบทบาทที่เป็นไปไปตามบรรทัดฐานของสังคม ส่วนใหญ่ เช่น บทบาทพ่อ แม่ สามี และบทบาทที่ไม่เป็นทางการ เป็นการแสดงบทบาทเฉพาะของแต่ละครอบครัวตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นขณะนั้น

2.7 อิทธิพล หรืออำนาจในการควบคุม (Influence) เป็นวิธีการในการควบคุมหรือมีผลต่อพฤติกรรมของสมาชิก ประกอบด้วยอิทธิพลทางด้านวัตถุ อิทธิพลทางด้านจิตใจ และอิทธิพลทางด้านร่างกาย

2.8 ความเชื่อ (Beliefs) เป็นความคิด ความเชื่อ หรือข้อสันนิษฐานที่บุคคลยึดถือเป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิต ความเชื่อเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งจะมีผลต่อการเพิ่ม หรือลดแนวทางการแก้ไขปัญหาได้ เมื่อเกิดเหตุการณ์ขึ้น

การจัดการชีวิตครอบครัวของหญิงตั้งครรภ์วัยรุ่น

การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นส่วนใหญ่เป็นการตั้งครรภ์ที่ยังไม่พร้อม ครอบครัวมีฐานะไม่ดี บิดามารดา มีการศึกษาน้อย มักไม่มีเวลาให้กับครอบครัว เพราะต้องดิ้นรนเพื่อเลี้ยงปากท้องตนเองและครอบครัว สัมพันธภาพของครอบครัวไม่ดี และพบว่าได้รับการช่วยเหลือจากสามีน้อย เพราะส่วนใหญ่เป็นวัยรุ่น ยังศึกษาอยู่ ไม่มีงานทำ หรือมีรายได้น้อย ขาดทักษะการให้ความช่วยเหลือ เพราะยังเป็นวัยที่ยังหาเอกลักษณ์ของตนเอง ต้องการเข้ากลุ่มเพื่อน ขาดวุฒิภาวะทางอารมณ์และสังคม เกิดปัญหาความไม่เข้าใจกันระหว่างหญิงตั้งครรภ์วัยรุ่นและสามีและอาจเลิกร้างกัน ด้วยเหตุนี้การตั้งครรภ์และการเลี้ยงดูบุตรจึงเป็นสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดความเครียดกับหญิงตั้งครรภ์และครอบครัวเป็นอย่างมาก การดูแลหญิงตั้งครรภ์และการเลี้ยงดูทารกเกิดใหม่ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทและโครงสร้างของครอบครัว หญิงตั้งครรภ์วัยรุ่นในรายที่ไม่ได้รับการสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัวและบุคคลใกล้ชิด จะรู้สึกท้อแท้ ขาดที่พึ่งและซึมเศร้าได้ ถ้าบิดามารดา และสมาชิกครอบครัวคนอื่น ๆ มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ร่วมมือกันจัดการแบ่งเบาภาระหน้าที่ในครอบครัว มีการปรับเปลี่ยนบทบาทในครอบครัว มีความเชื่อถือไว้วางใจ มีการพูดคุยกันอย่างเปิดเผย และมีอำนาจในการตัดสินใจร่วมกัน มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน มีการจัดการในด้านกิจวัตรประจำวันและการจัดการชีวิต เมื่อครอบครัวเกิดปัญหาหรือเกิดภาวะวิกฤต

จากการเปลี่ยนแปลงพัฒนาการ และโครงสร้างครอบครัวจากการตั้งครรภ์ และการเลี้ยงดูทารกที่จะเกิดมา ซึ่งเป็นภารกิจสำคัญที่หญิงตั้งครรภ์และครอบครัว ต้องมีการจัดการชีวิตครอบครัวที่ดี ทำให้เกิดความสมดุลในครอบครัว ซึ่งมีผลต่อความพร้อมในการเลี้ยงดูบุตร

ทักษะการตัดสินใจและการแก้ไขปัญหา

กรมสุขภาพจิต (2542) กล่าวว่าทักษะการตัดสินใจและการแก้ปัญหา (Decision Making and Problem Solving Skill) หมายถึง ความสามารถในการรับรู้ปัญหา สาเหตุของปัญหา หาทางเลือก วิเคราะห์ข้อดีข้อเสียของแต่ละทางเลือก ประเมินทางเลือก ตัดสินใจทางเลือกแก้ปัญหาที่เหมาะสม และลงมือแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

ประวิต เอราวรรณ์ และนุชนา เหลืองอังกูร (2544) กล่าวว่า การแก้ปัญหาหมายถึง กระบวนการที่ต้องอาศัยสติปัญญา ความคิด และประสบการณ์เดิม เข้ามาแก้ปัญหาที่ประสบการณ์ใหม่ โดยความสามารถด้านนี้จะเริ่มพัฒนาเมื่อเด็กอายุ ประมาณ 7-8 ขวบขึ้นไป

องค์ประกอบของการตัดสินใจและการแก้ปัญหา

กมลรัตน์ หล้าสุวงษ์ (2528 อ้างถึงใน ประวิต เอราวรรณ์ และนุชนา เหลืองอังกูร, 2544) กล่าวว่า ในการแก้ปัญหาแต่ละครั้งจะสำเร็จ ได้ผลดีขึ้นอยู่กับองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. ระดับความสามารถของเขาวินิจฉัย ผู้มีเขาวินิจฉัยสูงย่อมสามารถแก้ปัญหาได้ดีกว่าผู้มีเขาวินิจฉัยต่ำ
2. การเรียนรู้การแก้ปัญหาได้สำเร็จรวดเร็วเกิดจากการที่ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง สามารถจับหลักการเรียนได้อย่างถ่องแท้ เมื่อประสบปัญหาที่คล้ายคลึงกันจะสามารถแก้ได้อย่างรวดเร็วถูกต้อง
3. การคิดอย่างสมเหตุสมผล ซึ่งอาศัย ข้อเท็จจริงจากประสบการณ์เดิม จุดมุ่งหมายในการคิดและแก้ปัญหา ระยะเวลา

ปัจจุบันสังคมกำลังมีการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งปัญหาหลายอย่างเกิดขึ้นมากมาย เด็กจำเป็นจะต้องตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง และตัดสินใจด้วยตนเองในการจะแก้ปัญหาหรือป้องกันปัญหาต่าง ๆ ที่จะเกิดตามมา การตัดสินใจนั้นจะต้องใช้ สิ่งต่าง ๆ ของมนุษย์จำนวนมาก เพื่อเป็นเครื่องประกอบในการตัดสินใจครั้งหนึ่ง อาจจะมีผลต่าง ๆ ตามมาไม่มากนักน้อย รวมทั้งความพอใจไม่พอใจของผู้ตัดสินใจเองด้วย ไม่ว่าการตัดสินใจนั้นจะเป็นการตัดสินใจที่ยากหรือยากก็จะมีกระบวนการตัดสินใจที่คล้ายคลึงกัน บุคคลจะต้องเข้าใจกระบวนการของการตัดสินใจ เพื่อจะช่วยให้ตัดสินใจง่ายขึ้น แลถูกต้องยิ่งขึ้น จะพบว่าคนส่วนมากไม่ค่อยเชื่อ แลไม่สามารถตระหนักถึงความสามารถของตนเองเพราะมีประสบการณ์ของการตัดสินใจที่นำความไม่พอใจมาสู่ตนเอง หรือ

การตัดสินใจที่ผิด ๆ การตัดสินใจจะเกี่ยวข้องกับบุคลิกของบุคคล ซึ่งเด็กเล็ก ๆ ควรจะได้มีประสบการณ์ในการตัดสินใจและลองตัดสินใจด้วยตนเอง ถ้าไม่มีโอกาสที่จะได้ลองตัดสินใจไม่ได้ลองวิเคราะห์กระบวนการของการตัดสินใจด้วยตนเอง เด็กอาจจะเข้าสู่วัยผู้ใหญ่โดยปราศจากประสบการณ์ในการตัดสินใจเกี่ยวกับชีวิตตนเอง (ประภาเพ็ญ สุวรรณ, 2541)

ทักษะการจัดการกับอารมณ์และความเครียด

กรมสุขภาพจิต (2542) กล่าวว่า ทักษะการจัดการกับอารมณ์และความเครียดเป็นความสามารถในการประเมินอารมณ์ รู้เท่าทันอารมณ์ว่ามีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของคน เลือกใช้วิธีการจัดการกับอารมณ์ที่เกิดขึ้นได้เหมาะสม และเป็นความสามารถที่จะรู้สาเหตุของความเครียด เรียนรู้วิธีการควบคุมระดับของความเครียด รู้วิธีผ่อนคลาย และหลีกเลี่ยงสาเหตุ พร้อมทั้งเบี่ยงเบนพฤติกรรมไปในทางที่พึงประสงค์

ประวิต เอรารวรรณ์ และนุชนา เหลืองอังกูร (2544) กล่าวว่า การจัดการกับอารมณ์และความเครียด หมายถึงความสามารถในการบริหารจัดการกับอารมณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างได้ผล ปัญหาการปรับตัวของบุคคลนับวันจะรุนแรงขึ้น การมีปัญหาด้านอารมณ์และความเครียดถือเป็นสิ่งที่เกิดกับบุคคลทุกคนในการดำเนินชีวิตประจำวัน บุคคลแต่ละคนมีประสบการณ์ของการเกิดความเครียดแตกต่างกันและเรียนรู้ที่จะจัดการกับความเครียด โดยการแสดงออกทางอารมณ์ที่เหมาะสมเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งในการที่จะทำให้บุคคลสามารถปรับตัวให้เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อม และมีผลต่อสุขภาพกาย จิต อารมณ์ และสังคม บุคคลที่เก็บกดความรู้สึกความกดดันทางอารมณ์ไว้เป็นเวลานานและต่อเนื่อง มักจะระเบิดสิ่งที่เก็บกดไว้ไม่วันใดก็วันหนึ่ง ซึ่งมีผลเสียต่อสัมพันธภาพระหว่างบุคคล และมีผลเสียต่อกาย และจิตได้ การมีความเครียดอย่างต่อเนื่องจึงเป็นปัญหาอย่างมาก และส่งผลให้เกิดการเสื่อมสลายของระบบการหมุนเวียนโลหิต ระบบย่อยอาหาร ปอด กล้ามเนื้อ และข้อต่าง ๆ และทำให้แก่เร็ว

กระบวนการจัดการกับอารมณ์

การจัดการกับอารมณ์เป็นความสามารถในการควบคุมอารมณ์ การรู้จักเข้าใจอารมณ์ของตนเองและผู้อื่น อีกทั้งรู้วิธีจัดการกับอารมณ์ จะทำให้สามารถแสดงอารมณ์ออกมาได้อย่างเหมาะสม การจัดการกับอารมณ์นี้เป็นทักษะที่เรียนรู้และฝึกฝนได้ ซึ่ง กรมสุขภาพจิต (2539) ได้แนะนำขั้นตอนในการจัดการกับอารมณ์ไว้ดังนี้

1. สำรวจอารมณ์หรือความรู้สึกที่เกิดขึ้นขณะนั้น เช่น มือสั่น ใจสั่น เป็นต้น
2. คาดการณ์ผลดี ผลเสีย ของการแสดงอารมณ์นั้นออกมา
3. จัดการกับอารมณ์ด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น การหายใจเข้าออกยาว ๆ การนับเลข 1-10 ซ้ำ ๆ

หรือนับไปเรื่อย ๆ จนกว่าอารมณ์จะสงบลง เป็นต้น

4. ตำราความรู้สึกรู้สึกของตนเองอีกครั้ง และชื่นชมกับการที่ตนสามารถจัดการกับอารมณ์ได้ อารมณ์เป็นสิ่งที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิดเพราะวิวัฒนาการเรื่อยมา เห็นได้จากเมื่อเราโกรธจะทำท่าแยกเขี้ยวขึงฟันเหมือนสัตว์ แต่มีอีกบางกลุ่มที่คัดค้านโดยบอกว่าอารมณ์เกิดจากการเรียนรู้ เพราะเราสามารถยับยั้งอารมณ์ได้ ถ้าไม่ต้องการให้มันออกมา นั่นคือการเรียนรู้เป็นตัวกำหนดว่าเราควรแสดงออกเช่นไรในสถานการณ์นั้น ๆ ผลของการโต้แย้งนี้มีข้อสรุปว่า มีความเป็นไปได้ทั้งสองกลุ่ม คือโครงสร้างทางกายภาพจะบอกเราได้ว่าเรารู้สึกอย่างไรในขณะนั้น แต่จะแสดงออกตรงไปตรงมาหรือไม่ ขึ้นกับประสบการณ์เดิม สังคม และวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนด (Charles Darwin, 1892 อ้างถึงใน กนกรัตน์ สุชะตุงคะ, 2540) และในการดำรงชีวิตนั้น เราจะต้องเผชิญกับสถานการณ์ยวดยุที่ทำให้เกิดอารมณ์ในสถานการณ์แต่ละอย่าง จะปฏิบัติตัวอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับประสบการณ์ในวัยเด็กอย่างมาก ฉะนั้นควรจะเริ่มควบคุมอารมณ์ให้ได้ผลดีตั้งแต่วัยเด็กดังนั้นการฝึกการควบคุมอารมณ์เด็กให้มีอารมณ์ที่เหมาะสมจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อจะได้ปฏิบัติตนให้เข้ากับแบบแผนของสังคมได้ ซึ่งเป็นการแสดงออกให้เห็นถึงความสามารถในการปรับตัวต่อการดำเนินชีวิต (เพ็ญเพ็ญ เอี่ยมละออ, 2542)

บทบาทของครอบครัวในการส่งเสริมพัฒนาการทางด้านอารมณ์ของวัยรุ่น

ช่วงวัยรุ่นเป็นวัยที่มีอารมณ์รุนแรงเมื่อเทียบกับวัยอื่น ๆ เด็กวัยรุ่นยังไม่สามารถจัดการกับอารมณ์ได้ดีเท่ากับผู้ใหญ่ ครอบครัวจึงมีบทบาทที่จะต้องส่งเสริมให้เด็กมีพัฒนาการทางอารมณ์ไปสู่การเป็นผู้ที่เข้าใจลักษณะอารมณ์ของตนเองและผู้อื่น สามารถจัดการกับอารมณ์ของตนได้อย่างเหมาะสม หรือเรียกว่ามีวุฒิภาวะทางอารมณ์นั่นเอง ซึ่งทำได้ดังนี้

1. พ่อแม่ให้ความรักความเข้าใจ เป็นที่พึ่งทางใจ หากพ่อแม่ขาดความเข้าใจเมื่อมีปัญหาเด็กอาจไประบายกับเพื่อนซึ่งอาจนำมาสู่การแนะนำที่ผิด ๆ ได้

2. พ่อแม่ต้องเป็นแบบอย่างที่ดีในการแสดงออกทางอารมณ์หรือจัดการกับอารมณ์ของตน เพราะ การสอนที่ดีที่สุดคือการกระทำ

3. พ่อแม่ต้องคอยเตือนสติให้เด็กวัยรุ่นรู้ถึงการแสดงออกทางอารมณ์ที่รุนแรงไม่เหมาะสมและส่งเสริมให้เขารู้จักแสดงออกในทางที่สร้างสรรค์แทน การเตือนสติไม่ใช่การดูต่ำแต่สะท้อนให้เห็นว่าสิ่งที่เขาทำเป็นอย่างไร เพราะบางครั้งอารมณ์ที่เกิดขึ้นนั้นก็รวดเร็วจนวัยรุ่นก็ระงับหรือจัดการไม่ทัน เมื่อทำไปแล้วจึงมาเสียใจภายหลัง อารมณ์ใด ๆ ก็ตามหากเกิดแล้วไม่ได้รับการระบายออกก็จะส่งผลเสียต่อสุขภาพจิตได้ การหาทางระบายออกโดยไม่เกิดผลเสียต่อตนเองและผู้อื่นจึงเป็นสิ่งจำเป็น

4. พ่อแม่ใช้วิธีเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตยคือยอมรับ เอาใจใส่ ให้ความรัก ความอบอุ่น เป็นกันเอง ใกล้ชิดกับลูก ให้ความสำคัญในการสนับสนุน ห้ามปราม ให้หรือมิให้เด็กกระทำสิ่งต่าง ๆ

รวมทั้งมีความสม่ำเสมอในการปฏิบัติ

5. พ่อแม่มีการส่งเสริมให้วัยรุ่นรู้สึกถึงการมีคุณค่าของตนเอง เช่น ให้มีส่วนร่วมรับผิดชอบภารกิจของครอบครัว ให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจของครอบครัว และไม่ตอกย้ำปมด้อยหรือข้อผิดพลาดของเขา

6. ส่งเสริมให้เด็กวัยรุ่นได้รับการตอบสนองความต้องการตามความเหมาะสม เช่น เมื่อเด็กต้องการออกไปเที่ยวกับเพื่อนหากไม่เป็นเรื่องเสียหายก็ควรให้โอกาสเขา

สาเหตุของความเครียด

กรมสุขภาพจิต (2539) ได้ระบุสาเหตุของความเครียดไว้ 3 ประการ คือ

1. สาเหตุทางด้านจิตใจ ได้แก่ ความกลัวว่าจะไม่ได้ดังหวัง กลัวไม่สำเร็จ หนักใจในงานที่ได้รับมอบหมาย รู้สึกว่าตนเองต้องทำสิ่งที่ยากเกินความสามารถ มีความวิตกกังวลล่วงหน้ากับสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้น

2. สาเหตุจากการเปลี่ยนแปลงในชีวิต ได้แก่ การเปลี่ยนวัย การแต่งงาน การตั้งครรภ์ การเริ่มเข้างาน การเกษียณอายุ การย้ายบ้าน การสูญเสียคนรัก

3. สาเหตุจากการเจ็บป่วยทางกาย

กลยุทธ์ในการจัดการความเครียด (กรมสุขภาพจิต, 2539)

1. เสริมสร้างสุขภาพร่างกายให้แข็งแรง

2. เปลี่ยนแปลงสภาพการณ์ที่ทำให้เครียด

2.1 ปรับปรุงบ้านหรือที่ทำงานให้น่าอยู่ขึ้น

2.2 เปลี่ยนบรรยากาศชั่วคราว

3. การเปลี่ยนแปลงจิตใจ

3.1 หักมองโลกในหลายแง่มุม เช่น มองงานหนักยาก ว่าเป็นการทำทลายความสามารถ เป็นการเพิ่มประสบการณ์ให้ตัวเรา มองว่ารถติด ทำให้มีเวลาสำหรับฟังข่าว ฟังเพลงมากขึ้น

3.2 มีอารมณ์ขัน โดยถ้ารู้ตัวว่าเป็นคนขี้มขาก ควรอยู่ใกล้คนที่มอารมณ์ขันเข้าไว้จะได้พลอยหัวเราะไปกับเขาด้วย และหากมีเวลาวางควหาหนังสือการ์ตูนมาอ่านหรือดูหนังตลกบ้าง เพื่อให้เกิดอารมณ์ขัน

3.3 ให้อภัยเมื่อมีใครสักคนทำให้เราโกรธ อย่าเพิ่งด่วนโต้ตอบออกไป แต่ให้พิจารณาดูหลาย ๆ แง่มุมก่อน

3.4 ไม่ห่อถอย สร้างกำลังใจให้ตนเอง โดยคิดว่าจะสู้เพื่อตัวเราและคนที่เรารัก

4. การผ่อนคลายความเครียด เมื่อเครียด กล้ามเนื้อส่วนต่าง ๆ ของร่างกายจะหดเกร็ง และจิตใจจะสับสนวุ่นวาย ดังนั้นเทคนิคการผ่อนคลายความเครียดส่วนใหญ่จึงเน้นการผ่อนคลาย

กล้ามเนื้อ และทำจิตใจให้สงบเป็นหลัก เช่นการฝึกเกร็งและคลายกล้ามเนื้อ การฝึกการหายใจ การทำสมาธิเบื้องต้น การใช้เทคนิคความเงียบ การใช้จินตนาการ การทำงานศิลปะ การใช้เทปเสียง คลายเครียดด้วยตนเอง

องค์ประกอบของการจัดการกับอารมณ์และความเครียด

ประวิต เอราวรรณ์ และนุชนา เหลืองอังกูร (2544) กล่าวถึงองค์ประกอบของการจัดการกับอารมณ์และความเครียดว่าประกอบด้วย

1. ความสามารถในการควบคุมอารมณ์ สามารถจัดการกับอารมณ์และความรุนแรงได้
2. มีเทคนิคในการคลายเครียด
3. เป็นคนซื่อสัตย์ เป็นที่ไว้วางใจ
4. มีคุณธรรม
5. มีความสามารถในการปรับตัว ยืดหยุ่นในการจัดการกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ
6. มีความสามารถในการสร้างแนวคิดใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิต
7. ใจกว้าง
8. ใช้สติ แสดงความรับผิดชอบ
9. มีกิจกรรมที่เสริมสร้างความสุข
10. รู้จักผ่อนคลาย
11. มีความสงบทางจิตใจ

ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการครอบครัวของหญิงตั้งครรภ์วัยรุ่น

ในชีวิตจริงของหญิงตั้งครรภ์บุตรคนแรกของวัยรุ่นนั้นต้องมีการจัดการที่เหมาะสม และวางแผนในการดำเนินชีวิต

1. การตอบสนองความต้องการในการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐาน Friedman (1992) ได้กล่าวถึงการทำหน้าที่ครอบครัวขั้นพื้นฐานที่สำคัญ 5 ด้าน ได้แก่

1.1 หน้าที่ด้านความรักความเอาใจใส่ (Affective Function) เป็นหน้าที่ของครอบครัวในการตอบสนองความต้องการด้านจิตใจของหญิงตั้งครรภ์วัยรุ่น ด้วยการแสดงออกโดยการให้ความรัก ความอบอุ่น ความเอาใจใส่ และให้ความช่วยเหลือหญิงตั้งครรภ์เมื่อได้รับความลำบาก ทำให้หญิงตั้งครรภ์รู้สึกไม่ถูกทอดทิ้ง และมีความสุข

1.2 หน้าที่ด้านการอบรมเลี้ยงดู (Socialization and Social placement Function) หน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดูสั่งสอนสมาชิกในครอบครัวให้เป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคม ตลอดจนการให้ความรู้และประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตในสังคม ให้โอกาสหญิงตั้งครรภ์วัยรุ่นเรียนรู้บทบาท

ต่าง ๆ ในครอบครัวและสังคม ปลุกฝังค่านิยมและคุณค่าการเป็นบิดามารดาและการประกอบอาชีพ รวมทั้งการวางแผนการเลี้ยงดูทารกเกิดใหม่

1.3 หน้าที่ในการดูแลสุขภาพ (Family Healthy Care Function) เป็นหน้าที่ในการจัดหาอาหาร เสื้อผ้า ที่พักอาศัยและดูแลสุขภาพของหญิงตั้งครรภ์วัยรุ่น ทั้งด้านการส่งเสริมสุขภาพ และการป้องกันภาวะแทรกซ้อนที่อาจเกิดขึ้นในระหว่างตั้งครรภ์

1.4 หน้าที่ในการผลิตสมาชิกใหม่ (Reproductive Function) เป็นหน้าที่ของครอบครัว ที่จะต้องสร้างสมาชิกใหม่ เพื่อสืบสกุล แต่วัยรุ่นเป็นวัยที่ยังขาดความพร้อมของ วุฒิภาวะในทุก ๆ ด้าน ครอบครัวควรให้คำแนะนำการวางแผนครอบครัว เพื่อให้หญิงตั้งครรภ์วัยรุ่นเว้นช่วงการมีบุตร

1.5 หน้าที่ในการจัดการทางเศรษฐกิจ (Economic Function) หน้าที่ในการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม โดยการจัดหารายได้ที่จะนำมาใช้จ่าย เพื่อหาสิ่งจำเป็นพวกกายภาพและการได้รับการดูแลสุขภาพของสมาชิกครอบครัว เป็นการทำหน้าที่ที่ยากลำบากมากที่สุดสำหรับครอบครัวที่ยากจน และจะทำให้หญิงตั้งครรภ์วัยรุ่นและครอบครัวเกิดความเครียดในการดำรงชีวิตได้ (Peterson & Hawley, 1998)

เนื่องจากการตั้งครรภ์และการคลอดของหญิงวัยรุ่นต้องปรับตัวต่อ สถานการณ์ความเครียดของการใช้ชีวิตจากความไม่พร้อมของวุฒิภาวะทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และเศรษฐกิจ รวมทั้งมีการปรับเปลี่ยน โครงสร้างบทบาทและสัมพันธภาพ เพื่อปรับตัวต่อสถานการณ์และความเครียดที่เกิดขึ้น (Family Adaptation) ผู้วิจัยจึงใช้แนวคิดเซอร์คัมเพลคของ Olson (1993) เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยร่วมด้วย เพื่อให้การศึกษาการจัดการชีวิตครอบครัวของวัยรุ่นมีความสมบูรณ์มากขึ้น คือศึกษาทั้งการจัดการของครอบครัวในการกิจตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต (Basic Task) และการกิจตอบสนองด้านพัฒนาการ (Developmental Task)

2. การตอบสนองความต้องการด้านพัฒนาการ การปรับตัวต่อสถานการณ์และความเครียดที่เกิดขึ้นในครอบครัว

Olson (1993) ได้เสนอการปฏิบัติหน้าที่ของครอบครัว โดยแบ่งการปฏิบัติหน้าที่ของครอบครัวออกเป็น 2 มิติ มิติแรก เป็นระดับความผูกพันทางจิตอารมณ์ที่สมาชิกในครอบครัวมีต่อกันและกัน (Family Cohesion) และมิติที่สองเป็นความสามารถของครอบครัวในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างบทบาทและสัมพันธภาพ เพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์และความเครียดที่เกิดขึ้น (Family Adaptation) และได้สรุปแนวคิดหลักที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติหน้าที่ของครอบครัวไว้ 3 ประเด็น คือ

2.1 ความผูกพันของครอบครัว ครอบครัวจะมีความผูกพัน และปรับตัวต่อ

การเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดความเครียดและวงจรชีวิตครอบครัว สมาชิกวัยรุ่น ย่อมต้องการความเป็นอิสระ พึ่งพาตนเอง มีอำนาจในตนเอง เมื่อเกิดการตั้งครรภ์ จะมีปัญหาจากความไม่พร้อมของวุฒิภาวะด้านอารมณ์ จิตใจ สังคม มีความต้องการพึ่งพาเศรษฐกิจของครอบครัว จึงทำให้หญิงตั้งครรภ์วัยรุ่นเกิดสับสนในการปรับตัว ทั้งบทบาทและหน้าที่ของตนเอง อาจมีผลต่อสมาชิกครอบครัวคนอื่น ๆ ซึ่งต้องพยายามเข้าใจและปรับพฤติกรรมให้สอดคล้องซึ่งกันและกัน

2.2 ความยืดหยุ่นของครอบครัว ครอบครัวที่มีความผูกพันและปรับตัวอยู่ในระยะ

สมดุลจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ดี เมื่อมีปัญหาร้ายแรงก็สามารถปรับตัวได้ง่าย จึงเป็นความสามารถของครอบครัวในการปรับโครงสร้าง อำนาจ ภาวะการณ์เป็นผู้นำ บทบาท กฎระเบียบ และความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว แต่ทั้งนี้ ต้องคำนึงถึงลักษณะของสมาชิกแต่ละคน วัฒนธรรม ค่านิยม ความคาดหวังของครอบครัวและสังคมด้วย

2.3 การสื่อสารในครอบครัว การติดต่อสื่อสารที่ดีเป็นกุญแจสำคัญที่จะช่วยให้

ความผูกพันและการปรับตัวของครอบครัวอยู่ในภาวะสมดุล ลักษณะของการติดต่อสื่อสารที่ดี ได้แก่ ข้อมูลมีความชัดเจน มีการใช้คำพูดเพื่อสนับสนุน ประคับประคอง เห็นอกเห็นใจ

ศูนย์สุขภาพจิต (2549) กล่าวว่าสุขภาพจิตของหญิงมีครรภ์มีอิทธิพลต่อทารกในครรภ์ไม่น้อยไปกว่าสุขภาพทางกาย การที่หญิงมีครรภ์จะมีสุขภาพจิตที่ดีได้ ต้องอาศัยปัจจัยความพร้อมจากครอบครัว ความสัมพันธ์ที่ดี ระหว่างสามี-ภรรยา มีความต้องการบุตรและพร้อมจะมีบุตร

สิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อครอบครัว ไม่พร้อมจะมีบุตร

1. มารดาที่ไม่ต้องการบุตรอาจประพฤติดนเสียด้อยต่ออันตรายต่าง ๆ เช่น ไม่สนใจบำรุงรักษาสุขภาพเท่าที่ควร ดื่มสุราหรือใช้ยาที่เป็นอันตรายต่อทารกในครรภ์ หรือทำแท้ง โดยเจตนา
2. ความไม่พร้อมของมารดา ทำให้มารดารู้สึกกังวล หงุดหงิด โกรธ หรือซึมเศร้า รับประทานอาหารไม่ได้ นอนไม่หลับ อันอาจนำไปสู่ภาวะการขาดสารอาหาร เป็นผลเสียทั้งต่อมารดาและทารก ทารกที่ขาดสารอาหารจะอ่อนแอ อาจคลอดก่อนกำหนดหรือตายคลอดได้

3. มารดาที่มีความโกรธ กลัว วิตกกังวลรุนแรง จะทำให้มีการหลั่งฮอร์โมนอะดรีนาลิน ผ่านไปสู่ทารก มีผลต่อการหดตัวของมดลูก และปริมาณออกซิเจนที่หล่อเลี้ยงทารก มีผลต่อพัฒนาการของเด็กในระยะต่อมา

วิธีการที่จะช่วยหญิงมีครรภ์ให้มีสุขภาพจิตดี

การตั้งครรภ์ เป็นภาวะการเปลี่ยนแปลงของสภาพร่างกาย ซึ่งมีผลกระทบต่อจิตใจ ของหญิงมีครรภ์ ความรู้สึกที่พบได้บ่อยคือความกลัว กลัวเจ็บ กลัวถูกทอดทิ้ง กลัวร่างกายเปลี่ยน-

แปลงไปจากเดิม ถึงวลต่อความรับผิดชอบต่าง ๆ การเลี้ยงดูชีวิตที่จะเกิดใหม่ การบีบคั้นของภาวะเศรษฐกิจ ความสมบูรณ์แข็งแรงของทารก เป็นต้น

หญิงมีครรภ์จะมีสุขภาพจิตดีได้โดย

1. สามีให้ความรัก ดูแล เอาใจใส่ให้มากขึ้น
2. ได้รับการดูแลครรภ์ การคลอดที่สะดวก ปลอดภัย
3. ได้รับสารอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย
4. มีเวลาพักผ่อน และออกกำลังกายอย่างเพียงพอ ไม่ตรากตรำทำงานมากเกินไป
5. ได้รับคำปรึกษา ช่วยเหลือ เมื่อมีปัญหาไม่สบายกายหรือใจ

สิ่งที่หญิงมีครรภ์จะรักษาสุขภาพกายและจิตใจของตนเอง

1. รักษาจิตใจให้สงบ เข้มแข็ง ยึดมั่นในความดี ความเมตตา กรุณา หลีกเลียงความคิดโกรธแค้น ความไม่สบายใจต่าง ๆ
2. คิดและตระหนักในหน้าที่ของความเป็นแม่ด้วยความภาคภูมิใจ ปกป้องตนเองและทารกในครรภ์ให้ได้รับความปลอดภัยมากที่สุด
3. รักษาสุขภาพอนามัย ความสะอาดของร่างกาย รับประทานอาหารที่มีประโยชน์ เลี่ยงอาหารรสจัด เครื่องดื่ม ของเมา ผงชูรส บุหรี่ น้ำชา กาแฟ และพักผ่อน ให้เพียงพอ
4. ควรปรึกษาแพทย์ทุกครั้งเมื่อใช้ยา
5. สร้างความมั่นใจให้ตนเองด้วยการหาความรู้จากหนังสือ ผู้มีความรู้ แพทย์ และพยาบาล
6. ขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ เช่น แผนกสังคมสงเคราะห์ของโรงพยาบาล หน่วยงานทางจิตเวช หรือองค์กรต่าง ๆ เมื่อไม่พร้อมจะมีบุตร หรือมีปัญหาการเลี้ยงดูบุตร

ปัจจัยส่วนบุคคลของวัยรุ่น

ปัจจัยด้านเพศ

เพศเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเผชิญปัญหา ในการปรับตัวของวัยรุ่นเพราะเป็นตัวกำหนดบทบาทและหน้าที่ของบุคคล ในการดำเนินชีวิตในสังคม และในครอบครัวมารดา มักจะมีความห่วงใยในตัวบุตรสาวมากกว่าบุตรชาย (ประยูรศรี มณีศรี, 2532) สังคมและวัฒนธรรมส่วนใหญ่ มักให้ค่านิยมที่ดีต่อเพศชายมากกว่าเพศหญิง โดยเพศชายมักได้รับมอบหมายตำแหน่งที่มีอำนาจในสังคม ในขณะที่เพศหญิงได้รับบทบาทที่อ่อนด้อยกว่า จะเห็นได้จากตำแหน่งหัวหน้าชั้นเรียน หรือประธานนักเรียนซึ่งเป็นตำแหน่งที่เลือกตั้งมักจะเป็นเพศชาย ส่วนตำแหน่งที่ใช้การ

แต่งตั้ง เช่นเหรียญกษาปณ์ บัตรธนาคาร มักเป็นเพศหญิง (Kaplan & Sadock, 1985) เพศชายจึงรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสูงกว่าเพศหญิง ด้วยเหตุผลที่ว่าสังคมวัฒนธรรมส่วนใหญ่ มักให้ ค่านิยมที่ดีต่อเพศชายมากกว่าเพศหญิง (นุชดา โรจนประภาพรณ, 2541) แต่การศึกษาของ วันเพ็ญ ไส้ไหม (2545) ที่ศึกษาทักษะชีวิตของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนสหศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า นักเรียนเพศหญิงมีทักษะชีวิตดีกว่าเพศชาย สอดคล้องกับ กาญจนา สุขผล (2547) ที่ศึกษาทักษะชีวิตของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นที่ศึกษาในเขตอำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี พบว่านักเรียนเพศหญิงมีทักษะชีวิตดีกว่าเพศชายและการศึกษาของ สรณัท สุพรรณรัตนรัฐ (2546) นิเทศชั้นปีที่ 1 เพศหญิงมีทักษะชีวิตพื้นฐานด้านการตัดสินใจ การสร้างสัมพันธภาพ ความตระหนักในตนเอง ความเห็นใจผู้อื่น และการจัดการกับอารมณ์และความเครียด สูงกว่านิสิตชายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนทักษะชีวิตพื้นฐานด้านอื่น ๆ ไม่แตกต่างกัน จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าเพศมีความสัมพันธ์กับความสามารถในการปรับตัวและทักษะชีวิตพื้นฐานของวัยรุ่น ดังนั้น เพศจึงน่าจะมีอิทธิพลต่อการมีทักษะชีวิตพื้นฐานของวัยรุ่น

ปัจจัยด้านอายุ

อายุเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงประสบการณ์ของบุคคลทั้งในชีวิตส่วนตัวและการทำงาน ผู้ที่มีอายุมากจะมีประสบการณ์กับบุคคลหลายประการ มีวุฒิภาวะทางอารมณ์สูง มีความสุขุมรอบคอบ รู้จักชีวิต มองชีวิตกว้างไกลและลึกซึ้งมากขึ้น สามารถปรับตัวได้ (จันทร์หา วีรปัญญา, 2533 อ้างถึงใน จงกลณี ดุษฎี, 2540) เด็กที่มีอายุมากกว่าจึงสามารถปรับตัวได้ดีกว่าเด็กที่มีอายุน้อยกว่า (Jaffe, Wolfe & Wilson, 1990) เช่นการศึกษาของ จวีวรรณ คล้ายนาค (2543) ที่ศึกษาทักษะชีวิตของหญิงให้บริการทางเพศที่มารับการรักษาในโรงพยาบาลบางรัก กรุงเทพมหานคร พบว่า อายุมีความสัมพันธ์ทางบวกกับทักษะชีวิตด้านจิตพิสัยอย่างมี นัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งไม่สอดคล้องกับการศึกษาของ วริญญา อรรถยุกติ (2542) ที่ศึกษาทักษะชีวิตของวัยรุ่นชายทั้งที่ติดยาเสพติดและไม่ติดยาเสพติด ในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า วัยรุ่นที่มีอายุแตกต่างกัน มีทักษะชีวิตไม่แตกต่างกัน จากการทบทวนวรรณกรรมอายุมีความสัมพันธ์กับความสามารถในการปรับตัวและทักษะชีวิตพื้นฐานของวัยรุ่น ดังนั้นอายุจึงน่าจะมีอิทธิพลต่อการมีทักษะชีวิตพื้นฐานของวัยรุ่น

ปัจจัยด้านระดับการศึกษา

ระดับชั้นที่ศึกษาจะมีความสัมพันธ์กับอายุ ระดับชั้นเรียนที่เพิ่มขึ้นทำให้เกิดการเรียนรู้ การศึกษาที่ได้รับจะช่วยให้มีการพัฒนาสติปัญญา ช่วยให้บุคคลตระหนักถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับปัญหาได้ คนที่ได้รับการศึกษาสามารถรับรู้ประสบการณ์ใหม่ ๆ สามารถเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างมีเหตุผลดีกว่าคนที่ไม่ได้รับการศึกษา (กุลวรรณ วิทยาวังค์รุจี, 2526) เช่นการศึกษาของ วริญญา อรรถยุกติ (2542) ที่ศึกษาทักษะชีวิตของวัยรุ่นชายทั้งที่ติดยาเสพติดและไม่ติดยาเสพติด ในเขต

กรุงเทพมหานคร พบว่านักเรียนที่ไม่ติดยาเสพติดที่ศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายมีทักษะชีวิตด้านการตัดสินใจและแก้ปัญหาดีกว่านักเรียนที่ไม่ติดยาเสพติดที่ศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และ กุลวรรณ วิทยาวงศ์รุจิ (2526) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ภาพในครอบครัวกับการปรับตัวของวัยรุ่นตอนต้น และตอนปลาย พบว่าพบชั้นเรียนต่างกัน มีการปรับตัวที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติจากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าระดับชั้นที่ศึกษามีความสัมพันธ์ความสามารถในการปรับตัวและการมีทักษะชีวิตของวัยรุ่น ดังนั้นระดับชั้นที่ศึกษาจึงน่าจะมีอิทธิพลต่อทักษะชีวิตพื้นฐานของวัยรุ่น

ปัจจัยด้านลำดับที่เกิด

ลำดับที่เกิดของเด็กในครอบครัวมีความสำคัญต่อเด็กเมื่อเจริญเติบโตขึ้น โดยบุตรคนแรก มักเป็นบุตรที่บิดามารดาคาดหวังไว้มาก ต้องมีหน้าที่รับผิดชอบกิจกรรมต่าง ๆ ในบ้านมากกว่าบุตรคนอื่น ๆ บิดามารดามักใส่ใจและมอบหมายให้ทำ ดังนั้นบุตรคนแรกจึงมีลักษณะ เอาจริงอาจเป็นตัวของตัวเองมีความ รับผิดชอบสูง บุตรคนกลางเติบโตมาจากบรรยากาศการเปรียบเทียบ โดยเฉพาะการเปรียบเทียบกับบุตรคนแรกและบุตรคนสุดท้อง ในด้านการพัฒนาของบุตรคนกลางอาจมีความรู้สึกว่ามีความสามารถ ไม่เท่ากับบุตรคนแรก บุตรคนสุดท้อง บิดามารดารักใคร่ทะนุถนอม ตามใจ ดังนั้นจะมีลักษณะเด็กกว่าวัย เอาแต่ใจตนเอง ไม่ค่อยอดทนต่อความลำบาก หรือพึ่งพิงบิดามารดาอยู่เสมอและเด็กจะปรับตัวเข้ากับสิ่งต่าง ๆ ได้ยาก (สุชา จันทรเฒ และสุรางค์ จันทรเฒ, 2517) จากรายงานการวิจัยของ เฟอ์แมน (Fuhrman, 1990 อ้างถึงใน ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2545) พบว่าลูกคนแรกมักจะมีลักษณะมุ่งสำเร็จ (Achievement-Oriented) มักเข้าสังคมได้ดีมีความมั่นใจในตนเองสูง แต่ลูกคนแรกมักมีความกังวลสูงกว่าลูกคนหลัง ๆ ลูกคนหลัง ๆ จะมีปัญหามากกว่าโดยเฉพาะลูกคนกลาง จะเหมือนเด็กถูกทิ้งอยู่ตรงกลางเพราะความคาดหวังอยู่กับลูกคนแรก และความเอ็นดูอยู่กับลูกคนสุดท้อง แต่ในหลาย ๆ กรณีก็พบว่าลูกคนกลางเป็นลูกที่เข้าสังคมได้ดีเพราะเด็กพยายามปรับตัวมากกว่า เช่นการศึกษาของ วารัตน์ ประสิทธิ์ธัญกิจ (2537) ได้ศึกษาการปรับตัวของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในจังหวัดสุพรรณบุรี พบว่านักเรียนที่มีลำดับที่เกิดเป็นลูกคนกลางของครอบครัวมีการปรับตัวด้านสัมพันธ์ภาพกับบุคคลอื่นดีกว่านักเรียนที่มีลำดับที่เกิดเป็นลูกคนแรก แต่ไม่สอดคล้องกับการศึกษาของ จงกลณี คุ้ยเจริญ (2540) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสามารถในการปรับตัวของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น พบว่า นักเรียนที่มีลำดับที่เกิดแตกต่างกันมีความสามารถในการปรับตัวไม่แตกต่างกัน จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าลำดับที่เกิดมีผลต่อวิธีการเลี้ยงดูของบิดามารดา และความสามารถ ในการปรับตัว ดังนั้นลำดับที่เกิดจึงน่าจะมีอิทธิพลต่อทักษะชีวิตพื้นฐานของวัยรุ่น

ปัจจัยด้านการศึกษาของบิดามารดา

ระดับการศึกษาของบิดามารดาเป็นปัจจัยหนึ่งที่ผลต่อวิธีการเลี้ยงดูบุตร เช่น พัทรี เวียงคำ (2543) ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีคุณภาพชีวิตของวัยรุ่นพบว่า การที่บิดามารดามีการศึกษาค่อนข้างสูง (จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป) ทำให้มีโอกาสนในการประกอบอาชีพ ที่มีรายได้ค่อนข้างมั่นคง และค่านิยมสังคมไทยที่ยอมรับให้สามีหรือบิดาเป็นผู้นำครอบครัว ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะมีส่วนในการสร้างและเลือกสิ่งแวดล้อมที่ดีแก่สมาชิก ในครอบครัวได้ เช่น การเลือกวิธีอบรมเลี้ยงดูบุตร การสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว ลักษณะการสื่อสารในครอบครัว และการตรวจสอบบุตรเกี่ยวกับการคบเพื่อน และการที่มารดามีการศึกษาที่ดีทำให้มีโอกาสนในการประกอบอาชีพเพื่อสนับสนุนฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวและพัฒนาตนเองให้คู่กันสมัย ซึ่งน่าจะมีส่วนสนับสนุนในการสร้างและเลือกสิ่งแวดล้อมที่ดีแก่สมาชิกในครอบครัวและ Rosenberg (1965 อ้างถึงใน โสภณัท นุชนาด, 2542) ศึกษาพบว่าพ่อที่อยู่ในครอบครัวชนชั้นกลาง จะให้การส่งเสริมสนับสนุนลูกมากกว่าพ่อที่อยู่ในชั้นกรรมาชีพ เด็กชายที่เติบโตจากครอบครัวชนชั้นกลางและชนชั้นสูงจะมีความภูมิใจในตนเองสูง เพราะเด็กเหล่านี้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพ่อแม่ และพ่อที่มาจากครอบครัวชนชั้นกลางจะให้ความสำคัญสนับสนุนดูแลลูกสาวมากกว่า แต่วรรณดี หมูเย็น (2543) พบว่าวัยรุ่นที่มีบิดาและมารดามีการศึกษาระดับสูงและระดับกลางมีความฉลาดทางอารมณ์ไม่แตกต่างกับนักเรียนวัยรุ่นที่บิดาและมารดาที่มีระดับการศึกษาดำ ระดับการศึกษาของบิดามารดาไม่สามารถทำนายความฉลาดทางอารมณ์ของวัยรุ่นได้ วังนิ ไชยงาม (2539) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะเด็กตามพื้นฐานอารมณ์กับรูปแบบการเลี้ยงดู: กรณีศึกษามารดาเด็กวัยก่อนเรียนในโรงเรียนอนุบาลพระโขนง กรุงเทพฯ พบว่าระดับการศึกษาของบิดามารดามีอิทธิพลต่อการดูแลบุตร โดย บิดามารดาที่มีการศึกษาปานกลาง (มัธยมศึกษา) จะดูแลบุตรแบบบังคับให้รับผิดชอบและดูแลตนเอง ส่วนบิดามารดาที่มีระดับการศึกษาสูง (อุดมศึกษาขึ้นไป) มักจะใช้เวลาอยู่กับบุตรและร่วมกิจกรรมกับบุตรมากกว่า แต่การศึกษาของวันเพ็ญ ไส้ไหม (2545) ที่ศึกษาทักษะชีวิตของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นพบว่า นักเรียนที่มีระดับการศึกษาของผู้ปกครองแตกต่างกัน มีคะแนนทักษะชีวิตไม่แตกต่างกันจากการทบทวนวรรณกรรมพบทั้งงานวิจัยที่สนับสนุนและขัดแย้งกันเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างระดับการศึกษาของบิดามารดาและความสามารถในการปรับตัวของบุตร แต่เนื่องจากการศึกษาน่าจะมีอิทธิพลต่อความรู้และความเข้าใจในการเลี้ยงดูบุตร ตลอดจนความสามารถในการปรับตัวของบุตร ดังนั้นการศึกษาของบิดามารดาจึงน่าจะมีอิทธิพลต่อทักษะชีวิตพื้นฐานของวัยรุ่น

ครอบครัวเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์และมีอิทธิพลต่อชีวิตของวัยรุ่นมาก ในการช่วยให้สามารถปรับตัวกับการพัฒนาการสู่ผู้ใหญ่อย่างมีคุณภาพ (Colleren, Colin, & Don, 1998) วิธีการ

ที่ครอบครัวจะสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีที่ส่งเสริมการพัฒนาการ การปรับตัวผู้ใหญ่อีกคือการที่จะต้อง สร้างความรู้สึกเป็นตัวของตัวเองและยังรู้สึกมีความผูกพันต่อครอบครัวเพื่อเป็นแหล่งสนับสนุนความมั่นคงทางอารมณ์ในการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมนอกครอบครัว (Allison & Sabatelli, 1998 cited in Gavazzi & Sabatelli, 1990) Holman and Satir (1983 cited in Friedman, 1992) กล่าวว่าครอบครัวมีภารกิจที่สำคัญในการที่จะสร้างการสื่อสารในครอบครัวอย่างมีคุณภาพเพื่อเป็นสิ่งแวดล้อมที่ดีในการที่สมาชิกในครอบครัวจะรู้สึก อบอุ่น เชื่อมั่นในตนเอง รู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับครอบครัว เพื่อให้สมาชิกในครอบครัว และครอบครัวมีพัฒนาการที่ดี ดังนั้น ความผูกพันต่อครอบครัวและการสื่อสารในครอบครัวจึงน่าจะมีความสัมพันธ์กับทักษะชีวิตพื้นฐานของวัยรุ่นเพราะทักษะชีวิตก็คือความสามารถในการปรับตัวและเผชิญกับปัญหาในชีวิตประจำวันและเตรียมพร้อมสำหรับการปรับตัวในอนาคต

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ด้วยหลักฐานการศึกษาวิจัย ที่มีปรากฏในศาสตร์ทางการแพทย์มากกว่า 20 ปี Rubin (1967 cited Mercer, 1990) และ Mercer (1990) ขยายแนวคิดการดำรงบทบาทมารดา จากโลกทัศน์ของนักทฤษฎีกลุ่มสัญลักษณ์การปฏิสัมพันธ์ได้กระจ่างขึ้น โดยอธิบายว่า การดำรงบทบาทมารดาเกิดขึ้นจากกระบวนการที่มารดาที่มีความสามารถในบทบาทมารดาเป็นผลสำเร็จ และสามารถผสมผสานพฤติกรรมบทบาทมารดาเข้ากับบทบาทอื่น ๆ ได้อย่างมีความสุขและพอใจกับความเป็นมารดาของตนเอง ตามแนวคิดดังกล่าวได้รับการตีความว่า บทบาทการเป็นมารดา คือ การปฏิสัมพันธ์กับบุตร มีสัมพันธ์ภาพซึ่งกันและกัน การตอบสนองของมารดาถูกกำกับ โดยระบบอัตตาของตนเอง ซึ่งถูกปรับเปลี่ยน โดยบริบททางสถานการณ์ ประสบการณ์ในอดีต ปัจจุบันและค่านิยมของตนเอง การรับรู้ต่อบุตร และของบุคคลอื่น ๆ ที่มีต่อการดำรงบทบาทมารดาของตนเองรวมทั้งบริบททางสถานการณ์

Rubin (1984 cited Mercer, 1990) ผลงานเกี่ยวกับกระบวนการของการดำรงบทบาทมารดา พบว่า มารดาต้องใช้การคิดอย่างมาก ร่วมกับการแสดงความรัก ความเข้าใจ และผูกพันต่อบุตร องค์ประกอบด้านการคิดรู้เกี่ยวกับมารดาให้การดูแลบุตรอย่างไร เมื่อไร อะไร และทำไม องค์ประกอบด้านการแสดงความรักเป็นการแสดงความรู้สึกนึกคิดของมารดาในด้านดี ต่อบุตรและต่อตนเองในฐานะเป็นมารดา โดยที่การครองบทบาทจะต้องสอดคล้องกับกฎระเบียบทางวัฒนธรรม ความสามารถในการดำรงบทบาทมารดา ประเมินได้จากการรับรู้ถึงความมั่นใจสูงในพฤติกรรมกรรมการแสดงบทบาทมารดาของตนเอง

ในการดำรงบทบาทมารดา ระหว่างบุตรยังอยู่ในวัยทารก 3 เดือนแรก ขอบเขตตามหลักฐานที่เคยมีมาก่อน เน้นการตอบสนองทางด้านร่างกาย และความสุขสบายของทารก การให้การดูแลของมารดา จะเป็นการตอบสนองสมดุลทางชีวภาพแก่บุตร เกี่ยวกับการให้อาหาร การนอน การขับถ่าย การจัดทำ ฯลฯ รวมถึงการกระตุ้นเร้า (Adams, 1963; Sander, 1969 cited in Mercer, 1990)

Mercer (1990) ซึ่งศึกษากระบวนการของการดำรงบทบาทมารดาของมารดาที่มีบุตรคนแรก ในกลุ่มอายุต่าง ๆ 15-19 ปี, 20-29 ปี และ 30-42 ปี พบว่า ตลอดระยะเวลา 1 ปี ของการดำรงบทบาทมารดา จะมีความรู้สึกต่อภาพลักษณ์การเป็นมารดาของตนเองดี สำหรับความสามารถในการดำรงบทบาท พบว่า เพิ่มขึ้นจากความรู้และประสบการณ์ที่เพิ่มขึ้น ซึ่งจะมีตั้งแต่หลังคลอดจนถึง 4 เดือน ความรู้สึกนี้จะเริ่มลดลงเมื่อพฤติกรรมทางพัฒนาการของบุตรเปลี่ยนไป การสนับสนุนทางสังคม อ้อมโนทัศน์ เจตคติของมารดา และพฤติกรรมบุตร เป็นตัวทำนายสำคัญของการปรับตัวดำรงบทบาท ในทำนองเดียวกัน

Grace (1993 อ้างถึงใน วัจมาย สุขวรรณรัตน์, 2541) ศึกษาพัฒนาการการดำรงบทบาทมารดาของมารดา จำนวน 76 ราย ตั้งแต่ 1, 3, 4, 5 และ 6 เดือนหลังคลอด พบว่า ความคงที่ของการดำรงบทบาทมารดาในแต่ละบุคคล แตกต่างกันตามระยะเวลาที่เปลี่ยน ไปมารดาที่มีบุตรคนแรกจำนวน 29 ราย มีความพึงพอใจกับการปฏิบัติบทบาทของตนเองและความพึงพอใจนี้จะเพิ่มขึ้นตามระยะเวลาที่เปลี่ยนไป

Bullock and Pridham (1988 อ้างถึงใน วัจมาย สุขวรรณรัตน์, 2541) ศึกษาเกี่ยวกับการรับรู้พฤติกรรมทารกแรกเกิด ที่มีผลต่อการดำรงบทบาทมารดา พบว่า การเข้าใจพฤติกรรมบุตร เป็นสาเหตุสำคัญที่พบได้บ่อยที่สุด ต่อความมั่นใจ และความไม่มั่นใจของมารดา จนถึงหลังคลอด 90 วัน การเข้าใจพฤติกรรมและตอบสนองระหว่างมารดา และบุตร ซึ่งกันและกัน มีความสัมพันธ์ในทางบวก ต่อการรับรู้ความสามารถและความมั่นใจในการเป็นมารดา

Walker and Thompson (1986 อ้างถึงใน วัจมาย สุขวรรณรัตน์, 2541) ศึกษาความคงที่และการเปลี่ยนแปลงในเอกลักษณ์ และความสำเร็จในบทบาทของการเป็นมารดา ในมารดาที่มีบุตรคนแรกจำนวน 64 ราย และมารดาที่มีบุตรหลายคนจำนวน 58 ราย ใน 1-3 วัน และ 4-6 สัปดาห์หลังคลอด พบว่า เจตคติของมารดาที่มีต่อตนเองจะเป็นบวกตลอดระยะเวลาที่ทำการศึกษา และการรับรู้ความสามารถการเป็นมารดา ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของตนเองเป็นตัวชี้ถึงความมั่นใจ ในการปฏิบัติบทบาทของมารดาที่มีบุตรคนแรก มากกว่ามารดาที่มีบุตรหลายคน การทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างเอกลักษณ์ซึ่งเป็นบทบาทความสามารถที่เกิดขึ้นภายในกับความสำเร็จในการแสดงพฤติกรรมตามบทบาท เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องการพิสูจน์เพื่อนำมาสร้างใช้ในการปฏิบัติให้การพยาบาล

มีการวิจัยมากมายสนับสนุนว่า สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสมีผลในทางบวกกับความรู้สึกรู้สึกต่อตนเองในบทบาทการเป็นมารดา และพฤติกรรมบทบาทของมารดา (Shereshfsky & Yarrow, 1973; Westbrook, 1978 cited in Grossmam, 1992) ได้ทดลองให้การสนับสนุนทางสังคมหลายรูปแบบกับมารดาที่มีบุตรคนแรก ในระยะแรกหลังคลอด พบว่า การสนับสนุนทางสังคมทุกแบบ เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนไปสู่บทบาทมารดาใหม่ และมีผลต่อความสามารถในการปรับตัวของมารดา โดยเฉพาะการสนับสนุนทางสังคมที่ได้รับจากสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรส ด้านความกลมเกลียว ความเห็นพ้องต้องกันและความพึงพอใจ สามารถทำนายการรับรู้ความสามารถในการเป็นมารดา ทั้งในด้านทักษะ และ/หรือ ความรู้และด้านการให้คุณค่า และ/หรือ ความพอใจ

เอี่ยมพร ทองกระจาย และคณะ (2547) ได้ศึกษาเกี่ยวกับความวิตกกังวลของมารดาในระยะตั้งครรภ์ ระยะคลอด และหลังคลอด โดยศึกษาเกี่ยวกับความวิตกกังวลของมารดาในระยะตั้งครรภ์ ระยะคลอด และหลังคลอดในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงบรรยาย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินระดับความวิตกกังวลที่เกิดขึ้นของมารดาในระยะต่าง ๆ รวมทั้งการศึกษาความสัมพันธ์ของระดับความวิตกกังวลในแต่ละระยะกับตัวแปรที่เลือกสรร ได้แก่ อายุของมารดา จำนวนครั้งของการตั้งครรภ์และจำนวนครั้งของการฝากครรภ์ นอกจากนี้ยังศึกษาถึงระดับความพึงพอใจในการได้รับการและคุณสมบัติของมารดาที่ดี กลุ่มตัวอย่างในการศึกษา ได้แก่ สตรีในระยะตั้งครรภ์ สตรีในระยะคลอด และสตรีในระยะหลังคลอด ที่มารับบริการใน โรงพยาบาลศรีนครินทร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ในระหว่างเดือนมกราคม-เดือนมีนาคม 2528 และมีคุณสมบัติตามที่กำหนดไว้ เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลประกอบด้วย แบบประเมินความวิตกกังวลในระยะตั้งครรภ์ ในระยะก่อนคลอด และระยะคลอด และแบบประเมินความวิตกกังวลในระยะหลังคลอด ซึ่งได้ผ่านการตรวจสอบด้านเนื้อหาจากคณะผู้เชี่ยวชาญแล้ว

ผลจากการศึกษาพบว่า 1. ระดับความวิตกกังวลของมารดาจะสูงขึ้นตั้งแต่ระยะตั้งครรภ์ ระยะคลอด และหลังคลอดตามลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะคลอดและหลังคลอด กลุ่มมารดาที่มีความวิตกกังวลสูงมีถึงร้อยละ 4.54 และ 6.78 2 อายุของมารดาสามารถใช้เป็นข้อบ่งชี้ถึงระดับความวิตกกังวลที่เกิดขึ้นในระยะคลอดกล่าวคือ มารดาที่อายุสูงกว่า 30 ปี มีระดับความวิตกกังวลต่ำกว่ามารดาที่มีอายุน้อยกว่าหรือเท่ากับ 30 ปี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < .05$) 3. จำนวนครั้งของการตั้งครรภ์หรือนัยหนึ่งการตั้งครรภ์ครั้งแรกและครรภ์หลัง สามารถใช้เป็นข้อบ่งชี้ถึงระดับความวิตกกังวลในระยะตั้งครรภ์ และระยะก่อนคลอด โดยที่มารดาครรภ์หลังมีระดับความวิตกกังวลในระยะตั้งครรภ์สูงกว่ามารดาครรภ์แรกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .05$) และในขณะเดียวกันก็พบว่า ระดับความวิตกกังวลในระยะก่อนคลอดของมารดาครรภ์หลังต่ำกว่ามารดาครรภ์แรกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .05$) 4. จำนวนครั้งของการฝากครรภ์สามารถใช้เป็นข้อบ่งชี้ถึงระดับความ

วิตกกังวลในระยะตั้งครรภ์ที่ได้จากการประเมินทางจิตใจ รวมทั้งระดับความวิตกกังวลในระยะคลอดที่ประเมินอาการและอาการแสดง และระดับความวิตกกังวลหลังคลอด กล่าวคือ มารดาที่มีจำนวนครั้งของการฝากครรภ์ตั้งแต่ 1 ครั้งขึ้นไป มีระดับความวิตกกังวลในระยะดังกล่าวต่ำกว่ามารดาที่มีจำนวนครั้งของการฝากครรภ์ 0-1 ครั้ง 5. อายุของมารดามีความสัมพันธ์ในเชิงผกผันกับระดับความวิตกกังวลในระยะคลอดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .01$) หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ มารดาที่มีอายุน้อยจะมีระดับความวิตกกังวลในระยะคลอดต่ำ ตรงข้ามกับมารดาที่มีอายุมากขึ้นซึ่งจะมีระดับความวิตกกังวลในระยะคลอดสูง นอกจากนี้อายุของมารดามีแนวโน้มที่จะมีความสัมพันธ์ในเชิงผกผันกับระดับความวิตกกังวลก่อนคลอด ถึงแม้ว่าจะไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .05$) 6. จำนวนครั้งของการตั้งครรภ์มีแนวโน้มที่จะมีความสัมพันธ์ในเชิงผกผันกับระดับความวิตกกังวลก่อนคลอด แต่อย่างไรก็ตาม ไม่พบว่ามีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติระหว่างจำนวนครั้งของการตั้งครรภ์กับระดับความวิตกกังวลในระยะต่าง ๆ แต่อย่างใด 7. จำนวนครั้งของการฝากครรภ์ไม่มีความสัมพันธ์กับระดับความวิตกกังวลในระยะต่าง ๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ถึงแม้มีแนวโน้มว่าจะมีความสัมพันธ์ในเชิงผกผันกับระดับความวิตกกังวลในระยะตั้งครรภ์และก่อนคลอด 8. เมื่อประเมินจากค่าสหสัมพันธ์พหุคูณ พบว่าไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มตัวแปรที่เลือกสรรกับระดับความวิตกกังวลในระยะต่าง ๆ ของมารดาแต่อย่างใด ยกเว้นในระยะคลอด 9. มารดาส่วนใหญ่มีความพึงพอใจในการให้บริการด้านพฤติกรรมของสถานบริการทางสุขภาพอนามัยที่ใช้ในการศึกษา และ 10. มีมารดาถึงร้อยละ 24.58 ที่ไม่สามารถระบุคุณสมบัติของมารดาที่ดีได้ และเมื่อวิเคราะห์ถึงเนื้อหาคุณสมบัติเหล่านั้น โดยส่วนร่วมพบว่า การแสดงความเอาใจใส่ดูแลการให้ความอบอุ่นใกล้ชิด และการอบรมลูกให้เป็นคนดีเป็นคุณสมบัติที่ถูกระบุมากที่สุด ความสามารถในการระบุคุณสมบัติมารดาที่ดี มีความสัมพันธ์กับจำนวนครั้งของการฝากครรภ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .05$) ผลการศึกษาดังกล่าวสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการวางแผนการพยาบาลให้กับสตรีในระยะต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่ระยะตั้งครรภ์จนถึงระยะคลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในระยะตั้งครรภ์ควรมีการณรงค์เพื่อให้มีการฝากครรภ์กับสถานบริการทางสุขภาพอนามัยให้มากขึ้น และให้ความสำคัญต่อเนื่องของการไปรับบริการ เพื่อประสิทธิภาพของการให้การพยาบาลแก่สตรีที่อยู่ในภาวะการณ